М.Е. ЕРЖАНОВ

МЫ ИЗУЧАЕМ КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК

М. Е. Ержанов

КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК

Учебное методическое пособие
для изучающих казахский язык.

Алма-Ата
Издательство «Казахстан»
1992

Р е ц е н з е н т ы: доктор филологических наук, профессор **А. К. Курышжанов** и кандидат педагогических наук, доцент **А. А. Чукуев.**

Учебное пособие предназначено слушателям краткосрочных курсов, студентам вузов и учащимся средних специальных учебных заведений, окончивших русскую школу. В него включены лишь самые необходимые материалы по фонетике, лексике и грамматике, способствующие овладению казахским языком практически. Пособие ставит своей целью подготовить изучающих к чтению, пониманию и переводу на русский язык со словарем текстов средней трудности и привить элементарные навыки устной речи. Оно предусматривает использование его в качестве основного учебника при аудиторных занятиях.

В основу отбора учебного материала положена «Программа курса по изучению казахского языка» (1987).

ISBN 5-86647-009-8

ПРЕДИСЛОВИЕ

В основу данного учебного пособия положены изданные автором ранее «Методические указания к изучению казахского языка в русской аудитории» (часть I. «Фонетика»; часть II. «Морфология и синтаксис», изд-во КарГУ, 1987 г.).

Издание настоящего учебного пособия в виде одной книги позволило автору унифицировать лексический материал, увеличить количество упражнений, направленных на активизацию навыков письменной и устной речи, устранить тематические повторы.

Пособие предназначено в основном для начинающих изучать казахский язык. Однако оно построено с таким расчетом, чтобы им могли пользоваться также те лица, у кого уже сформированы основные речевые навыки, но недостаточно отработаны и активизированы.

Учебное пособие состоит из I. Вводно-фонетического курса, II. Основного курса и III. Приложения

I. Вводно-фонетический курс представляет собой краткую характеристику фонетической части казахского языка. В нем рассматриваются основные вопросы усвоения звуковой системы казахского языка, излагаются принципы классификации гласных и согласных. Центральное место занимает описание артикуляций звуков, отсутствующих в русском языке, дается характеристика их физиологических особенностей, обращается внимание на наиболее эффективные способы овладения правилами произношения тех или иных специфических звуков казахского языка. Работа над произношением того или иного специфического звука каждый раз сопровождается тренировочными фонетическими упражнениями и небольшими текстами, иллюстрирующими и закрепляющими основные правила чтения и письма.

II. Основной курс является продолжением части пособия «Фонетика». В нем рассматриваются основные вопросы усвоения и закрепления грамматического материала. Подача учебных материалов в «Основном курсе» построена в основном по одному и тому же принципу. В начале дается грамматический материал в виде таблицы, затем — тренировочные упражнения, направленные на усвоение данного материала по грамматике. Затем даются контрольные тренировочные упражнения для проверки степени усвоения и закрепления пройденного материала. После контрольно-тренировочных упражнений даются задания (тапсырма) и тексты. Часть из них предусмотрено выполнять самостоятельно. После каждого текста помещены новые слова (словарь), которые подлежат активному усвоению. Упражнения целесообразно выполнять письменно в отведенных для этой цели тетрадях. Только после выполнения всех предтекстовых упражнений можно переходить к чтению и переводу текста. Затем следует записать в свои тетради-словари лексику, подлежащую активному усвоению. Слова рекомендуется заучивать систематически, т. е. каждый день по несколько слов. В конце «Основного курса» даются «Материалы для самостоятельной работы».

III. Приложение содержит: 1) тексты для дополнительного чтения и перевода с казахского на русский и с русского на казахский языки, 2) казахско-русский и русско-казахский словари, содержащие лексику текстов и упражнений основного и вводно-фонетического курсов. В «Словари» включена также лексика «Текстов для дополнительного чтения».

При составлении отдельных текстов и упражнений пособия были использованы материалы следующей литературы: Маманов И. Қазақ тілі. Алма-Ата, 1961; Жиенбаев С., Бегалиев Г., Уйыкбаев И. Казахский язык (самоучитель). Алма-Ата, 1987; Аяпбергенова К. Г. Некоторые вопросы преподавания казахского языка в русской аудитории. Алма-Ата, 1982; Молдабеков К. Методическая разработка по вводному курсу казахского языка для студентов первого курса русской аудитории. Алма-Ата, 1987.

ВВОДНО-ФОНЕТИЧЕСКИЙ КУРС

> **«Научиться произносить на втором языке — это все равно что усвоить себе ряд непривычных движений, причем так усвоить их себе, чтобы они стали как бы рефлекторными, то есть привычными... Приходится посредством соответственных упражнений прежде всего развить послушность органов речи, а затем путем бесконечного повторения сделать безусловно для себя привычными движения органов речи, потребные для производства звуков и их сочетаний» (Щерба Л. В. Фонетика французского языка. М., 1958. С. 14—15).**

§1. АЛФАВИТ

Алфавит современного казахского языка, составленный на основе русской графики, содержит 42 буквы. Из них 15 букв обозначают **гласные звуки:**

а, ә, е, е, и, о, ө, у, ү, ұ, ы, і, э, ю, я;

25 букв — **согласные звуки:**

б, в, г, ғ, д, ж, з, й, к, қ, л, м, н, ң,
п, р, с, т, ф, х, һ, ч, ц, ш, щ;

кроме того имеются знаки ь и ъ, не обозначающие звуков. Эти два знака употребляются только в словах, заимствованных из русского языка.

Таким образом, в состав казахского алфавита включены все 33 буквы русского алфавита и еще дополнительно 9 букв для обозначения присущих только казахскому языку специфических звуков: **ә, ғ, қ, ң, ө, ү, ұ, һ, (ы), і.**

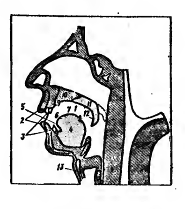
Все буквы казахского алфавита расположены в следующем порядке:

КАЗАХСКИЙ АЛФАВИТ

Баспа түрі	Жазба түрі	Әріптердің аты	Баспа түрі	Жазба түрі	Әріптердің аты
Аа	Аа	а	Пп	Пп	пе
Әә	Әә	ә	Рр	Рр	эр
Бб	Бб	бе	Сс	Сс	эс
Вв	Вв	ве	Тт	Тт	те
Гг	Гг	ге	Уу	Уу	у
Ғғ	Ғғ	ға	Ұұ	Ұұ	ұ
Дд	Дд	де	Үү	Үү	ү
Ее	Ее	е	Фф	Фф	эф
Ёё	Ёё	йо	Хх	Хх	ха
Жж	Жж	же	Һ	һ	һа
Зз	Зз	зе	Цц	Цц	це
Ии	Ии	и	Чч	Чч	че
й	й	қысқа и	Шш	Шш	ша
Кк	Кк	ка	Щщ	Щщ	ща
Ққ	Ққ	қа	ъ	ъ	айыру белгісі
Лл	Лл	эл	Ыы	Ыы	ы
Мм	Мм	эм	Іі	Іі	і
Нн	Нн	эн	ьь	ь	жіңішкелік белгі
Ңң	Ңң	эң	Ээ	Ээ	э
Оо	Оо	о	Юю	Юю	ю
Өө	Өө	ө	Яя	Яя	я

§2. ОБЩАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ГЛАСНЫХ В РУССКОМ И КАЗАХСКОМ ЯЗЫКАХ

РЕЧЕВОЙ АППАРАТ.

1. Ротовая полость. 2. Губы. 3. Зубы. 4. Язык. 5. Кончик языка. 6. Передняя спинка языка. 7. Средняя спинка языка. 8. Задняя спинка языка. 9. Альвеолы. 10. Твердое небо. 12. Язычок. 13. Голосовые связки.

I. КЛАССИФИКАЦИЯ ГЛАСНЫХ ПО РЯДУ

Артикуляционная (физиологическая) классификация гласных строится в зависимости от положения трех активных речевых органов: **языка, губ и мягкого неба.**

Язык, как самый подвижный орган, производит разнообразные движения. Движение языка вперед или назад по горизонтали позволяет разделить все гласные по рядам их образования: гласные **переднего** ряда, гласные **центрального (среднего)** ряда и гласные **заднего** ряда.

Русские и казахские гласные артикуляционно противополагаются по ряду, подъему языка и по положению губ.

1. Гласные переднего ряда.

При образовании гласных переднего ряда весь язык сильно продвигается вперед. Передняя и средняя части спинки языка поднимаются в той или иной степени к твердому небу.

К переднеязычным относятся:
русские гласные **и, е, э;**
казахские гласные **і, е, ә, ү, ө, и.**

2. Гласные заднего ряда.

При образовании гласных заднего ряда весь язык отодвигается назад. Задняя часть спинки поднимается в определенной степени к мягкому небу.

К заднеязычным относятся:
русские гласные **у, о;**
казахские гласные **а, ұ, о, у, ы.**

3. Гласные среднего ряда.

Эти гласные занимают промежуточное положение между гласными заднего и переднего ряда. При их образовании язык поднимается к твердому небу в своей средней части, хотя место подъема спинки нечетко определяется, то есть вместе со средней частью могут подниматься и передне-средняя и средне-задняя части спинки языка.

Гласными среднего ряда являются только русские гласные: **а, ы.**

II. КЛАССИФИКАЦИЯ ГЛАСНЫХ ПО ПОДЪЕМУ (ПОЛОЖЕНИЕ ЯЗЫКА ПО ВЕРТИКАЛИ)

Степень подъема той или иной части языка к небу (движение языка по вертикали) может быть различной. По степени подъема языка определяются гласные верхнего (высокого) подъема, гласные низкого подъема и гласные среднего подъема.

1. Гласные верхнего подъема.

Гласные верхнего подъема образуются при более высоком подъеме спинки языка, чем другие гласные того же ряда. Гласными верхнего подъема являются:

русские гласные **и, ы, у;**
казахские гласные **і, ы, и, у, ұ.**

2. Гласные нижнего подъема.

Гласные нижнего подъема образуются при самом низком подъеме спинки языка по сравнению с другими гласными того же ряда. Гласными нижнего подъема являются:

русский гласный **а;**
казахские гласные **ә, а.**

3. Гласные среднего подъема.

При образовании этих гласных подъем спинки языка бывает не таким высоким, как у гласных верхнего подъема, и не таким низким, как у гласных нижнего подъема. Гласными среднего подъема являются:

русские гласные **е, э, о;**
казахские гласные **е, ө, о.**

III. КЛАССИФИКАЦИЯ ГЛАСНЫХ ПО ПОЛОЖЕНИЮ ГУБ.

Артикуляция гласных может сопровождаться округлением и выдвижением губ. Округление и выдвижение губ при образовании разных гласных неодинаково. Например, в обоих языках при образовании гласного **у** губы округляются и вытягиваются вперед в большей степени, чем при образовании гласного **о.**

Гласные, образованные с участием губ, называются **губными** (округленными), или лабиализованными (еріндік дауыстылар). К губным относятся:

русские гласные **у, о;**
казахские гласные **у, ү, ө, ұ, о.**

Гласные образованные без участия губ, то есть, если губы имеют нейтральное положение, не округлены, называются **негубными** (неогубленными), или нелабиализованными (езулік дауыстылар). К негубным относятся:

русские гласные **и, е, э, а, ы;**
казахские гласные **і, и, е, ә, ы, а.**

Основные гласные звуки, имеющиеся в обоих языках (а, е, и, о, у), по артикуляции почти совпадают, исключение составляют гласные **а** и **ы** (в русском языке среднего образования, а в казахском — заднего). Между тем в казахском языке есть звуки, отсутствующие в русском (ә, ө, ү, ұ, ы, і). Следует также отметить, что в отличие от русского языка в казахском языке гласные обладают признаком «твердость-мягкость». Поэтому их можно расположить парами по признаку «твердый — мягкий»:

ТВЕРДЫЕ	МЯГКИЕ
а	ә
о	ө
ы	і
ұ	ү
	е

Как видно, гласный **е** пары по твердости не имеет. Точно также, как согласные русского языка, твердость и мягкость гласных казахского языка имеет смыслоразличительное значение. Например: **ар** (совесть) — **әр** (каждый), **ор** (канава)— **өр** (подъем). В этих словах **а, ә, о, ө** — разные звуки, а согласный **р** — один звук. Ср. **мел** — мель, брат — брать, где твердые и мягкие согласные одного типа **л, ль, т, ть** являются разными звуками.

Далее, в казахском языке нет такого свободного сочетания гласных переднего /мягкие гласные/ и заднего ряда /твердые гласные/ в одном слове, как в русском языке. Если в начальном слоге казахского слова имеется гласный переднего ряда (мягкий гласный), то во всех последующих слогах будут гласные переднего ряда, и наоборот. Например: терезелерімізге (нашим окнам), **балаларымызға** (нашим детям).

Подобное уподобление гласных последующих слогов гласным первого слога в казахском языке называется законом сингармонизма, законом созвучия гласных, который соблюдается в большинстве казахских слов, за исключением заимствованных.

СҰРАУ — ТАПСЫРМА

1. Как строится артикуляционная классификация гласных звуков?

2. Как разделяются гласные по рядам их образования?

3. Напишите в один столбик гласные переднего ряда русского языка, в другой — казахского языка. Опишите положение языка при произнесении гласных переднего ряда.

4. Опишите положение языка при произнесении гласных заднего ряда. Напишите в один столбик гласные заднего ряда русского языка, в другой — казахского. Обратите внимание на их сходство и различие.

5. Как делятся гласные по степени подъема языка (положение языка по вертикали)? Опишите положение языка при образовании гласных верхнего подъема.

6. Напишите в один столбик гласные верхнего подъема русского языка, в другой — казахского.

7. Опишите положение языка при образовании гласных нижнего подъема.

8. Напишите в один столбик гласные нижнего подъема русского языка, в другой — казахского.

9. Опишите положение языка при образовании гласных среднего (центрального) подъема.

10. Напишите в один столбик гласные среднего подъема русского языка, в другой — казахского.

11. Как разделяются гласные по положению губ?

12. Опишите положение губ при образовании губных и не губных гласных.

13. Напишите в один столбик губные гласные русского языка, в другой — казахского.

14. Напишите в один столбик твердые гласные казахского языка, в другой — мягкие гласные.

15. Как понимаете закон сингармонизма в казахском языке?

§3. ПРОИЗНОШЕНИЕ ГЛАСНЫХ (ДАУЫСТЫЛАРДЫҢ АЙТЫЛУЫ)

Казахские гласные **А, Е, И, О, У** произносятся почти также, как и соответствующие им русские гласные.

В казахском языке звук **О** в отличие от русского языка в безударном положении не подвергается изменению. Например: Оспан (не Аспан), Омар (не Амар), Олжас (не Алжас), Болат (не Булат), оны (не аны).

Звуки **Ә, Ө, Ұ, Ү, Ы, І** имеют специфические особенности произношения.

1. Ы ДЫБЫСЫ

Звук **Ы** — гласный заднего ряда, верхнего подъема, негубной, твердый гласный. При произношении звука **ы** весь язык высоко поднимается к небу, оттягиваясь назад. Кончик языка при этом не опущен, а приподнят и отодвинут от передних зубов, губы нейтральны, то есть не округляются, раскрытие рта — незначительное, соответственно, звук **ы** — узкий.

По сравнению с русским **ы** (среднего ряда) казахский **ы** более заднего ряда и произносится очень кратко и твердо, а русский **ы**, наоборот, более мягко и длительно. Краткость произношения казахского **ы** совпадает с русским **ы** в частице бы. Ср.: сказал **бы**, посмотрел **бы**, шын (истинный), сым (проволока), ыдыс (посуда) и др.

Чтобы правильно произнести казахский **Ы**, нужно принять исходное положение губ при произнесении звука **И** и, не меняя это положение, произнести звук **О**.

Употребление гласного **Ы** позиционно не ограничено, т. е. он употребляется и в начале, и в середине, и в конце слова.

Например: ыдыс (посуда), ымырт (сумерки), сырлы (покрашенный), былтыр (прошлый год) и т. д.

1-жаттығу. Прочитайте и запомните слова. Обратите внимание на правильное произношение звука **Ы**.

I

ыс — копоть
мыс — медь
ым — мимика
ымырт — сумерки
ынта — усердие
ынталы — усердный
жыл — год
жылы — теплый
шын — истина
шыны — стекло
сын — критика
сыншы — критик

II

орыс — русский
орысша — по-русски
ойын — игра
орын — место
отыр — сидит
жатыр — лежит
басты — главный
басшы — руководитель
батыс — запад
батыр — герой
былтыр — в прошлом году
жылтыр — гладкий

III

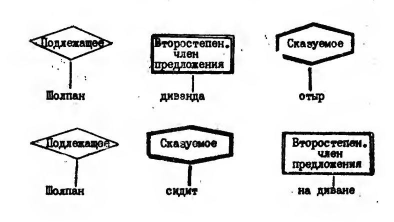
алыс — далекий
таныс — знакомый
жарыс — соревнование
жыныс — пол
дыбыс — звук
ыдыс — посуда
мынау
мына — этот, эта, это
осы
оны — его, ее
барады — идет
тұрады — живет

IV

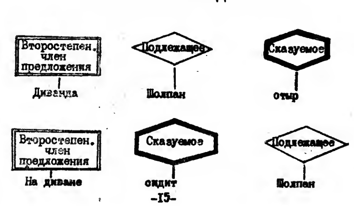
арыз — заявление
ауыз — рот
ауыр — тяжелый
ауызша — устно
мысал — пример
мысалы — например
тапсырма — задание
алады — берет
аламын — беру
сатады — продаст
сатып аламын — куплю
сатып алдым — купил

Обратите внимание при переводе на порядок слов в простом повествовательном предложении казахского и русского языков:

1. ПРЯМОЙ ПОРЯДОК СЛОВ

2. ОБРАТНЫЙ ПОРЯДОК СЛОВ

Запомните! В простом повествовательном предложении казахского языка сказуемое всегда стоит в конце предложения.

2-жаттығу. Прочитайте и переведите на русский язык. Обратите внимание на правильное произношение звука **Ы**.

1. Диванда отыр. Шырын диванда отыр. 2. Столда отыр. Шынар столда отыр. 3. Столда жатыр. Газет столда жатыр.

4. Диванда жатыр. Сырым диванда жатыр. 5. Бос орын. Бос орын бар ма? Бос орын бар. 6. Ауызша жауап. Жауап бер. Ауызша жауап бер. 7. Орысша жауап. Орысша жауап бер.

8. Таныс адам. Диванда таныс адам отыр. 9. Дауысты дыбыс. Жуан дыбыс. Жуан дауысты. Жуан дауысты дыбыс. «Ы»— жуан дауысты дыбыс. 10. Мыс ыдыс. Сатып алдым. Мыс ыдысты сатып алдым. 11. Шыны ыдыс. Сатып аламын. Мына шыны ыдысты мен сатып аламын.

12. Сатып алды. Сабын сатып алды. Сырым сабын сатып алды. 13. Алыс жол. Алыс ауыл.

СӨЗДІК

диванда — на диване	жауап — ответ
столда — за столом; на столе	жол — дорога; путь
бос — свободный, свободно	ыдысты — посуду
бар ма? — есть ли?	сабын — мыло
жуан — толстый; твердый (грам).	

Тапсырма. Переведите на казахский язык. При переводе обратите внимание на порядок слов.

1. Далекий путь. Далекий совхоз. 2. Отвечай. Отвечай по-русски. 3. Свободное место. Есть свободное место? 4. Гласный звук. Твердый звук. 5. **«Б»**— согласный звук. 6. Лежит на диване. Сырым лежит на диване. 7. Сидит за столом. Назым сидит за столом. 8. Лежит на столе. Газета лежит на столе. 9. Знакомый человек. На диване сидит знакомый человек. 10. Сабыр купил мыло. 11. Стеклянная посуда. Шынар купила стеклянную посуду. 12. Медная посуда. Тыныс купила медную посуду. На столе лежит медная посуда.

Запишите в свои словари лексику, подлежащую активному усвоению:

алыс, арыз, ауызша, бар, барады, батыр, бос, бер дыбыс, жатыр, жауап, жауап бер, жыл, жылы, мынау (мына,

осы), мыс, мысал, мысалы, орын, оны, отыр, сатып алды, сатып алдым, сын, таныс, тапсырма, шыны, ыдыс.

Запомните! В простом повествовательном предложении казахского языка сказуемое всегда ставится в конце предложения.

2. І. ДЫБЫСЫ

Звук **І** — гласный переднего ряда, верхнего подъема, губной, узкий, парный твердому **Ы**. При произнесении этого звука язык продвинут вперед, средняя часть спинки языка высоко поднята к твердому небу, а кончик опущен и лежит у нижних зубов.

В произношении звуков **ы** и **і** органы речи принимают одинаковое участие — раскрытие рта незначительное, нижняя и верхняя губы стоят близко друг к другу, нижняя челюсть максимально поднята вверх. Здесь разница состоит только в положении языка: при **і** кончик языка придвигается вперед, а при **ы** отодвигается назад, соответственно, звук **і** — переднего ряда, **ы** — заднего ряда.

Звук **і** в казахском языке произносится очень кратко. Произношение казахского **і** соответствует краткому немецкому (i).

Ср.: іс (дело) — ist (связка)
ін (нора) — in (предлог)
тінт (обыщи) — Tinte (чернила)
іштім (я пил) — Stimme (голос) и др.

Звук **і**, также как звук **ы**, употребляется в **начале, середине** и в **конце** слова.

Например: іскер (деловой), тілек (желание), ірімшік (творог), іні (младший брат) и т. д.

3-жаттығу. Читайте правильно слова. Обратите внимание на твердость и мягкость звуков **ы** и **і**.

ыс — іс	сыз — сіз	лы — лі
тыс — тіс	ны — ні	сы — сі
лы — лі	ым — ім	ты — ті

4-жаттығу. Читайте и запомните слова. Обратите внимание на правильное произношение звука **і**.

I

іс — дело	іні — мл. брат	бір — один
істеу — делать, работать	ірі — крупный	екі — два
іскер — деловой	тірі — живой	жеті — семь
іш — пей	кісі — человек	сегіз — восемь
ішік — шуба	тісі — его, ее зуб	Сіз — Вы
ішкі — внутренний	кіші — младший	біз — мы

II

тіл — язык	бірінші — первый
тілші — корреспондент	екінші — второй
кешір — извини	тігінші — портной
кіру — входить	киім — одежда
пісіру — варить	киеді — одевает
піскен — вареный, спелый	тігеді — шьет, шьют

5-жаттығу. Прочитайте и переведите на казахский язык. Обратите внимание на правильное произношение звуков **Ы** и **І**.

1. Шешем фабрикада істейді. 2. Ол — тігінші. 3. Ол киім тігеді. 4. Етікші етік тігеді. 5. Етікшіге ине, жіп, біз керек. 6. Біз жылы киім кидік. 7. Шынар, сен жылы киін. 8. Шырын, сен ішікті ки. 9. Інім мектепке кетті. 10. Мен ініме: «Мектепке кешікпе», дедім. 11. Ол Сізге не деді? 12. Мен шай іштім. 13. Арман бетін жуды, тісін тазалады. 14. Арман, сен шай іш. 15. Жомарт — іскер жігіт.

СӨЗДІК

шешем — (моя) мать	етікші — сапожник
істейді — работает	етікшіге — сапожнику
етік — сапоги	ине — иголка
жіп — нитка	інім — (мой) мл. брат
керек — нужно, надо	кетті — ушел
бет — лицо	келді — пришел
жуды — помыл	дедім — сказал
кидік — (мы) одели	не деді? — что сказал?

киш — одевайся | тазалады — почистил
ки — одень | кешікпе — не опаздывай

киш — одевайся	тазалады — почистил
ки — одень	кешікпе — не опаздывай

6-жаттығу. Переведите на казахский язык. Обратите внимание на порядок слов и правильное произношение звуков **Ы** и **І**.

1. Внештатный корреспондент. 2. К нам пришел внештатный корреспондент. 2. Первый звук — гласный, второй звук — согласный. 4. Он деловой человек. 5. Марал работает на фабрике. 6. Сапожнику (етікшіге) нужны нитка, иголка и шило. 7. Я пил воду из медной посуды (из посуды — ыдыстан). 8. Портной шьет одежду. 9. (Мой) младший брат в этом году заканчивает школу. 10. Саттар пришел с работы (жұмыстан).

7-жаттығу. Прочитайте и переведите текст. Обратите внимание на правильное произношение звука **і**.

Саттар заводта істейді. Ол кешкі сменада инженер болып істейді. Шолпан фабрикада істейді. Ол онда киім тігеді. Жамал — филолог. Ол былтыр филология факультетін бітірді. Ол бірнеше тілді біледі. Інім биыл оныншы класты бітіреді. Ол да орыс тілін жетік біледі. Одан кейінгі кіші інім мектепке биыл барады.

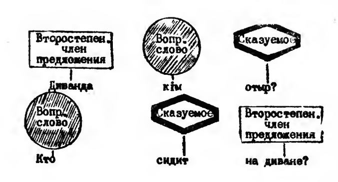
Тапсырма (а). Ответьте на вопросы к тексту. При ответе обратите внимание на место сказуемого.

1. Саттар қайда істейді? 2. Ол кім болып істейді? 3. Шолпан қайда істейді? 4. Ол онда не істейді? 5. Кім филолог? 6. Ол филология факультетін қашан бітірді? 7. Ол неше тілді біледі? 8. Биыл оныншы класты кім бітіреді? 9. Мектепке биыл кім барады?

СӨЗДІК

қанша (неше) — сколько	бірнеше — несколько
қайда? — где?	біледі — знает
қашан? — когда?	бітіреді — заканчивает
кешкі — вечерний	жетік біледі — знает в совершенстве
онда — там	одан кейінгі — после него
биыл — в этом году	бітірді — окончил (а)
инженер болып істейді — работает инженером	ол да — он тоже

Обратите внимание при переводе на порядок слов в вопросительном предложении с вопросительным словом в казахском и русском языках.

З а п о м н и т е ! В казахском языке в вопросительном предложении с вопросительным словом сказуемое всегда ставится в конце предложения

Тапсырма (ә). Вставьте вместо точек соответствующие гласные — твердый **ы** или мягкий **і**.

біл...м — знание	тан...с — знакомый
ау...р — тяжелый	м...ндеттеме — обязательство
ер...н — губа	ор...ндау — выполнить
таб...с — доход	жар...с — соревнование
т...гін — швейный	ес...к — дверь

Запишите лексику, подлежащую активному усвоению:

Бет, биыл, болып істейді, біледі, бірнеше, бітірді, біз, дедім, не деді, жуды, жіп, керек, кешікпе, ки (киім, киеді, кидік, киіп), келді, кетті, кім, етік, етікші, тазалады, тігінші, тігеді, тіс, іні (інім,ініме), іс, іскер, істейді, іш (іштім), ішік, білім, жарыс, міндеттеме, не, ауыр.

3. Ә ДЫБЫСЫ

Звук **Ә** — гласный переднего ряда, нижнего подъема, негубной, парный твердому **а**. При произношении этого звука кончик языка прижат к нижним передним зубам, язык придвинут вперед, а средняя часть языка незначительно приподнята кверху, к твердому небу (самый низкий подъем), раскрытие рта широкое, как при произнесении русского **а**.

Звук **Ә** произносится приблизительно как русский **я** после мягких согласных в безударном положении. Например: баня (бань), Коля (коль), Соня (сонь), пуля (пуль) и т. д. или как звук **а** между двумя мягкими согласными, например, в слове пять (p'at) также как и английский (ae) в слове man (maen) (1. человек; 2. мужчина).

Ә употребляется в **начале, середине** слова (**әке** — отец, **әже** — бабушка, **әкел** — принеси, **әкет** — унеси, **және** — и, **сән** — красота), в конце слова — редко, в большинстве случаев в заимствованных из арабского и других языков словах (кінә — вина, күнә — грех, куә — свидетель и т. д.).

8-жаттығу. Читайте правильно слова. Обратите внимание на твердость и мягкость звуков **а** и **ә**.

ал — әл	сан — сән
ар — әр	сал — сәл
аз — әз	дал — дәл
ай — әй	бас — бәс
ау — әу	нар — нәр
дау — дәу	сат — сәт

9-жаттығу. Читайте правильно слова и запомните. Обратите внимание на произношение звука Ә.

I

әже — бабушка	тәртіп — дисциплина
әке — отец	тәртіпті — дисциплинированный
әке-шеше — родители	тәрбие — воспитание
әкет — унеси	тәрбиелі — воспитанный
әкел — принеси	тәрбиесіз — невоспитанный
әйел — женщина	тәрбиеші — воспитатель

II

жәрдем — помощь	мәдениет — культура
және — и	мәселе — вопрос
әлі — еще	кәсіп — профессия
әр (әрбір) — каждый	дәрі — лекарство
әділ — справедливый	дәрігер — врач
әділдік — справедливость	дәптер — тетрадь

10-жаттығу. Прочитайте и переведите текст на русский язык. Обратите внимание на правильное произношение звука Ә.

Сәрсен.

Әжесі Сәрсенге: «Басым ауырды, дәрі әкел»,— деді. Сәрсен тез дәрі әкелді. Ол — тәртіпті, тәрбиелі бала. Сәрсеннің әке-шешесі заводта істейді. Сәрсен әр кезде әжесімен бірге. Ол әжесіне жәрдім береді. Ол әлі әріптерді білмейді. Мектепке биыл барады. Кеше әкесі Сәрсенге «Әліппе», әкелді.

СӨЗДІК

басым ауырды — (моя) голова болит	кеше — вчера
деді — сказал (а)	білмейді — не знает
әр кезде — всегда	тез — быстро

бірге — вместе	**жәрдем береді — помогает**
әкел — принеси	**әкелді — принес**
әріптер — буквы	**әліппе — букварь**

Тапсырма (а). Ответьте на вопросы к тексту **«Сәрсен».**

1. Әжесі Сәрсенге не деді (что сказала?) 2. Сәрсен әжесіне не әкелді? 3. Сәрсен қандай (какой?) бала? 4. Заводта кім істейді? 5. Сәрсен әр кезде кіммен (с кем?) бірге? 6. Ол кімге (кому?) жәрдем береді? 7. Сәрсен мектепке қашан (когда?) барады? 8. Кеше әжесі Сәрсенге не әкелді?

Тапсырма (ә). Вставьте вместо точек соответствующие гласные — твердый **а** или мягкий **ә.**

...лді — сильный	**...рлы — совестливый**
...лды — 1. взял; 2. перед	**...рлі — симпатичный**
...лып — великан	**с...тті — удачный**
...ріп — буква	**с...тты — продал**
жосп...р — план	**...йлы — лунный**
...нші — певец (-ица)	**...йнек — стекло**

Запишите лексику, подлежащую активному усвоению:

әже, әке, әке-шеше, әкел, әкет, әріп, әйел; жоспар; жәрдем, жәрдем береді, және, әлі, әділ, дәрі, дәрігер, кеше, кімге? кіммен? әнші, білмейді, мәдениет, тәртіп, тәртіпті, тәрбие, тәрбиеші, тәрбиелі.

4. Ө ДЫБЫСЫ

Звук **Ө** — гласный переднего ряда, среднего подъема, губной, мягкий вариант **о.** При произношении звука **ө** кончик языка, так же как и при **ә**, прижат к передним зубам, середина языка приподнята, губы выдвинуты и округлены, выходное отверстие между ними уже, чем при произношении звука **о.** Чтобы правильно произнести звук **ө**, нужно вытянуть губы вперед, округлить их и, не меняя это положение, произнести звук **ә.** Звук **ө** есть в немецком и французском языках.

В казахском языке звук **ө** употребляется только в двух позициях — **в начале и середине** первого слога, а в конце не употребляется. Например: өзен (река), сөз (слово), көз (глаз).

11-жаттығу. Читайте правильно слова. Обратите внимание на твердость и мягкость звуков **о** и **ө**.

боз — бөз	ос — өс	тоз — төз
бол — бөл	от — өт	тон — төн
бос — бөс	он — өн	тос — төс
доп — дөп	ор — өр	соз — сөз
оз — өз	тор — төр	сол — сөл

12-жаттығу. Читайте и запомните слова и словосочетания. Обратите внимание на правильное произношение звука **ө**.

сөз — слово	көмір — уголь
сөздік — словарь	өмір — жизнь
сөйлем — предложение	өнеркәсіп — промышленность
сөйлеу — говорить	өндіріс — производство
сөйлесу — разговаривать	өндіру — производить

II

досымен сөйлесу	—	разговаривать с другом
өмір жолы	—	жизненный путь
өмір бойы	—	всю жизнь
Совет өкіметі	—	Советская власть
көркем әдебиет	—	художественная литература

III

көмір өнеркәсібі	—	угольная промышленность
тігін өнеркәсібі	—	швейная промышленность
ауыр өнеркәсіп	—	тяжелая промышленность
өнеркәсіпті дамыту	—	развить промышленность

өндірістік практика	производственная практика

13-жаттығу. Переведите предложения на русский язык. Читайте правильно слова, в которых имеются **ә, і** и **ө.**

Совет көшесіндегі төрт бөлмелі пәтер. Бірінші бөлмеде журнал столы, бір диван, екі кресло және кітап сөресі бар.

Бөлмеде төрт кісі отыр. Біреуі стол жанында креслода отыр. Екеуі диванда отыр. Төртінші кісі төрдегі креслода отыр.

Столда бір журнал мен бірнеше газеттер жатыр. Журнал арасынан бір көк дәптер көрінеді.

Кітап сөресінде кітаптар көп. Біз оларды тегіс көрдік.

СӨЗДІК

көше — улица	төр — противоположная к двери сторона
жанында — рядом	көк — синий
пәтер — квартира	көрінеді — видиется
бөлме — комната	көп — много
кітап сөресі — книжный шкаф	тегіс — подряд
біреуі — один из них	көрдік — смотрели (мы)
екеуі — двое из них	арасы — между

Тапсырма. Отвечайте на вопросы к тексту.

1. Неше бөлмелі пәтер? 2. Бірінші бөлмеде не бар? Бөлмеде неше кісі отыр? 4. Стол жанында креслода кім отыр? 5. неше кісі отыр? 6. Төртінші кісі қайда (где?) отыр? 7. Столда не жатыр? 8. Журнал арасынан не көрінеді. 9. Кітап сөресінде не бар? Біз кітап сөресінен не көрдік?

5. Ү ДЫБЫСЫ

Звук **ү** — гласный заднего ряда, верхнего подъема, губной, твердый.

Звук **ү** употребляется **в начале и** середине слова, а в конце — не употребляется.

Чтобы правильно произнести звук, обозначаемый буквой **ү**, нужно вытянуть губы вперед, округлить их и, не меняя это положение, произнести звук **ы.**

14-жаттығу. Читайте и запомните слова и словосочетания. Обратите внимание на правильное произношение звука ұ.

I

ұл — сын	ұры — вор
ұлт — нация	ұрлау — воровать
ұлты — национальность	ұялу — стыдиться
ұлы — великий	ұш — лети
ұн — мука	ұшу — летать
ұр — бей	мұз — лед
ұран — призыв	ұят — стыд
ұстаз — наставник	тұз — соль

II

бұл — эта (эта, этот)	сұлу — красивый
бұлбұл — соловей	сұрау — спрашивать
тұр — 1. стоит; 2. встань	мұнда — здесь
сұр — серый	ұста — 1. кузнец; 2. держи
дұрыс — правильно	ұйым — организация
жұмыс — работа	ұйымдастыру — организовать
бұрын — раньше	жұм — закрой
бұрыш — 1. угол; 2. перец	жұма — пятница

III

жұмыс істейді	— работает
мұз айдыны	— каток
ұстап алу	— поймать
төрт бұрыш	— четырехугольник
ұпай саны	— количество очков
партия (комсомол) ұйымы	— партийная (комсомольская) организация

15-жаттығу. Переведите предложения на русский язык. Читайте правильно слова, в которых имеется звук Ұ.

1. Нұрсұлтан Жамбыл көшесінде тұрады. 2. Нұржан шахтада жұмыс істейді. 3. Нұржамал мұз айдынына кетті.

4. **Тұрсын дұрыс жауап берді. 5. Бұрын мұнда ұстахана болатын. 6. Бөлмеде бір стол тұр. 7. Бұрышта бір шкаф тұр. 8.** Еденде ұзын төсеніш жатыр. 9. Орманда бұлбұлдар сайрайды.

СӨЗДІК

тұрады — живет	жауап берді — ответил
жұмыс істейді — работает	ұстахана — кузница
мұз айдынында — на катке	болатын — был (а)
бұрышта — на углу	ұзын — длинный
еденде — на полу	төсеніш — дорожка
орманда — в лесу	сайрайды — поет (ют)

6. Ү ДЫБЫСЫ

Звук ү — гласный переднего ряда, верхнего подъема, губной, мягкий вариант твердого ұ. Чтобы правильно произнести звук ү, нужно вытянуть губы вперед, округлить их и произнести звук і.

В казахском языке звук ү употребляется **в начале и середине** слова, а в конце слов не употребляется.

16-жаттығу. Читайте правильно слова. Обратите внимание на твердость и мягкость гласных Ү и Ұ.

ұн — үн (голос)	сұр — сүр (копченый)
ұр — үр (дуй)	тұр — түр (вид)
ұш — үш (три)	тұз — түз (составь)
бұр — бүр (почка растения)	тұс — түс (цвет)

17-жаттығу. Читайте и запомните слова. Обратите внимание на правильное произношение звука Ү.

I

үкі — сова	үлкен — большой
үкім — приговор	үшін — для
үкімет — правительство	үміт — надежда
үтір — запятая	күш — сила
күн — день	гүл — цветок
түн — ночь	күл — 1. смейся; 2. зола

жүн — шерсть
жүк — груз
күт — жди
сүт — молоко
күз — осень
бүркіт — орел
күлкі — смех
түлкі — лиса

II

бүгін — сегодня
бүгінгі — сегодняшний
дүкен — магазин
мүмкін — возможно
мүмкіндік — возможность
сүю — любить
сүйеді — любит
сүлгі — полотенце
жүрек — сердце
жүгіру — бегать
жүзу — плавать
секіру — прыгать
түйме — пуговица
нүкте — точка
түсіну — понимать
түсінікті — понятно

18-жаттығу. Переведите предложения на русский язык. Читайте правильно слова, в которых имеются звуки **Ы, І, Ұ, Ү.**

Біз Киров көшесіндегі үш бөлмелі пәтерде тұрамыз. Үлкен бөлмеде үш терезе бар. Мынау — кішкене бөлме. Кішкене бөлмеде үлкен бір терезе бар. Үлкен бөлмеде ұзын стол тұр. Столда стакан тұр. Стаканда сүт бар.

Тапсырма (а). Отвечайте на вопросы по тексту.

1. Біз неше бөлмелі пәтерде тұрамыз? 2. Үлкен бөлмеде неше терезе бар? 3. Кішкене бөлмеде неше терезе бар? 4. Үлкен бөлмеде не тұр? 5. Столда не тұр? 6. Стаканда не бар?

Тапсырма(ә). Вставьте вместо точек соответствующие гласные — твердый **О** или мягкий **Ө**.

...рын — место, ...лке — край, ...зен — река, ...тірік — ложь, ...тан — Родина, ...рда — в яме, ...рде — на подъеме, т...сек — постель, ...рыс — русский, ...ріс — пастбища, б...лді — делил, б...лды — был.

Тапсырма (б). Вставьте вместо точек соответствующие гласные — твердый **Ұ** или мягкий **Ү**.

...ңды — муку, ...ңді — звучный, т...рды — встал, т...рді — задрал, т...зды — соленый, т...зді — составил, м...рын — нос, д...шпан — враг, б...лтты — облачный.

19-жаттығу. Прочитайте и переведите текст на русский язык. Читайте правильно слова, в которых имеются звуки **Ұ, Ү.**

Бүгін күн — дүйсенбі. Дүйсенбі күні дүкен істейді. Дүкенде ет, күріш, ұн, сүт, май, нан сатады. Нұргүл, сен бізге кел. Күміс, сен дүкенге бар, үйге күріш, май, сүт, нан әкел. Үміт, сен Нұржамалды күт. Ол бүгін түнгі поезбен келеді.

СӨЗДІК

дүйсенбі — понедельник	**май — жир; масло**
істейді — работает	**кел — приходи**
дүкенде — в магазине	**бар — иди**
ет — мясо	**үйге — домой**
күріш — рис	**түнгі — ночной**
поезбен — поездом	**келеді — придет**

§4. СОГЛАСНЫЕ (ДАУЫССЫЗДАР)

В современном казахском языке различаются следующие категории согласных:

а) глухие: **к, қ, п, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ;**

ә) звонкие: **б, в, г, ғ, д, з, ж;**

б) **сонорные:**

плавные — р, л, й, у (перед и после гласных);

носовые — м, н, ң

Согласные **ф, ш, ч, в, щ** в исконно казахских словах не встречаются. Они употребляются в заимствованных из русского языка и вошедших через русский язык словах и терминах. Например: футбол, цирк, Чапаев, вагон, щетка и др.

В русском языке твердость или мягкость согласных имеет смыслоразличительное значение. А в казахском языке твердость или мягкость согласных не имеет поло-

бного значения. Как было сказано выше, этим признаком в казахском языке обладают гласные звуки.

ПРОИЗНОШЕНИЕ СОГЛАСНЫХ
(Дауыссыздардың айтылуы)

В казахском языке произношение согласных звуков **б, в, г, д, з, й, ж, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ** принципиально не отличается от произношения соответствующих звуков в русском языке.

Звуки **қ, ғ, ң** в русском языке отсутствуют. Они имеют специфические особенности произношения:

1. Ғ ДЫБЫСЫ

Звук **Ғ** — мягконебный звонкий согласный, твердый вариант русского **Г**. Звук **Ғ** — заднеязычный, а **Г** — среднеязычный. Звук **Ғ**— звонкая пара глухого согласного **Қ**.

При произнесении звука **Ғ** весь язык оттянут назад, кончик языка опущен к нижним зубам и несколько отодвинут от них, передняя и средняя части спинки языка опущены, а задняя часть поднимается к мягкому небу (задняя часть неба) и сближаясь с ним мгновенно размыкается, пропуская при этом струю воздуха.

Звук **ғ** употребляется **в начале** и **середине** слова, а в конце слов не употребляется.

Например: ғасыр — век, ғылым — наука, тығын — пробка, шығын — расход, жазғы — летний и др.

Звук **ғ** всегда употребляется в словах с твердыми гласными, потому он имеет всегда только твердое произношение.

20-жаттығу. Читайте и запомните слова. Обратите внимание на правильное произношение звука **Ғ**.

I

аға — ст. брат	**ғалым — ученый**
баға — 1. цена; 2. оценка	**ғылым — наука**
жаға — воротник	**ғылыми — научный**
маған — мне	**шығын — расход**
саған — тебе	**тығын — пробка**

тығыз — 1. плотный; 2. срочный

сағат — часы	тағам — 1. пища; 2. еда
сағыныш — тоска	тағы — 1. еще; 2. дикий
соғыс — война	жазғы — летний
жоғары — выше	нағыз — настоящий
жаттығу — упражнение	жалғыз — 1. одинокий; 2. единственный

21-жаттығу. Читайте правильно и переводите на русский язык следующие словосочетания.

Соғыс ардагері. Ғылыми дәреже. Нағыз адам. Үшінші жаттығу. Ұлы Отан соғысы. Тәтті (дәмді) тағам. Соғыс өрті. Өзен жағасы. Аға—іні. Жазғы кинотеатр. Жоғары білім. Жалғыз ағаш — орман емес. Тығыз тапсырма. Белгілі ғалым.

СӨЗДІК

ардагер — ветеран	өрт — пожар
дәреже — степень	орман — лес
тәтті — сладкий	емес — не (отрицание)
дәмді — вкусный	белгілі — известный
	ағаш — дерево

Тапсырма. Вставьте вместо точек пропущенные буквы — Ғ или Г.

күз...і — осенний, жаз... — летний, а...у — течь, е...у — сеять, ты...у — 1. прятать; 2. засунуть, ті...у — шить, со...у — бить, сө...у — 1. пороть; 2. ругать, е...ер — если, а...а — ст. брат, тор...ай — воробей.

ДЫБЫСЫ

Звук қ — мягконебный, глухой согласный. Он является твердым вариантом звука к и отличается только местом образования: қ — заднеязычный, а к — среднеязычный. Глухой согласный қ составляет пару со звонким согласным ғ, так как их произношения несколько сходны.

При произнесении звука қ язык принимает такое же положение, что и при произнесении звука ғ. Разница толь-

ко в том, что при произнесении звука Қ задняя часть языка плотно смыкается с задней частью неба (мягкое небо) и резко размыкается, а при произнесении Ғ задняя часть языка только сближается с задней частью неба. Қ употребляется только в словах с твердыми гласными и имеет всегда только твердое произношение. Он употребляется как в начале, так и в середине, и в конце слов.

Например: қар — снег, қала — город, қақпа — ворота, қақпақ — крышка и т. д.

22-жаттығу. Читайте и запомните слова. Обратите внимание на правильное произношение звука Қ.

I

қандай? — какой (-ая, ое)?
қалай? — как?
қайда? — где?
қанша? — сколько?
қол — рука
қыз — девушка
қыс — зима
парақ — лист
тарақ — расчески
тамақ — 1. горло; 2. еда; 3. пища
садақ — лук (оружие)
ақ — белый (-ая, -ое)
аяқ — нога
таяқ — палка

II

қысқа — короткий
қысқы — зимний
қасқыр — волк
тапқыр — находчивый
қағаз — бумага
қатты — твердый
қате — ошибка
қонақ — гость
қорқақ — трус
қақпақ — крышка
қасық — ложка
қызық — интересный
сызық — черта
қызыл — красный

III

қара — 1. черный; 2. смотри
қала — город
қазақ — казах
қалқан — щит
қабат — этаж
құрмет — почет
құрметті — почетный
қымбат — дорого; дорогой

қоғам — общество

оқу — 1. учиться; 2. учеба/ 3. учебный

тоқу — ткать

қымбатты — дорогой (-ая, -ое)

қызмет — служба; работа

қу — хитрый

қызметкер — служащий

23-жаттығу. Читайте правильно и переведите на русский язык следующие словосочетания:

Оқу орны. Оқу құралы. Бір парақ қағаз. Құрмет тақтасы. Маған қара. Қазақ әндері. Қарағанды қаласы. Қысқы сессия. Қонақ үй. Қорқақ адам. Күміс қасық. Түзу сызық. Қызық кітап. Қасқыр ішік. Қысқа жіп. Ақ қағаз. Социалистік қоғам. Бес (тоғыз) қабатты үй. Оқу жылы. Жоғары оқу орны.

СӨЗДІК

орын (орны) — место, заведение

құрал — орудие, пособие

әдебиет — литература

жіп — нить

күміс — серебро

түзу — ровный, прямой

әндері — песни

24-жаттығу. Прочитайте правильно следующие предложения и переведите на русский язык.

Әкем — колхозшы. Ол колхозда жұмыс істейді. Шешем — сауыншы. Ол сиыр сауады. Ағам — мұғалім. Ол мектепте жұмыс істейді. Үзім — студентпін. Бірінші курста оқимын. Студенттер жазда колхозға, совхозға барады. Олар онда жұмыс істейді. Студенттер астық жинауға көмектеседі.

СӨЗДІК

сауыншы — доярка

жинау — собирать

шешем — (моя) мать

көмектеседі — помогает (-ют)

астық — хлеб (зерно)

сауады — доит

сиыр — корова

өзім — сам

3. Ң ДЫБЫСЫ

Звук **ң** — задненебный носовой сонорный согласный. Звук **ң** обладает одним общим свойством со звуками **н**, **м**: при их произношении воздушная струя проходит через носовую полость. Однако они в артикуляционном отношении имеют существенные различия: **ң** — задненебный, **н** — переднеязычный, **м** — губной.

При произношении звука **ң** задняя часть языка смыкается с задней частью неба (мягкое небо), кончик языка приподнят и отодвинут от передних зубов, язычок опускается вниз, образуя плотную преграду, из-за чего воздух, выходящий из легких, проходит через носовую полость. Звук **ң** образуется путем тесного смыкания языка с задней частью неба и верхними зубами, при котором воздух также проходит через носовую полость.

Аналогичный звук встречается также в немецком, английском и французском языках.

В казахском языке звук **ң** употребляется только в **середине** или в **конце** слов, а в **начале** слова не употребляется. Например: жаңа — новый, соң — после, соңғы — последний, соңы кім? — кто последний? и др.

25-жаттығу. Читайте правильно слова. Обратите внимание на различные произношения звуков **Ң** и **Н**.

Ң	Н
eң — самый	ен — метка на ухе (животных)
оң — правый	он — десять
тоң — верхний мерзлый слой земли	тон — шуба
оң қол — правая рука	он қол — десять рук
кең — широкий	кен — рудник
сең — ледоход	сен — ты; поверь
мең — родинка	мен — я
шың — пик	шын — истина

26-жаттығу. Читайте правильно слова и запомните. Обратите внимание на правильное произношение звука **Ң**.

I

таң — утро; перевяжи
таңғы — утренний
шаң — пыль
шаңғы — лыжи
соң — после
соңғы — последний

кең — широкий
тең — равный; равняется
ең — самый
жең — рукав
еңбек — труд
еңбекші — трудящийся

II

менің — мой (моя, мое)
сенің — твой (твоя, твое)
оның — его (ее)
маңдай — лоб
таңдай — небо
оңай — легкий

ертең — завтра
таңертең — утром
кеңес — совет
жеңіс — победа
мың — тысяча
шың — пик

27-жаттығу. Читайте правильно и переведите на русский язык следующие словосочетания.

Менің досым. Сенің әкең. Оның жолдасы. Қатты (жұмсақ) таңдай. Оңай тапсырма. Жеңіс күні. Қызыл алаң. Соңғы сабақ. Сабақтан соң. Кең бөлме. Ең үлкен алаң. Ұзын жең. Пайдалы кеңес. Қайырлы таң. Қайырлы күн (кеш).

СӨЗДІК

дос — друг
жолдас — товарищ
қайырлы — добрый (ое)
жұмсақ — мягкий

сабақ — урок, занятие
үлкен — большой
пайдалы — полезный
кеш — 1. вечер; 2. поздно

28-жаттығу. Прочитайте вопросы и ответы. Обратите внимание на правильное произношение звука Ң.

— Еңлік, сенің бөлмең нешінші қабатта?

— Менің бөлмем жетінші қабатта.

— Сенің бөлмең қандай?

— Менің бөлмем кең жарық жылы.

— Еңлік, сендер бөлмеде неше адам тұрасыңдар?

— Біз бөлмеде екі адам тұрамыз.

— Бөлмеде сенімен бірге тағы кім тұрады?

— Бөлмеде менімен бірге тағы Лена тұрады.

— Лена сенімен бірге оқиды ма?

— Иә, ол екеуіміз бір группадамыз.

— Бөлмеде не бар?

— Бөлмеде екі кереует, бір стол, төрт орындық, айна, телевизор, радиоқабылдағыш, екі кітап сөресі және бір шкаф бар.

— Еңлік, сенің әке-шешең қайда тұрады?

— Менің әке-шешем ауданда тұрады.

— Олар кім болып істейді?

— Әкем бригадир болып істейді, шешем — тігінші, киім тігеді.

— Еңлік, мына қыз кім?

— Бұл — Лена, менің құрбым.

СӨЗДІК

бөлмең — твоя комната
бөлмем — моя комната
бөлмеде — в комнате
жылы — тепло
жарық — светлый; светло
тұрасыңдар — живете
киім — одежда
құрбым — (моя) подружка
айна — зеркало
сенімен — с тобой
менімен — со мной
орындық — стул
радиоқабылдағыш — радиоприемник
ауданда — в районе
кім болып істейді — кем работает
екеуіміз — двое
бірге — вместе

4. h ДЫБЫСЫ

Звук h — гортанный звонкий щелевой согласный. Он образуется путем сближения голосовых связок друг с другом, без вибрации, струя воздуха проходит свободно через голосовую щель. Аналогичный звук имеется в немецком, английском языках.

В собственно казахских словах һ встречается очень редко и употребляется в середине и в конце слов. Например: қаһар — гнев ярость, аһ, уһ и т. д.

29-жаттығу. Прочитайте.

қаһар — гнев, ярость	ғауһар тас — бриллиант
қаһарлы — гневный, грозный	Ғауһар — Гаухар (женское имя)
қаһарман — герой	аһылау — ахать

Тапсырма. Прочитайте и переведите на русский язык.

1. «Қаһар» романын оқыдың ба?
2. Ол — қаһарлы кісі.
3. «Абай жолы» романының басты қаһарманы — Абай.
4. Аһ, оһ, еһ — одағайлар.

СӨЗДІК

аһ — ах
оһ — ох
еһ — ех
одағайлар — междометия
«Абай жолы» — «Путь Абая»
басты — главный
оқыдың ба? — прочитал ли?
кісі — человек

ОСНОВНОЙ КУРС

§5. СҰРАУЛЫҚ ШЫЛАУЛАР
(вопросительные частицы)

Таблица употребления вопросительных частиц

Конечный звук основы	Последний слог основы	Вопросительные частицы
Гласный или сонорные р, й, л, у,	Твердый Мягкий	**ма** **ме**
Звонкие з, ж или сонорные м, н, ң	Твердый Мягкий	**ба** **бе**
Глухой согласный или звонкие б, в, г, д,	Твердый Мягкий	**па** **пе**

31-жаттығу. Образуйте вопрос при помощи вопросительных частиц (**ма, ме; ба, бе; па, пе**)

тақта — доска
таза — чистый, чисто
староста — староста
малшы — животновод
оқушы — ученик
тігінші — швея
сіріңке — спичка
етікші — сапожник
сол — тот
стол — стол
бар — есть, имеется
тар — узкий
сендер — вы
май — масло, жир
көл — озеро
үй — дом

II

қалам — ручка
нан — хлеб
айран — кефир
арзан — дешево
үлкен — большой
кең — широкий, просторный
мен — я

қағаз — бумага
аз — масло
қаз — гусь
тұз — соль
Сіз — Вы
біз — мы
өгіз — бык
сегіз — восемь

қаймақ — сливки
қымбат — дорого
қант — сахар
көп — много
сүт — молоко
жоқ — нет
үйрек — утка
керек — нужен

32-жаттығу. Превратите следующие предложения в вопросительные с помощью вопросительных частиц.

1. Дүкен ашық. 2. Дүкенде сүт бар. 3. Дүкен алыс. 4. Ол қазақша біледі. 5. Ол қазақша түсінеді. 6. Ећлік жатақханада тұрады. 7. Тайман бірінші курста оқиды. 8. Маржан мектепті биыл бітіреді. 9. Мына кісі саған таныс. 10. Дүкен жақын. 11. Жиналыс басталды. 12. Сабақ аяқталды. 13. Ательеде шалбар тігеді. 14. Дүкенде ұн сатады. 15. Сәрсен заводта істейді. 16. Әсет жұмыстан келді. 17. Сен қазақша түсінесің. 18. Сіз қазақша сөйлейсіз. 19. Дүкен жабық.

СӨЗДІК

алыс — далекий, далеко
жақын — близкий, близко
біледі — знает
түсінеді — понимает

ашық — открытый, открыто
жабық — закрытый, закрыто
биыл — в этом году
шалбар — брюки

33-жаттығу. Прочитайте и переведите на русский язык. Обратите внимание на утвердительные и отрицательные ответы на вопросы

I

Бөлме кең бе? — Иә, бөлме кең.

Дүкенде айран, сүт бар ма? — Иә, дүкенде айран, сүт бар.

Сендерде тұз бар ма? — Иә, бар.

Сағат сегіз бе? — Иә, сағат сегіз.

Үйде қант аз ба? — Иә, үйде қант аз.

Саған сүт керек пе? — Иә, маған сүт керек.

Сенің әкең жұмысшы (агроном, ұшқыш, құрылысшы) ма?

— Иә, менің әкем жұмысшы (агроном, ...)

Сенің шешең тігінші (мұғалім, дәрігер, сауыншы) ма? — Иә, менің шешем тігінші (мұғалім, ...)

Сенде сіріңке бар ма? — Иә, менде сіріңке бар.

Мынау сары май ма? — Иә, бұл сары май.

Староста сен бе? — Иә, староста мен.

II

Бөлме кең бе? — Жоқ, бөлме кең емес.

Бөлме қандай? — Бөлме тар.

Мынау сүт пе? — Жоқ, бұл сүт емес.

Бұл не? — Бұл — айран.

Староста сен бе? — Жоқ, староста мен емес.

Староста кім?— Староста — Лена.

Мынау қаймақ па? — Жоқ, бұл қаймақ емес.

Бұл не? — Бұл сүт.

Үйде нан бар ма? — Жоқ, үйде нан жоқ.

Тұз бар ма? — Жоқ, тұз жоқ.

Қағаз бар ма? — Жоқ, қағаз жоқ.

Сіріңке бар ма? — Жоқ, сіріңке жоқ.

СӨЗДІК

иә — да
сіріңке — спички
қант — сахар
ұшқыш — летчик
сауыншы — доярка
кең — широкий
сары май — сливочное масло
құрылысшы — строитель
керек — нужен
қаймақ — сливки

§6. КӨПТІК ЖАЛҒАУЛАРЫ
(окончания множественного числа)

Таблица окончаний множественного числа

Конечный звук основы	Последний слог основы	Окончания мн. числа
Гласный или сонорные **р, й, у**	Твердый Мягкий	-лар -лер
Звонкие з, ж или сонорные **л, м, н, ң**	Твердый Мягкий	-дар -дер
Глухой согласный или звонкие **б, в, г, д**	Твердый Мягкий	-тар -тер

34-жаттығу. Допишите окончания множественного числа в следующих словах.

Жұмысшы..., құс..., аң..., үй..., қоян..., көл..., өзен..., ту..., қыз..., қызметкер..., еңбекші..., студент..., машина..., завод..., мекеме..., өндіріс..., шығын..., табыс..., шаруашылық..., кәсіпорын..., қор..., тұтынушы..., жол..., киім..., көше..., Сіз..., сен..., заң..., адам..., жұлдыз..., дос..., көйлек..., клуб..., Петров..., қайық..., жол..., завод..., тағам..., қағаз...

СӨЗДІК

тағам — пища
қайық — лодка
мекеме — учреждение
шығын — расход
табыс — доход, успех
құс — птица
қор — фонд
заң — закон
аң — зверь
қоян — заяц
көл — озеро
тұтынушы — потребитель
шаруашылық — хозяйство
кәсіпорын — предприятие
ел — страна
жұлдыз — звезда
жол — дорога
өндіріс — производство

Прочитайте и запомните:

Кім — кто?	— кімдер? — кто? (мн. число)
Не? — что?	— нелер? — что? (мн. число)
мен — я	— біз (біздер) — мы
ол — он, она, оно	— олар — они
сағат — часы	— сағаттар
қайшы — ножницы	— қайшылар
көзілдірік — очки	— көзілдіріктер
шалбар — брюки	— шалбарлар
бір дәптер	— одна тетрадь
екі дәптер	— две тетради
он дәптер	— десять тетрадей
жүз дәптер	— сто тетрадей

35-жаттығу. Вместо многоточия поставьте окончания множественного числа и переведите на русский язык.

Асханада стол... мен орындық... тұр. Стол...дың үстінде пышақ..., шанышқы..., қасық..., жатыр. Ыбырай Алтынсарин бала...ға арнап әңгіме..., өлең... жазды. Студент... жазда совхозда болды. Бүгін дүкен... жабық. Бүгін — мейрам. Қала салтанатты безендірілген. Портрет..., ұран... және плакат... ілулі тұр.

СӨЗДІК

асхана — кухня
орындық — стул
пышақ — нож
қасық — ложка
шанышқы — вилка
әңгіме — рассказ
өлең — стихи
бүгін — сегодня
столдың үстінде — на столе
балаларға арнап — для детей
мейрам — праздник
салтанатты — торжественно
ілулі тұр — висят
ұран — призыв
безендірілген — украшен

36-жаттығу. Переведите предложения на казахский язык и запишите их.

На столе лежат книги. Ученики сидят за партами. Пионеры отдохнули в лагере. Птицы улетели. Ивановы живут на четвертом этаже. На диване сидят три человека. Я купил четыре книги и восемь тетрадей. Наступила осень. Листья пожелтели. Колхозники убрали урожай. Студенты работали в совхозе.

СӨЗДІК

отдохнули — дем алды
птица — құс
улетели — ұшып кетті
убрали — жинады
строили — салды
урожай — астық
приехали — келді
восемь — сегіз
лист — жапырақ
пожелтели — сарғайды

§7. ІЛІК СЕПТІК

(родительный падеж)

Таблица склонения в ілік септік

Конечный звук основы	Последний слог основы	Окончания
Гласный или сонорные м, н, ң	Твердый Мягкий	-ның -нің
Звонкие согласные з, ж или сонорные р, й, л, у	Твердый Мягкий	-дың -дің
Глухой согласный или звонкие б, в, г, д	Твердый Мягкий	-тың -тің

37-жаттығу. Просклоняйте следующие слова **в ілік** септік.

Жазушы (писатель), факультет, өндіріс, мекеме, еңбекшілер, халықтар (народы), Сергеев, Әуезов, Жансүгіров, Мұқанов, Қарағанды, өнеркәсіп, (еңбек) озаттары, (соғыс) ардагерлері, ағаштар, көшелер, адам, заң, Айман, Әлия, завод, клуб, цирк, дүкен, аудитория, жатақхана (общежитие), біз, Сіз, Сіздер, сендер, олар, кім...?, не...?, кімдер...?, нелер...?

Запомните: мен — менің, сен — сенің, ол — оның.

Тапсырма. Прочитайте и запомните.

Единственное число

Мен (я) — менің (мой, моя, мое).
Сен (ты) — сенің (твой, твоя, твое).
Сіз (Вы) — Сіздің (Ваш, Ваша, Ваше).
Ол (он, она, оно) — оның (его, ее).

Множественное число

Біз (мы) — біздің (наш, наша, наше).
Біздер (мы) — біздердің (наши).
Сендер (вы) — сендердің (ваши, ваша, ваше).
Сіздер (Вы) — Сіздердің (Ваш, Ваша, Ваше).
Олар (они) — олардың (их).

§8. ТӘУЕЛДІК ЖАЛҒАУЛАРЫ

(окончания притяжательной формы)

Таблица окончаний притяжательной формы

Конечный звук основы	Лицо	Притяжательные окончания	
		Индивидуальная форма	Коллективная форма
Гласный	I	-м	-мыз (-міз)
	II	-ң -ныз (-ңіз)	-ың (-ің) -ыңыз (-іңіз)
	III	-сы (-сі)	-сы (-сі)
Согласный	I	-ым (-ім)	-ымыз (-іміз)
	II	-ың (-ің) -ыңыз (-іңіз)	-ың (ің) -ыңыз (-іңіз)
	III	-ы (-і)	-ы (-і)

В отличие от русского языка в казахском языке имеется особый вид окончаний, выражающих принадлежность предметов к первому, второму или третьему лицу — обладателю. Подобный вид окончаний называется окончаниями притяжательной формы, являющейся одной из специфических особенностей казахского языка.

Слова, обозначающие название обладателя предметов, ставятся в ілік септік (родительный падеж) и всегда выступают в качестве определения. Например: Алтайдың қаламы — ручка Алтая.

38-жаттығу. Вместо многоточия вставьте слова из правого столбца в соответствующей притяжательной форме.

Единственное число

I. Менің...
II. Сенің...
III. Оның...

а). Конечный звук основы — гласный:
аға, көше, пальто, бөлме, әже, іні, әке, көрші, түйме.

Множественное число

I. Біздің...
II. Сендердің...
Сіздердің...
III. Олардың...

б). Конечный звук основы — согласный:
пәтер, дос, тіс, сағат, сөз, тіл, қалам, дәптер, қағаз.

39-жаттығу. Вместо многоточия поставьте окончания притяжательной формы и переведите на русский язык.

I

Қайық станция... . Би алаң... . «Шахтер» стадион... Мәдениет және демалыс парк... . Балалар темір жол... Менің дос... . «Родина» кинотеатр... . Нұра өзен... Қарағанды облыс... . Менің дос... . Сенің сумка... . Менің әке... . Қалмаханның іні... . Әлияның сіңлі... . Группаның староста... . Сенің сағат... . Факультеттің декан... . Сендердің бөлмелер... . Сіздің лекция... . Группаның куратор... Оның қалам... . Университеттің ректор... . Сіздің пальто...

II

Оның аға... — агроном. Сіздің әке... мұғалім бе? ТАСС — тың информация... . Мынау сенің дәптер... ба? Бұл Нұргүлдің кереует... ме? Сенің үй... алыс (далеко) па? Оның бөлме... таза ма? Қазақтың тұңғыш (первый) ғалым..., ағартушы..., саяхатшы... . Шоқан Шыңғысұлы Уәлиханов болды. Ыбырай Алтынсарин — қазақ

халқының ұлы педагог-ағартушы... . Жамбыл — қазақ халқының ұлы ақын... . Жамбылдың өлеңдер... өте көп. Жамбыл қала... бұрын Тараз деп аталған. Алматыда 42 ұлттың өкіл... тұрады. Қазақстанның табиғат... әр түрлі: мұнда тау да, өзен де, шөл де бар.

СӨЗДІК

қайық — лодка	тұңғыш — первый
би — танец	ағартушы — просветитель
алаң — площадка	саяхатшы — путешественник
темір жол — железная дорога	ұлы — Великий
мәдениет — культура	өлең — стихи
демалыс — отдых	өте — очень
таза — чистый	бұрын — раньше
көп — много	аталған — назван (был)
өкіл — представитель	табиғат — природа
әр түрлі — разнообразный	шөл — пустыня

40-жаттығу. Переведите на казахский язык

1. Мой дом. 2. Его комната. 3. Наш стол. 4. Мои товарищи. 5. Ее тетради. 6. Моя сестра (старшая). 7. Ее сестра (младшая). 8. Наш город. 9. Наше учреждение. 10. Ваша комната. 11. Наша домбра. 12. Его брат (старший). 13. Мой брат (младший). 14. Моя кровать. 15. Наша квартира теплая и светлая. 16. Сауле — комсорг группы.

II

1. Мой друг учится в университете. 2. Его отец работает на заводе. 3. Ваш старший брат работает в совхозе? 4. Твоя комната теплая? 5. Мой младший брат учится в школе. 6. Твой младший брат учится в школе? 7. Твой отец работает на заводе? 8. Ваша комната теплая? 9. Его младший брат учится в школе? 10. Его фамилия — Сидоров. 11. Как Ваша фамилия? 12. Как Ваше имя? 13. Моя фамилия — Петров. 14. Мое имя — Александр. 15. Света, твоя младшая сестра учится в девятом классе? 16. Володя, в каком классе учится твоя младшая сестра? 17. Его мать работает на фабрике. 18. Где работает твоя мать? 19. Моя мама говорит по-казахски. 20. Моя бабушка понимает по-казах-

ски. 21. Твоя бабушка понимает по-казахски? 22. Твой младший брат пишет письмо?

СӨЗДІК

понимает — түсінеді
учится — оқиды
имя — ат
где? — қайда?
говорит — сөйлейді
друг — дос
пишет — жазады
в каком...? — нешінші...?
учреждение — мекеме
светлый — жарық
теплый — жылы

41-жаттығу. Переведите на русский язык следующие словосочетания. При переводе обратите внимание на порядок слов.

Қарағанды қаласы. Қарағанды университеті. Кавказ таулары. Жамбыл облысы. Жамбыл қаласы. Абай қаласы. Абай көшесі. Балқаш көлі. Қарқаралы қаласы. Қарқаралы ауданы. Нұра өзені. Нұра ауданы.

§9. КЕЙІНДІ ЫҚПАЛ

(регрессивная ассимиляция)

Конечный звук основы	Начальный звук окончания	В результате происходит озвончение глухих	Примеры
Қ		Ғ	аяқ+ы=аяғы, тарақ+ы=тарағы, тамақ+ы=тамағы
К	+ Ы или І=	Г	еңбек+і=еңбегі, көйлек+і=көйлегі, тілек+і=тілегі
П		Б	кітап+ы=кітабы, тәртіп+і=тәртібі

42-жаттығу. Вместо многоточия поставьте окончания притяжательной формы. Обратите внимание на озвончение глухих согласных **қ, к, п** в конце основы.

Сенің сұрақ... . Күннің ыстық... . Ағаштың бұтақ... Көмір өнеркәсіп... . Студенттің тәртіп... . Сенің жүрек...

Оның қасық... . Түлкінің құйрық... . Оның тұмақ... . Студенттердің көп... . Біздің мектеп... . Аудиторияның есік... . Совет Одақ... . Сіздің қонақ... . үмірдің талап... . Шамның жарық... . Директордың бұйрық... . Біздің тілек... . Оның мүмкіндік... , үзеннің балық... , Оның көмек... , Сенің көйлек... .

СӨЗДІК

жарық — свет	талап — требование
сұрақ — вопрос	құйрық — хвост
ыстық — жар	жүрек — сердце
бұтақ — ветка	көп — много
тәртіп — дисциплина	Одақ — Союз
бұйрық — приказ	мүмкіндік — возможность
тілек — желание	балық — рыба
доп — мяч	өмір — жизнь
көмек — помощь	шам — лампа

1-тапсырма. Вставьте вместо точек соответствующие окончания притяжательной формы (устно).

менің сенің оның	іні... қарындас... сіңлі... аға дос... құрбы... апа... жолдас...	университетте институтта училищеде мектепте Алматыда Москвада Ленинградта	оқиды (учится)

2-тапсырма. К каждому слову левого столбца подберите нужное определяемое слово из первого столбца и запишите по образцу: Менің қарындашым. Абай көшесі.

Менің	кабинеті
Баланың	ағаң
Деканның	бөлмеміз
Абай	әке-шешесі
Сиырдың	көшелері

Үйдің	директоры
Сарань	әкесі
Нұра	сүті
Сенің	ауданы
Сіздің	өзені
Біздің	көшесі
Мектептің	қарындашым
Қаланың	қаласы
Қарқаралы	жолдасыңыз
Гүлмираның	терезесі

43-жаттығу. Вставьте вместо точек соответствующие окончания ілік септік и притяжательной формы.

1. Мен... пальто... . 2. Шолпан... сырға... .3. Мекеме (учреждение)... басшы... . 4. Біржан... көйлек... . 5. Айман... тарақ... . 6. Әлия... сақина... . 7. Қарағанды... көмір... . 8. Ағаш... бұтақ... . 9. Дүкен... терезе... . 10. Бөлме... есік... . 11. Кітап... мазмұн (содержание)... . 12. Алматы... алма... . 13. Дәрігер... кеңес (совет)... . 14. Студент... жауап... . 15. Оқушы... сұрақ (вопрос)... . 16. Сіз... ат (имя)... кім? 17. Мен... ат... Володя. 18. Сіз... фамилия... кім? 19. Мен... фамилия... Петров. 20. Сен... жас (лет)... нешеде? 21. Мен... жас... жиырмада. 22. Завод... директор... 23. Жазушы... роман... . 24. Завод... цех... . 25. Олжас... қалам... .

3-тапсырма. Прочитайте и переведите на русский язык. Выпишите слова в родительном падеже и притяжательной форме, отделите окончания черточкой.

БІЗДІҢ СЕМЬЯ

Біздің семья онша үлкен емес. Семьяда бес адам бар. Олар: мен, әкем, шешем, інім, қарындасым (сіңлім). Менің әкем 52 жаста. Оның есімі (аты)— Батырбек. Менің әкем заводта істейді. Ол — токарь. Менің әкем — өндіріс озаты. Менің шешемнің есімі — Айша. Ол 48 жаста. Менің шешем мектепте істейді. Ол — мұғалім. Ол орыс тілінен сабақ береді. Ол — үлгілі ұстаз. Менің бір інім бар. Оның аты — Алтай. Ол қазір он екі жаста. Ол бесінші класта оқиды. Алтай-оқу озаты. Менің қарындасымның (сіңлімнің) аты — Мәдина. Ол бес жаста. Мәдина балалар бақшасына барып жүр. Менің атым — Айдар. Мен университетте оқимын.

СӨЗДІКв

онша — не очень	48 жаста — 48 лет
сабақ береді — преподает	үлгілі — примерный
есім (ат) — имя	қазір — сейчас
оқу озаты — отличник учебы	балалар бақшасы — детский сад
оқиды — учится	барып жүр — ходит
оқимын — учусь	орыс тілінен — по русскому языку
үлкен — большой	озат — передовик

44-жаттығу. Переведите на казахский язык.

1. Алма-Ата — столица нашей республики. 2. Руководитель учреждения. 3. Декан нашего факультета. 4. Центр города. 5. Содержание его письма. 6. Директор нашего совхоза. 7. Улица Джамбула. 8. Уголь Караганды. 9. Победитель соцсоревнования. 10. Передовики производства. 11. Решение собрания. 12. Роман писателя. 13. Вопрос ученика. 14. Ответ учителя. 15. Ручка Алтая. 16. Детство Султанмахмута. 17. Знания студентов.

СӨЗДІК

столица — астана	знание — білім
письмо — хат	писатель — жазушы
победитель — жеңімпаз	производство — өндіріс
соцсоревнование — социалистік жарыс	решение — шешім, қаулы
центр — орталық	содержание — мазмұн
вопрос — сұрақ	ответ — жауап
учреждение — мекеме	

§10. -НІКІ, -ДІКІ, -ТІКІ ЖҰРНАҚТАРЫ

(суффиксы -нікі, -дікі, -тікі)

Таблица суффиксов -нікі, -дікі, -тікі

Конечный звук слова	Суффиксы	Примеры
Гласный	**-нікі**	қала-нікі, көше-нікі, бала-нікі, Лена-нікі, осы-нікі, пальто-нікі

Звонкие согл.-ые з, ж или сонорный согл-ый (й, л, р, у, м, н, ң)	-дікі	біз-дікі, Сіз-дікі, Жорж-дікі, үй-дікі, сендер-дікі, аудан-дікі, ауыл-дікі
Глухой согласный или звонкие б, в, г, д	-тікі	мектеп-тікі, завод-тікі, Жомарт-тікі, Иванов-тікі, есік-тікі, клуб-тікі

В казахском языке функция окончаний притяжательной формы часто заменяется суффиксами -нікі, -дікі, -тікі, выражающими также форму принадлежности. В подобных случаях суффиксы принадлежности предметов (-нікі, -дікі, -тікі) непосредственно прибавляются к словам, обозначающим название обладателя предметов, а слова, обозначающие принадлежность предметов кому (чему)-нибудь, при этом ставятся в атау септік (именительный падеж).

Например: Әлия-ның **пальто-сы — пальто** Әлия-нікі.

Слова с суффиксами принадлежности -нікі, -дікі, -тікі в предложении выступают в качестве сказуемого, и поэтому они всегда ставятся в конце предложения. Слова, обозначающие принадлежность предметов кому(чему)-нибудь, в форме атау септік (им. падеж), выступая в качестве подлежащего, занимают препозитивное положение по отношению сказуемого — названия обладателя предмета.

Например: Арман-ның қалам-ы столда жатыр — **Столда жатқан** (та, которая лежит) **қалам** Арман-дікі.

45-жаттығу. Сравните формы передачи принадлежности. Переведите на русский язык.

Менің кітаб-ым	— кітап ме-нікі
Сенің көйлек-ің	— көйлек се-нікі
Біздің пәтер-іміз	— пәтер біз-дікі
Сендердің үйлер-ің	— үй сендер-дікі
Өзінің машина-м	— машина өзім-дікі
Өзімнің шляпа-сы	— шляпа өзі-нікі
Сапардың пальто-сы	— пальто Сапар-дікі
Колхоздың трактор-ы	— трактор колхоз-дікі
Есеттің пәтер-і	— пәтер Есет-тікі
Лenаның қалам-ы	— қалам Лена-нікі
Жомарттың сағат-ы	— сағат Жомарт-тікі

46-жаттығу. Спишите следующие словосочетания. Вместо точек поставьте соответствующие окончания и суффиксы принадлежности.

Ағасының бөлме...	— бөлме ағасы...
Інісінің доп...	— доп інісі...
Жанаттың сырға...	— сырға Жанат...
Әлияның сумка...	— сумка Әлия...
Көршінің сиыр...	— сиыр көрші..
Сіздің бала...	— бала Сіз...

47-жаттығу. Спишите следующие предложения. Вместо точек поставьте соответствующие суффиксы принадлежности -нікі, -дікі, -тікі и переведите на русский язык.

1. Мына портфель сен...ме? 2. Мына бөлме Ажар...ме? 3. Мына ат(лошадь) сендер...ме? 4. Мына көйлек кім...? 5. Мына трактор колхоз...ме? 6. Мына сиыр біз... емес. 7. Мына сағат кім...? 8. Бұл сағат мен... 9. Мына қалам Үсен...ме? 10. Бұл үй Иванов...ме? 11. Мына кітап сен...ме? 12. Жоқ, бұл кітап Лена...?

48-жаттығу. Переведите на казахский язык следующие предложения.

1. Наш дом. 2. Дом — наш. 3. Моя комната маленькая. 4. Маленькая комната — моя. 5. Ферма нашего колхоза. 6. Ферма принадлежит нашему колхозу. 7. Цех нашего завода. 8. Цех принадлежит нашему заводу. 9. Моя тетрадь. 10. Тетрадь — моя. 11. Мяч Армана лежит под столом (столдың астында). 12. Мяч — твой? 13. Черный карандаш твой? 14. Это пальто Ваше? 15. Синяя тетрадь чья? 16. Эти часы чьи? 17. Черный (қара) портфель Ваш?

Тапсырма. Спишите следующие вопросы и ответьте на них письменно.

1. Мынау кімнің потері? (Сәкен). 2. Мына потер кімдікі? (Лавров). 3. Анау (тот) үй кімдікі? (Сейіт). 4. Анау кімнің үйі? (Әбен). 5. Бұл бөлме кімдікі? (Айжан). 6. Бұл кімнің бөлмесі? (Жанат).

§11. ЖАТЫС СЕПТІК

(местный падеж)

Таблица склонения существительных в жатыс септік

Конечный звук основы	Последний слог основы	Окончания
Гласный; звонкие з, ж или сонорный (й, л, р, у, м, н, ң)	Твердый Мягкий	-да -де
Глухой согласный или звонкие б, в, г, д	Твердый Мягкий	-та -те
Окончания III лица притяжательной формы (-сы, -сі; -ы, -і)	Твердый Мягкий	-нда -нде

Слова в жатыс септік указывают на местонахождение предмета и отвечают на вопросы **кімде?** (у кого?), **неде?** (в чем?, на чем?), **қайда?** (где?). Например: менде (у меня), сенде (у тебя), онда (у него), қалада (в городе), столда (на столе) и др.

Слова в жатыс септік указывает также на время и отвечают на вопрос **қашан?** (когда?). Например: жазда (летом), күзде (осенью), түнде (ночью) и др.

49-жаттығу. Просклоняйте следующие слова в жатыс септік.

Жұмыс, дүкен, завод, цех, бөлме, қабат (этаж), қала, көше, аудитория, жатақхана, үйі, көшесі, қаласы, совхоз, жаз, көктем, күз, қыс, курс, өндіріс, Қарағанды, Шымкент, демалыс, курорт, аудан, стол, диван, үсті (верхняя часть), асты (нижняя часть), жаны (возле), қасы(возле), ай, күн, жыл, кітапхана, мен, сен, біз, сендер, Сіз, Сіздер, олар.

Запомните: бұл (этот)— мұнда (здесь), сол (тот)— сонда (там), ол (он, она, оно)— онда (у него, у нее).

50-жаттығу. Вставьте вместо точек окончания жатыс септік и переведите предложения на русский язык.

Жұмысшы жұмыс... . Оқушы мектеп... . Студенттер лекция... . Әжем үй... . Біздің пәтеріміз үшінші қабат... . Су шелек... . Бастық (начальник) кабинет... . Ағам Ленинград..

Бекжасар Армия қатарын... (в рядах Армии). Үсен үй... . Ермахан кино... . Мәдина театр... . Қалмахан ауыл... . Бір ай... отыз (тридцать) күн (день) бар. Сейіт курорт... . Кітап сен... ме? Газет мен... . Сырым демалыс... .

51-жаттығу. Прочитайте вопросы и ответы, вставляя вместо точек окончания жатыс септік.

— Тақта қайда?	— Тақта аудитория...
— Стол қайда?	— Стол бөлме...
— Кітап қайда?	— Кітап стол...
— Қалам кімде?	— Қалам Нартай...
— Қарындаш кімде?	— Қарындаш Гауһар...
— Дәптер қайда?	— Дәптер сумка...
— Ферма қайда?	— Ферма колхоз...
— Доп кімде?	— Доп мен...
— Кітап кімде?	— Кітап Айман..
— Газет қайда?	— Газет стол...
— Газет кімде?	— Газет Арман...

Тапсырма. Вставьте вместо точек соответствующие окончания притяжательной формы и жатыс септік (устно).

1. Менің сенің оның	дос... құрбы... аға... іні... қарындас... сіңлі... апа... жолдас...	Алматы... Жезқазған... Теміртау... Арқалық... Шымкент... Ақтөбе... Семей... Целиноград... Қостанай..	тұрады (живет)
2. Менің сенің оның	көрші...	Завод... цех... шахта... совхоз... өндіріс... мектеп... депо...	істейді (работает)

3. Кітап	столдың	дүкен... астың... жаны... үсті...	жатыр (лежит)

52-жаттығу. Переведите предложения на казахский язык. Запишите их. Подчеркните слова, отвечающие на вопросы қайда? кімде?

1. Айша учится в университете. 2. Жанат работает в школе. 3. Мяч у Саттара. 4. Книга лежит на парте. 5. Пионеры отдохнули в лагере. 6. Нургул работает на фабрике. 7. Айман живет в городе. 8. Ерлан в колхозе. 9. Мадина в театре. 10. Мяч у Саттара. 11. Асан в деканате. 12. Шынар у декана. 13. Отец (мой) на заводе. 14. Манарбек в Алма-Ате. 15. Старший брат (мой) работает в совхозе. 16. Студенты сидят в аудитории. 17. В 14 часов состоится (болады) собрание. 18. Летом студенты работали в совхозе. 19. Там они строили (салды) школу. 20. На диване сидят три человека. 21. Басшевы живут на седьмом этаже.

53-жаттығу. Прочитайте. Найдите слова в ілік септік и жатыс септік. Переведите на русский язык.

1. Сіздің сағатыңыз бар ма? 2. Сағатыңыз қанша болды? 3. Менің інім колхозда жұмыс істейді. 4. Оның інісі заводта жұмыс істейді. 5. Сенің інің қайда жұмыс істейді? 6. Сіздің жолдасыңыз қайда жұмыс істейді? 7. Оның жолдасы — оқытушы. 8. Менің жолдасым-агроном. 9. Біздің пәтеріміз жылы және жарық. 10. Сіздердің пәтерлеріңіз қай көшеде? 11. Ивановтың пәтері нешінші қабатта? 12. Сәниянның кітабы менде. 13. Пәтердің кілті сенде ме? 14. Республикада газеттер мен журналдар қазақ, орыс, ұйғыр, неміс және корей тілдерінде шығады.

Тапсырма. Прочитайте и переведите на русский язык.

САТТАРДЫҢ БӨЛМЕСІ

Саттар Қарағанды қаласында тұрады. Ол тұратын үй Нұркен Әбдіров проспектісінде орналасқан. Саттардың пәтері биік үйдің 7-інші қабатында. Үйде лифт бар. Саттардың пәтері төрт бөлмеден тұрады. Олар: қонақтар бөлмесі, балалар бөлмесі, ұйықтайтын (жататын) бөлме және жұмыс кабинеті. Ас бөлмесі бөлек орналасқан. Бөлмелер кең, жарық. Саттардың өзінің жеке бөлмесі

бар. Онда ол сабаққа дайындалады, демалады, ұйықтайды. Бөлменің оң жағында кітап сөресі тұр. Онда Саттарға керекті кітаптар жиналған. Бөлменің сол жағында іргеге (к основанию, стене) диван қойылған. Терезенің алдында жазу столы мен орындық тұр. Еденде әдемі кілем жатыр. Саттар бөлмесін таза ұстайды, жатар алында желдетіп тұрады. Оған өз бөлмесі ұнайды.

СӨЗДІК

орналасқан — расположен	ас бөлме — кухня
биік — высокий	бөлек — отдельно
тұрады — состоит	жеке — отдельный
ұйықтайтын бөлме — спальня	сабаққа дайындалады — готовит-ся к уроку
демалады — отдыхает	жиналған — собран
керекті — нужный	қойылған — поставлен
желдетіп тұрады — проветривает	алдында — перед
ұнайды — нравится	оған — ему
өз — свой	ұстайды — держит
жазу столы — письм. стол	кілем — ковер
жатар алында — перед сном	еден — пол

§12. ЕСІМНІҢ ЖІКТЕЛУІ

(именное спряжение)

54-жаттығу. Переведите следующие предложения на русский язык. Выпишите слова с личными окончаниями.

Біз — студентпіз. Сен студент емессің. Сен — оқушысың. Сіз — студент емессіз. Сіз — агрономсыз. Сәкен колхозшы емес. Ол — жұмысшы. Мен — үлкенмін. Сен — кішкенесің. Біз — екеуміз, сендер — үшеусіңдер. Олар — бесеу. Біз — төртеуміз.

Таблица личных окончаний именных частей речи

Лицо	Конечный звук слова	Личные окончания	
		Единств. число	Множеств. число

I	Гласный или сонорный (р, й, л, у, м, н, ң	-мын -мін	-мыз (-быз, -біз,, -міз после конечных м, н, ң)
	Звонкие согласные з, ж	-бын -бін	-быз -біз
	Глухой согласный или звонкие б, в, г, д	-пын -пін	-пыз -піз
II	Независимо от конечного звука слова	-сың (-сыз) -сыңдар (-сыздар) -сің (-сіз) сіңдер (-сіздер)	+
III	Не имеет личных окончаний		

55-жаттығу. Переведите вопросы и ответьте на них письменно на казахском языке.

Сіз кімсіз? Сен үлкенсің бе, Володя үлкен бе? Ол инженер ме, мұғалім бе? Сіз стідентсіз бе, оқушысыз ба? Виктор староста ма, сен старостасың ба? Сен колхозшысың ба, жұмысшысың ба? Сіз Лenaның ағасысыз (апасысыз) ба? Сіз Светаның танысысыз ба? Сендер бірінші курстың студенттерісіңдер ме? Сен қазір (сейчас) ауылдасың ба, қаладасың ба? Бүгін сен кезекшісің бе, әлде (или) мен кезекшімін бе? Сіз дәрігерсіз бе? Сен Бекжанның баласысың ба? Сен Сырбайдың інісісің бе? Сіздің жасыңыз нешеде? Сен Нұртайдың қызысың ба? Сен Айсұлудың сіңлісісің бе? Сіз Досанның әкесісіз бе? Рүстем Сіздің досыңыз ба?

§13. АУЫСПАЛЫ ОСЫ ШАҚ

(переходное настоящее время)

Таблица спряжения глаголов в переходном настоящем времени

Конечный звук основы	Последний слог основы	Суффиксы			Лицо	Ед. число	Множ. число
Согласный	Твердый	-а	+	Личные окончания	I	-мын -мін	-мыз -міз
	Мягкий	-е			II	-сың (-сыз) -сің (-сіз)	-сыңдар (-сыздар) -сіңдер (-сіздер)
Гласный	Независимо от мягкости и твердости последнего слога	-й			III	-ды	-ды -ді

Запомните спряжение глаголов в переходном настоящем времени:

Жекеше

ал—а—мын, кел—е—мін — сұра—й—мын, ізде—й—мін
ал—а—сың, кел—е—сің — сұра—й—сың, ізде—й—сің
ал—а—сыз, кел—е—сіз — сұра—й—сыз, ізде—й—сіз
ал—а—ды, кел—е—ді — сұра—и—ды, ізде—й—ді

Көпше

ал—а—мыз, кел—е—міз — сұра—й—мыз, ізде—й—міз

ал—а—сындар, кел—е—сіңдер — сұра—й—сыңдар, ізде—й—сіңдер

ал—а—сыздар, кел—е—сіздер — сұра—й—сыздар, ізде—й—сіздер

ал—а—ды, кел—е—ді — сұра—й—ды, ізде—й—ді

1-тапсырма. Проспрягайте следующие глаголы в переходном настоящем времени.

1. Бар. 2. Жаз. 3. Күт. 4. Жүз. 5. Ойна. 6. Сөйле. 7. Ойла. 8. Биле. 9. Жап. 10. Аш. 11. Сыз. 12. Оқы. 13. Баста. 14. Айт. 15. Қой.

2-тапсырма. Вставьте вместо точек следующие глаголы в соответствующем лице и числе.

а) Сөйлеу (говорить).

Сіз қазақша...? Ие, мен қазақша... . Лена да қазақша... ? Иә, Лена да қазақша... . Әлия мен Шолпан орысша... ? Иә, Әлия мен Шолпан орысша... ?

ә) Оқу (учиться)

Мен 1 курста... Сіз (сен) университетте... (...)? Сіз (сен) нешінші курста... (...)? Сіздің (сенің) досың да...? Ие, ол математика факультетінің кешкі бөлімінде... .

б) Түсіну (понимать)

Сіз қазақша...? Иә, мен қазақша... Сен мына сөзді... ? Сендер қазақша... ? Группаның студенттері қазақша жақсы... ? Иә, олардың бәрі де қазақша жақсы... .

в) тұру (жить)

Мен Қарағандыда... . Сіз қайда... ? Сіз қалада... ? Сен совхозда... ? Сен қай (какой, -ая, -ое) көшеде... ? Сен нешінші пәтерде... ? Ивановтар бесінші қабатта... ? Мен Абай көшесінде... .

3-тапсырма. Переведите на казахский язык.

1. Он много читает. 2. Иванов работает в мастерской. 3. Кузнецов вернется завтра. 4. Колхозники живут в деревне. 5. Сегодня в конторе состоится собрание. 6. Собрание начнется в девять часов. 8. Магазин работает с восьми часов утра до девяти часов вечера. 9. Он работает в совхозе. 10. Я живу в ауле. 11. Самолет летает. 12. Корабль плавает. 13. Трактор пашет землю. 14. Трава растет в степи. 15. Арбуз и дыня растут в огороде.

СӨЗДІК

вернется — қайтады
контора — кеңсе
состоится — болады
вечера — кешкі
растет — өседі
степь — дала
трава — шөп
до — дейін
летает — ұшады
плавает — жүзеді
пашет — жыртады
земля — жер
огород — бақша
дыня — қауын

4-тапсырма. Допишите суффиксы деепричастия и личные окончания глаголов в переходном настоящем времени.

Үлгі. Біз қазақша сөйле-й-міз.

1. Тігінші тік... . 2. Ол совхозда істе... . 3. Жиналыс сағат 3-те бастал... . 4. Мен сағат 7-де тұр... . 5. Ол самолетпен ұш... . 6. Сен қайда тұр... ? 7. Сіз қайда істе... ? 8. Мен Қарағандыда тұр... . 9. Балалар аулада (во дворе) ойна... . 10. Сабақ қашан аяқтал... ? 11. Поезд сағат 9-да кел... . 12. Сен үйге (домой) қашан қайт... ? 13. Мен қазір кел... . 14. Сен қашан кел... ? 15. Сендер қайда бар... ? 16. Сен не ал... ? 17. Ол нені ал... ? 18. Мен жұмыстан сағат 16-да қайт... . 19. Бүгін мен кеш қайт... . 20. Біз жұмысқа ерте бар... . 21. Сен қай бөлмеде тұр... ? 22. Сен бүгін жиналысқа кел...бе? 23. Сен кешке үйде бол... ба? 24. Біз бүгін паркке бар... . 25. Мен аға мастер болып істе... . 26. Жанат экономист болып істе... . 27. Сен кім болып істе... ?

§14. ЕТІСТІКТІҢ БОЛЫМСЫЗ ТҮРІ

(отрицательная форма глагола)

Таблица образования отрицательной формы глагола.

Конечный звук основы	Последний слог основы	Суффиксы
Гласный или сонорные й, л, р, у	Твердый Мягкий	-ма -ме
Звонкий согласный или сонорные м, н, ң	Твердый Мягкий	-ба -бе
Глухой согласный	Твердый Мягкий	-па -пе

56-жаттығу. Напишите следующие глаголы в отрицательной форме.

Сөйле. Ойна. Ойла. Кел. Бар. Айт. Істе. Оқы. Төк. Жаз. Шақыр. Отыр. Көн. Аш. Қон. Тоқ. Сой. Қой. Сат. Ат. Үг. Кет. Күл. Жат. Секір. Жап. Тік. Іш. Же. Жүгір. Күт. Сыз. Қайт. Ал. Бер. Жу.

Таблица спряжения отрицательной формы глаголов в переходном настоящем времени.

			Личные окончания	
Глагол в отрицательной форме	Суффикс деепричастия	Лицо	Един. число	Множ. лицо
бар -ма кел -ме		1.	-мын -мін	-мыз -міз
жаз -ба жүз -бе	-й	2.	-сың (сыз) -сің (сіз)	-сыңдар (сыздар) -сіңдер (сіздер)
айт -па кет -пе		3.	-ды -ді)	-ды -ді

57-жаттығу. Напишите следующие глаголы переходного настоящего времени в отрицательной форме.

Үлгі: істейді — істе-ме-й-ді (работает — не работает).

Келеді. Ойнайды. Сөйлейді. Жүреді. Келемін. Барамын. Барасың. Жазады. Жазасың. Кетесің. Айтады. Ойлайды. Сөйлеймін. Ойнаймын. Шақырасың. Қонады. Көнеді.

Тапсырма. Прочитайте и переведите на русский язык. Выпишите глаголы в отрицательной форме.

1. Ол көп оқиды. 2. Иванов мастерскойда істейді. 3. Сергеев ертең келеді. 4. Бүгін кеңседе (контора) жиналыс болады. 5. Жиналыс сағат үште басталады. 7. Дүкен таңертеңгі сағат сегізде ашылады. 8. Дүкен кешкі сағат сегізге дейін істейді. 9. Ол совхозда жұмыс істейді. 10. Айша қалада тұрады. 11. Сәуле жатақханада тұрады. 12. Досан математика факультетінің бірінші курсында оқиды.

13. Айдос кешкі сменада істейді. 14. Қыста күн қысқарады, түн ұзарады. 15. Самолет сағат таңертеңгі алтыда ұшады. 16. Поезд Алматыға сағат күндізгі екіде жүреді. 17. Ол досына жиі (часто) хат жазады. 18. Лена қазақша жақсы сөйлейді. 19. Света қазақша біледі. 20. Володя қазақша жақсы түсінеді. 21. Дүкен сағат кешкі сегізде жабылады.

СӨЗДІК

ертең — завтра
бүгін — сегодня
болады — будет
басталады — начинается
жабылады — закрывается
күн — день
кешкі — вечерний; вечера
таңертеңгі — утренний; утра
жүреді — ходит; отходит
ұзарады — удлиняется
қысқарады — сокращается
түн — ночь

§15. ӨТКЕН ШАҚ

(прошедшее время)

Таблица образования формы прошедшего времени

Конечный звук основы	Последний слог основы	Суффиксы прошедшего времени	Примеры
Гласный, звонкий з или сонорный согл. (й, л, р, у, м, н, ң)	Твердый	-ды	оқы-ды, жаз-ды
	Мягкий	-ді	сөйле-ді, кел-ді
Глухой согласный	Твердый	-ты	айт-ты, аш-ты
	Мягкий	-ті	кет-ті, сөйлес-ті

58-жаттығу. Образуйте форму прошедшего времени.

1. Жаз. 2. Оқы. 3. Сөйле. 4. Істе. 5. Көр. 6. Шақыр. 7. Ойна. 8. Бол. 9. Аш. 10. Қайт. 11. Іш. 12. Же. 13. Көр. 14. Ал. 15. Бер. 16. Тыңда. 17. Жүгір. 18. Күт. 19. Сыз. 20. Тік. 21. Жап. 22. Жат. 23. Күл. 24. Қон. 25. Қой. 26. Отыр. 27. Біл. 28. Кел. 29. Айт. 30. Бар. 31. Жу.

Форма, образуемая суффиксами -ды, -ді, -ты, -ті

Лицо	Окончания	
	Единственное лицо	Множественное лицо
I	-м	-қ -к
II	-ң -ңыз -ңіз	-ң—дар -ң—дер -ңыз—дер -ңіз—дер
III	не имеет личных окончаний	

Запомните спряжение глаголов в прошедшем времени

	Един. число	Множ. число
I	айт — ты — м кет — ті — м бар — ды — м кел — ді — м	айт — ты — қ кет — ті — к бар — ды — қ кел — ді — к
II	айт — ты — ң кет — ті — ң бар — ды — ң кел — ді — ң	айт — ты — ң — дар кет — ті — ң — дер бар — ды — ң — дар кел — ді — ң — дер
	айт — ты — ңыз кет — ті — ңіз бар — ды — ңыз кел — ді — ңіз	айт — ты — ңыз — дар кет — ті — ңіз — дер бар — ды — ңыз — дар кел — ді — ңіз — дер
III	айт — ты — кет — ті — бар — ды — кел — ді —	айт — ты — кет — ті — бар — ды — кел — ді —

1-тапсырма. Спишите предложения, добавляя личные окончания глаголов прошедшего времени. Переведите на русский язык. Сравните окончания.

Мен	айт... іш... бар... кел... жаз...	Біз	айт... іш... бар... кел... жаз...
Сен Сіз		Сендер Сіздер	
Ол	оқы... көр... орында... же...	Олар	оқы... көр... орында... же...

2-тапсырма. Спишите предложения, вставляя вместо точек личные окончания глаголов прошедшего времени.

I.

1. Сен сағат қаншада тұр... ? 2. Сен бүгінгі (сегодняшний) газетті оқы... ба? 3. Сен оған не айт... ? 4. Совхоз мемлекетке көп астық тапсыр... 5. Самолет қон... . 6. Поезд тоқта... . 7. Совхоз жоспарды орында... . 8. Мен демалысқа шық... . 9. Жандосов Алматыға кет... . 10. Мен совхоздан (из совхоза) кеше кел... .

II

1. Біздің колхоз жол сал... . 2. Біз жолда істе... . 3. Мен онда отыз бес күн істе... . 4. Мен төртінші бригадада бол... . 5. Біздің бригада жұмысты жақсы істе... . 6. Мен норманы артық орында... . 7. Біз қырық (40) километр жол сал... . 8. Біз кеше қайт... . 9. Біз жолда бір ай бол... . 10. Біздер космонавпен әңгімелес... .

III

1. Біз стадионға бар... . 2. Олар кітап оқы... . 3. Мен терезені аш... . 4. Біз сурет сал... . 5. Сен университетке қашан түс... . 6. Сендер кімге хат жаз... ? 7. Ол шахмат ойна... . 8. Олар лекция тыңда... . 9. Сен неге қатты күл... . 10. Біз бүгін жұмыстан кеш қайт... . 11. Сен бүгін сағат нешеде тұр... ? 12. Қар ері... . 13. Көктем шық... . 14. Мен тақтаға жаз... . 15. Ол сұра... . 16. Мен жауап бар... . 17. Жиналыс аяқтал... . 18. Қоңырау соғыл... . 19. Сабақ басштал... .

IV. Переведите на казахский язык.

Он написал письмо. Я все (бәрін) понял (-а). Отец приехал вчера. Я был на работе. Они приехали сегодня. Я купил два литра молока. Мы читали газету. Они работали хорошо. Мы ездили на завод. Магазин открыли в 10 часов. Они были на фабрике. Вы читали газету? Ты купил хлеб? Вы сегодня ходили в магазин? Ты был в библиотеке? Ты был вчера на собрании? Ваша бригада работала хорошо. Петров вернулся вчера.

V. Прочитайте и переведите текст

МӘНШҮК

Совет Одағының Батыры Мәншүк Мәметова — менің сүйікті шәкіртім. Мәншүкті екінші кластан бастап оқыттым. Онда Мәншүк орыс тілін білмейтін. Ол орыс тілін өте қызығып үйренді. Аз уақыттың ішінде орыс тілін үйреніп, сабақты өте жақсы деген бағамен аяқтады (З. Байғұлова).

СӨЗДІК

сүйікті	— любимый
шәкіртім	— ученица (моя)
өте қызығып	— с большим интересом, с любовью
аз уақыттың ішінде	— в короткий срок
оқыттым	— учил (-а)
бастап	— начиная
білмейтін	— не знала

§16. БАРЫС СЕПТІК

(направительный падеж)

Таблица окончаний существительных в барыс септік

Конечный звук слова	Последний слог слова	Окончания
Звонкие з, ж или сонорный согласный (й, л, р, у, м, н, ң)	Твердый Мягкий	-ға -ге
Глухой согласный или звонкие б, в, г, д	Твердый Мягкий	-қа -ке
Окончания I или II лица прит. формы (-м, -ым, -ім; -ң, -ың, -ің)	Твердый Мягкий	-а -е
Окончания III лица притяжат. формы (-сы, -сі; -ы, -і)	Твердый Мягкий	-на -не

59-жаттығу. Просклоняйте следующие слова в барыс септік.

Жұмыс, мекеме, завод, дүкен, мемлекет, совхоз, театр, көше, қала, ағасы, інісі, апам (моя сестра), аудан, облыс, жиналыс, қолы, аяғы, әкесі, ағам, інің, жолдасы, группа, тақта, терезе, еден, коридор, деканат, әжем (моя бабушка), нан, үй, үйі, үйім, үйін, сабақ, қоғам, қызмет, қызы, қызым, орман, заң, біз, Сіз, ұлты, мұз, ұстаз, ұстазым, үйымы, өмір, өндіріс, көшесі.

Запомните: мен — маған (мне), сен — саған (тебе), ол — оған (ему, ей).

60-жаттығу. Вставьте вместо точек соответствующие окончания барыс септік. Переведите на русский язык.

I

1. Жамбыл көшесі... . 2. Нұра ауданы... . 3. Қарағанды қаласы... . 4. Шымкент облысы... . 6. Партия жиналысы... . 6. Социалистік қоғам... . 7. Қызмет... орналасты. 8. Совет Одағы... . 9. Совет мемлекеті... . 10. Кітап дүкені... . 11. Нан дүкені... . 12. үмір... жолдама.

II

1. Совхоз... бардым. 2. Университет... бардым. 3. Теміртау... бардым. 4. Балқаш... бардым. 5. Біз... газет әкелді. 6. Мен дүкен... бардым. 7. Мен жолдасым... телеграмма жібердім. 8. Біз сағат 8-де вокзал... келдік. 9. Сабақ... декан кірді. 10. Лена тақта... шықты. 11. Мен сабақ... дайындалдым. 12. Ол алтыншы вагон... мінді. 13. Мен қарындасы... көйлек сатып алдым.

СӨЗДІК

қоғам — общество
орналасты — устроился
жолдама — путевка
мінді — сел (-а)
мемлекет — государство
қызмет — служба
жібердім — отправил
шықты — вышел (-а)
дайындалдым — готовился
әкелді — принесли

61-жаттығу. Прочитайте текст и переведите на русский язык. Выпишите слова, отвечающие на вопросы қайда? — куда?, кімге? — кому?, неге? — чему?

БІЗ ЖАЗДА ЭКСКУРСИЯҒА БАРДЫҚ

Біз жазда сегіз студент экскурсияға бардық. Екінші августа поезға отырдық. Алтыншы августа кешке біз Москваға келдік. Содан метромен мейманханаға бардық. Москвада он күн болдық. Біз онда Кремльге бардық. Кремльде тарихи орындарды көрдік. Ауыл шаруашылық көрмесіне бардық. Онда Қазақстан павильонына, үзбекстан павильонына тағы басқа павильондарға барып көрдік. Демалыс күні Москва университетіне барып, араладық. Кешке Үлкен театрға бардық, опера тыңдадық. Он екінші августа үлкен паркке бардық. Сонан соң зоопаркке бардық. Он жетінші августа Ленинградқа келдік. Онда бес күн болдық. Мен Ленинградта универмагқа бардым. Мен бір автоқалам сатып алдым. Автоқаламға 2 сом төледім. Бірінші сентябрьде біз үйге келдік. Жазғы каникул жақсы өтті.

(И. Мамановтан).

СӨЗДІК

тарихи — исторический	көрдік — мы смотрели; мы видели
ауыл шаруашылық — сельскохозяйственный	сонан соң — потом, после этого, затем
автоқалам — авторучка	сыйлық — подарок
мейманхана — гостиница	демалыс күні — в выходной день
тыңдадық — слушали	төледім — заплатил

62-жаттығу. Прочитайте. Найдите слова в барыс септік.

— Сіз кітапты кімге бердіңіз?

— Мен кітапты Александровқа бердім.

— Александров қайда кетті?

— Ол үйге кетті.

— Сіз кітапты Ивановаға неге бермедіңіз?

— Иванова жоқ болды.

— Ол қайда кетіпті?

— Ол кітапханаға кетіпті.

II

Мен Бірінші май мейрамы қарсаңында Павлодарға командировкаға кеттім. Онда мейрамға колхоздардан көп адам жиналды. Мен де басқалармен бірге көшеге шықтым. Демонстрациядан кейін паркке бардық. Кешке театрға бардық. Мерекені жақсы өткіздік. 3 Май күні жұмысқа шықтық. (С. Жиенбаев, Г. Бегалиев, И. Үйықбаев).

СӨЗДІК

неге?	— почему?	басқалармен бірге	— вместе с другими
мейрам, мереке	— праздник	шықтым	— вышел (я)
қарсаңында	— накануне	өткіздік	— провели (мы)
жиналды	— собрались	бердім	— отдал (а)

63-жаттығу. Спишите предложения, вставив вместо точек соответствующие окончания направительно-дательного падежа.

1. Назым мектеп... бара жатыр? 2. Біз жұмыс... бара жатырмыз. 3. Жамал кино... кетті. 4. Жібек кітабын Айша... берді. 5. Әжесі баласы... көп ойыншық сатып алды. 6. Алтай автобус... мінді. 7. Нартай дүкен... кетті. 8. Ағам жұмыс... кетті. 9. Пионерлер лагерь... кетті. 10. Біз кеше цирк... бардық. 11. Сен кеше жиналыс... неге келмедің? 12. Сен жұмыс... неге кешіктің? 13. Студенттер аудитория... кірді. 14. Мен досым... хат жаздым. 15. Мен самолет... билет алдым. 16. Шыңғыс концерт... 2 билет алды.

СӨЗДІК

бара жатыр — идет
кетті — пошел
неге келмедің — почему не пришел?
неге кешіктің — почему опоздал?

§17. ПОСЛЕЛОГИ ДЕЙІН (ШЕЙІН), ҚАРАЙ, БОЛА

Грамматика

Послелоги **дейін (шейін), қарай, бола** управляют направительно-дательным падежом.

1. Послелог д е й і н (шейін) обозначает предел во времени или пространстве и соответствует русскому предлогу **до**.

Примеры: үйге **дейін** — **до** дому, күзге **шейін** — **до** осени, Алматыға **дейін** — **до** Алма-Аты и т. п.

2. Послелог **қарай** обозначает направление и соответствует русскому словосочетанию **по направлению, в сторону**.

Примеры: Ораз үйге **қарай** кетті — Ораз **направился** домой.

3. Послелог б о л а соответствует русскому предлогу **из-за, ради**.

Примеры: Мен кітапқа **бола** келдім — я пришел **из-за** книги. Қағазға **бола** өкпелеме — **из-за** бумаги не обижайся. Үсенге **бола** келмей қалып жүрме — не вздумай не прийти **из-за** Усена и т. п. (И. Мамановтан)

64-жаттығу. Переведите текст на русский язык. Обратите внимание на управление послелогов.

1-ТРАМВАЙДЫҢ МАРШРУТЫ

Бірінші трамвай Ташкент көшесімен Карл Маркс көшесіне дейін жүреді, сонан соң трамвай Пастер көшесіне дейін келеді. Одан соң бұл трамвай тауға қарай жүріп, Комсомол көшесімен Тастаққа қарай жүріп, Руднев көшесіне дейін барады.

Мен демалыс күні «Бірінші линия» көшесіне дейін трамваймен келіп, содан институтқа дейін жаяу келдім. Институтта кешке дейін лекция тыңдадым. Маған қалам керек. Бүгін қаламға бола дүкенге барамын. Дүкенге дейін жаяу барамын...

(И. Мамановтан)

СӨЗДІК

тауға қарай	— в сторону гор, по направлению гор	қаламға бола	— из-за ручки
одан соң	— после того	содан	— оттуда
		жаяу	— пешком

§18. ШЫҒЫС СЕПТІК

(исходный падеж)

Таблица окончаний существительных в шығыс септік

Конечный звук основы	Последний слог основы	Окончания
Сонорные н, ң, м	Твердый Мягкий	-нан -нен
Гласные, звонкие з, ж или сонорные р, й, л, у	Твердый Мягкий	-дан -ден
Глухие согласные или звонкие б, в, г, д	Твердый Мягкий	-тан -тен

65-жаттығу. Просклоняйте следующие слова в шығыс септік.

Қала, көше, жұмыс, сабақ, ауыл, мектеп, үй, совхоз, ферма, жолдасым, мен, сен, ол, біз, вагон, дүкен, театр, кітап, өмір, өндіріс, жиналыс, аудан, институт, Алматы, Семей, завод, облыс, Москва, орталық (центр), су, автобус, поезд, машина, самолет, ағаш, темір, шыны.

66-жаттығу. Выпишите, ставя вместо точек соответствующие окончания шығыс септік.

— Алмас, сен кім... хат алдың?

— Мен Исатай... хат алдым.

— Берік... хабар бар ма?

— Иә, мен ол... кеше хат алдым.

— Ардақ, сен қағазды қай... алдың?

— Мен қағазды дүкен... алдым.

— Сіз мына кітапты дүкен... сатып алдыңыз ба?

— Жоқ, мен бұл кітапты кітапхана... алдым.

— Кеше Сіз қайдан келдіңіз?

— Мен кеше совхоз... келдім.

— Айна қайдан келді?

— Айна мектеп... келді.

— Айдар сен... үлкен бе?

— Жоқ, ол мен... кіші.

— Сен Айдардан қанша жас үлкенсің?

— Мен ол... 3 жас үлкенмін.

67-жаттығу. Вставьте вместо точек соответствующие окончания шығыс септік и переведите.

1. Есет жұмыс... келді. 2. Назар мектеп... келді ме? 3. Ағаң... хат алдың ба? 4. Қала... келген кім? 5. Дүкен... не алдың? 6. Жиналыс... сағат қаншада қайттың? 7. Ауыл... хабар алдың ба? 8. Вокзал... кім күтіп алды? 9. Бүгін радио... жақсы концерт береді. 10. Стакан шыны... дап жасалады. 11. Компотты алма... жасайды. 12. «Адам...» үлкен ат жоқ, нан... үлкен ас жоқ (мақал). 13. Дәріні өсімдік... жасайды. 14. Нанды ұн... пісіреді. 15. Оқушылар клас... шықты. 16. Аида мектеп... келді. 17. Гүлшат пен Сәкен балабақша... келді. 18. Терезе... жел соқты (подул). 19. Олар

сабақ... шықты. 20. Ит... қорықпа, қаппайды. **21.** Сені (тебя) дауысың... таныдым. **22.** Тоғыз қабатты үй алыс... көрінеді. 23. Ол жүгіру... бірінші орын, секіру..., жүзу... екінші орын алды (занял).

68-жаттығу. Переведите на казахский язык следующие пословицы. Выпишите слова в шығыс септік.

Отан — оттан да ыстық.
Шегірткеден қорыққан егін екпейді
«Адамнан» үлкен ат жоқ.
Наннан үлкен ас жоқ.
Сөз сүйектен өтеді,

Таяқ еттен өтеді.
Елінен безген кісі оңбас,
Көлінен безген құс оңбас.

СӨЗДІК

от — огонь
шегіртке — стрекоза
қорқу — бояться
ат — имя
өтеді — проходит
сүйек — кость
таяқ — палка
ел — Родина; родная земля
безу — отрекаться
оңбас — не везет

§19. ПОСЛЕЛОГИ СОҢ (КЕЙІН), БАСҚА

Грамматика

Послелоги **соң (кейін) и басқа** управляют исходным падежом. Послелог **соң (кейін)** соответствует русскому предлогу **после**. Примеры: лекциядан **соң** — **после** лекции. Ивановтан **кейін** — после Иванова, сағат бестен **соң** — **после** пяти часов.

Послелог **басқа** по своему значению соответствует русскому предлогу **кроме, за исключением**.

Примеры: кітаптан **басқа** — **кроме** книги, Наташадан **басқа** — **кроме** Наташи, наннан **басқа** — **кроме хлеба и т. п.**

(И. Мамановтан)

69-жаттығу. Напишите следующие слова с послелогами. Переведите. Сравните порядок слов.

1. ... соң (кейін)

Сабақ, жиналыс, түскі тамақ, түс, кино, жұмыс, лекция, мен, Жанат, ол, сен.

2. ... басқа.

Жұмыс, оқу, кітап, ет, нан, сүт, көйлек, Лена, мен, сен, ағам, газет, ол.

70-жаттығу. Вместо точек поставьте окончания исходного падежа и переведите на русский язык.

1. Жиналыс... соң үйге қайттық. 2. Түскі тамақ... соң кітапханаға бардым. 3. Дүкеннен нан... басқа сүт, қант алдым. 4. Түс... кейін паркке бардым. 5. Онда Лена... басқа тағы екі студент болды. 6. Мен... кейін сен келдің. 7. Командировкаға сен... басқа жіберетін адам жоқ. 8. Жұмыс... кейін стадионға барамын. 9. Ол сағат бес... кейін келді.

§20. ТАБЫС СЕПТІК

(винительный падеж)

Таблица окончаний существительных в табыс септік

Конечный звук слова	Последний слог слова	Окончания
Гласный	Твердый Мягкий	-ны -ні
Окончания 3-го лица притяжательной формы (-сы, -сі; -ы, -і)	Независимо от последнего слога	-н
звонкие з, ж или сонорный (р, й, л, м, н, ң)	Твердый Мягкий	-ды -ді
глухой согласный или звонкие б, в, г, д	Твердый Мягкий	-ты -ті

71-жаттығу. Просклоняйте следующие слова в табыс септік.

Кітап, үй, бөлме, потер, кереует, стол, диван, терезе, қолы, беті, еден, ыдыс, жиналыс, курс, мектеп, қала, көше, кітапхана, завод, тісі, Петров, клуб, сорпа, шай, сүт, ет, май, күріш, мамандық, шығын, басы, табыс, мемлекет, аудан, мекеме, кәсіпорын, өндіріс, өнім, сөз, шашы, тапсырма, жаттығу, сөздік, тіл, ереже (правило), заң, тәртіп, тілі, біз, сендер, Сіздер.

Запомните: мен — мені, сен — сені, ол — оны.

72-жаттығу. Спишите, вставляя окончания винительного падежа.

Мен терезе... аштым. Бөлме... желдеттім. Меруерт ыдыстар... жуды.

Айдар еден... жуды. Мен отын жардым. Інім отын... үйге тасыды. Қатты жел ағаштардың бұтақтары... сындырды. Айша беті... жуды, тісі... тазалады. Шынар дүкеннен сүт әкелді. Біз қала... араладық. Мен мына сөз... түсінбедім. Біз қазақ тілі... оқимыз. Мен... кім шақырды? Кеше сен... автобуста көрдім. Мен ол... вокзалда көрдім

СӨЗДІК

желдету	**— проветрить**	**жару**	**— колоть**
ашу	**— открывать**	**жуу**	**— мыть**
еден	**— пол**	**отын**	**— дрова**
бұтақ	**— ветка**	**тасу**	**— носить**
оқимыз	**— изучаем**	**сындыру**	**— ломать**
түсінбеу	**— не понимать**	**аралау**	**— осматривать (ходить)**

73-жаттығу. Вместо многоточия поставьте соответствующие окончания табыс септік. Переведите на русский язык.

1. Сен мектеп... қашан бітірдің? 2. Мереке... жақсы өткізуіңізге тілектеспін. 3. Маған адресіңіз... беріңіз. 4. Посылка... қай жерде қабылдайды? 5. Біздің бригада жұмыс... жақсы істеді. 6. Жиналыс... кім ашты? 7. Баяндама... кім жасады? 8. Мұғалім тақтаға таблица..., схемалар... ілді. 9. Хат... кімнен алдың? 10. Жаңа жыл... қалай қарсы алдың? 11. Кезекші терезе... ашты, тақта... сүртті, қабырғаға карта... ілді. 12. Жаттығу... ауызша (қазақша) орындаңдар. 13. Жазда демалыс... қайда өткізесің? 14. Кеше қала... араладық. 15. Мына сөз... (сөйлем...) қазақшаға аудар. 16. Мына сөздің аудармасы... сөздіктен тап. 17. Табыс септігіндегі сөздер... табыңдар. 18. Шынайы интернационализм, халық тардың берік достығы әрбір халықтың қасиеті..., абыройы..., мәдениеті..., тілі мен тарихы... терең құрметтегенде, олардың арасында кең қарым — қатынас жасалғанда ғана болуы мүмкін.

СӨЗДІК

тілектеспін	— (я) желаю	ілу	— вешать
аудару	— переводить	алу	— получить
аударма	— перевод	қарсы алу	— встречать
сүрту	— вытирать	табу (тап)	— найти
орындау	— выполнить	қабылдау	— принимать
бітіру	— окончить	ашу	— открывать
мереке	— праздник	баяндама жасау	— сделать доклад
өткізу	— проводить	абырой	— совесть, честь
шынайы	— истинный	құрметтеу	— уважать
қасиет	— свойство, достоинство	болуы мүмкін	— может быть
қарым-қатынас	— взаимоотношение	берік	— прочный

74-жаттығу. Спишите. Подчеркните окончания в табыс септік.

ЖАМБЫЛ

Жамбыл 12 жасында ағасынан домбыра тартуды үйренеді. Ол он бес жасында атақты ақын Сүйінбайға келеді. Оған шәкірт болады.

Жамбыл жетпіске келгенде, Лениннің есімін естіді. Октябрь революциясы Жамбылды жасартады. Ол Коммунистік партияны, оның көсемі Ленинді, біздің тамаша жеңістерімізді жырлады.

(С. Ж., Г. Б., И. Ұ.)

Сұрақтар.

1. Жамбыл домбыра тартуды неше жасында үйренді?
2. Жамбыл кімге шәкірт болды?
3. Жамбыл 70-ке келгенде кімнің есімін естіді?
4. Жамбыл нені жырлады?

СӨЗДІК

аға	— дядя, старший брат
домбыра тартуды үйренеді	— учится играть на домбре
жетпіске келгенде	— когда исполнилось семьдесят лет

атақты ақын	— знаменитый акын
шәкірт	— ученик
есім	— имя
естиді	— слышит
жасартады	— здесь: возвращает молодость Джамбулу
тамаша	— замечательный, прекрасный
көсем	— вождь
жырлады	— воспевал
біздің жеңістерімізді	— наши победы

75-жаттығу. Спишите предложения, подчеркните слова в ілік, барыс, табыс, жатыс, шығыс септік.

I. 1. Ыбырай Алтынсарин қазақ балаларына орыс тілін үйретті. 2. Жамбыл совет адамдарының ерлік ісін, бай тұрмысын жырлады. 3. Абай орыстың атақты ақын — жазушыларының көптеген шығармаларын қазақ халқына таныстырды. 4. Атақты тәжік философы Әбу-Әли ибн-Сина дүние жүзіне белгілі дәрігер болды. 5. Қарағанды жыл сайын Отанымызға көп көмір береді. 6. Алматы апорты — бүкіл дүние жүзінде өсетін барлық апорттың ең сапалысы.

II. 1. Жұмысшы жұмыстан қайтты. 2. Ол заводтан келді. 3. Хатты, газетті хат тасушы әкелді. 4. Қазыбектен хат келді. 5. Мен сабақтан соң кітапханаға бардым. 6. Кітапты кітапханадан алдым. 7. Біз демалыс күні паркке бардық. 8. Паркте адам көп болды. 9. Біз парктен ерте қайттық.

СӨЗДІК

үйрету	— научить, обучать	тұрмыс	— быт; жизнь
ерлік	— героизм	қайту	— возвращаться
атақты	— знаменитый	жырлау	— петь; воспевать
ерте	— рано	шығарма	— произведение
таныстыру	— ознакомить	ең	— самый
дүние жүзі	— мир; планета	демалыс күн	— выходной день
белгілі	— известный	сапалы	— качественный
бүкіл	— весь	жыл сайын	— ежегодно
өсу	— расти	барлық	— весь

§21. КӨМЕКТЕС СЕПТІК

(творительный падеж)

Таблица окончаний существительных в көмектес септік

Последний звук слова	Окончания
Гласный или сонорный (р, й, л, у, м, н, ң)	-мен
Звонкие з, ж	-бен
Глухой согласный или звонкие б, в, г, д	-пен

76-жаттығу. Просклоняйте следующие слова в көмектес септік.

Балға, балта, қарындаш, қалам, кітап, ауыл, тас, от, су, Жорж, мереке, бір, кім, не, шүберек, сабын, тарақ, щетка, морж, орамал, самолет, поезд, автобус, спорт, пароход, пышақ, трактор, қол, аяқ, бас, көз, құлақ, ине, орақ, тіс, мұрын, ауыз, тіл.

Запомните: мен — менімен; сен — сенімен; ол — онымен.

77-жаттығу. Поставьте слова в көмектес септік и подберите к каждому из них сказуемое из правого столбика.

Балта...	жүзеді
Мұрын...	орады
Пароход...	үстайды
Шүберек...	кеседі
Самолет...	сүртеді
Құлақ...	отын жарады
Бас...	көреді
Көз...	тігеді
Аяқ...	шұғылданады
Орақ...	тарайды
Пышақ...	жер жыртады
Тарақ...	дем алады
Бор...	ұшады

Инс...	оилаиды
Қол...	естиді
Щетка...	жазады
Трактор...	тазалайды
Спорт...	жүреді

СӨЗДІК

балта	— топор	тарану	— расчесываться
шүберек	— тряпка	жару	— рубить, колоть
сабын	— мыло	сүрту	— вытирать
орамал	— полотенце	көру	— видеть
пышақ	— нож	ору	— косить
ине	— иголка	кесу	— резать
орақ	— серп	тігу	— шить
балға	— молоток	дем алу	— дышать; отдыхать
ұшу	— летать	ойлау	— думать
есту	— слышать	тазалау	— чистить
жырту	— пахать	шұғылдану	— заниматься
		ұстау	— держать; ловить, поймать

78-жаттығу. Прочитайте текст и переведите на русский язык. Выпишите слова в көмектес септік.

ДЕНЕ МҮШЕЛЕРІ

Дене мүшелері: бас, қол, аяқ, көз, мұрын, ауыз, тіл, тіс. Адам баспен ойлайды, көзбен көреді, мұрынмен дем алады, құлақпен естиді, ауызбен тамақ ішеді, тілмен сөйлейді, тіспен тамақ шайнайды, аяқпен жүреді, қолмен ұсайды, еңбек етеді, жұмыс істейді.

Малшылар қыста басына жылы бөрік киеді, қолына қолғап киеді, аяғына пима немесе етік киеді.

Бөрікті елтіріден жасайды, қолғапты жүннен тоқиды, етікті былғарыдан тігеді, пиманы жүннен басады. Бөрік, қолғап, етік пима дүкендерде сатылады.

(И. Мамановтан)

СӨЗДІК

дене	— тело	ауыз	— рот
бас	— голова	тіс	— зуб
аяқ	— нога	көреді	— видит
мұрын	— нос	естиді	— слышат
тіл	— язык	шайнайды	— разжевывает
ойлайды	— думает	жүн	— шерсть
дем алады	— дышит	тоқиды	— вяжет
мүше	— часть	ұстайды	— держит, хватает
қол	— рука	еңбек ету	— трудиться
көз	— глаз	елтірі	— мерлушка

79-жаттығу. Прочитайте и переведите на русский язык. Выпишите слова в көмектес септік, отделив окончания от основы.

— Айша, сен Алматыдан немен келдің?
— Мен Алматыдан поезбен келдім.
— Сен кеше киноға кіммен бардың?
— Мен кеше киноға Сәулемен бардым.
— Гүлнар концертке кіммен кетті?
— Гүлнар концертке Шынармен кетті.
— Сен тарақпен не істедің?
— Мен тарақпен шашымды тарадым.
— Сырым, сен күрекпен не істедің?
— Мен күрекпен қар күредім.
— Асан, сен тақтаны немен сүрттің?
— Мен тақтаны шүберекпен сүрттім.
— Үсен отынды немен жарды?
— Үсен отынды балтамен жарды.
— Сіз жіпті немен кестіңіз?
— Мен жіпті пышақпен кестім.
— Сен немен қырындың?
— Мен алмаспен қырындым.
— Сіз шашыңызды немен алдырдыңыз?

— Мен шашымды ұстарамен алдырдым.

— Сен суды немен әкелдің?

— Мен суды шелекпен әкелдім.

СӨЗДІК

немен келдің? — на чем приехал?
кіммен бардың — с кем ходил?
күреу — огребать
отын — дрова
кесу — резать
ұстара — бритва
алмас — лезвие
шелек — ведро
қырыну — бриться
жін — нитка

Тапсырма. Переведите вопросы на казахский язык и ответьте на них.

1. Что делают топором? 2. Что делают иглой? 3. Чем пашут землю? 4. Чем пишут на доске? 5. Чем режут хлеб? 6. Что делают расческой? 7. Чем чистят снег? 8. Чем вытирают доску? 9. С кем говорил Саржан? 10. На чем приехал Ердеп? 11. Что делают ручкой?

80-жаттығу. Спишите следующие предложения, вставляя окончание творительного падежа.

Біз шаңғы... жарыстық, конький... сырғанақ тептік. Шана... таудан төмен қарай сырғанадық. Биалайсыз қолымыз... қардан кісі жасадық. Қолымыз тоңып еді, қар... уқаладық. Үйге автобус... қайттық. Екеуміз Ленин көшесі... жүріп келеміз. Көз... көріп, қол... ұстадық. Алма тақтаны шүберек... сүртті. Ол аудиторияға кітап... кірді.

СӨЗДІК

шаңғы — лыжи
шаңғышы — лыжник
уқалау — тереть
жасау — делать
жарысу — соревноваться
шана — санки
төмен қарай — вниз
биалай — перчатки

§22. НАҚ ОСЫ ШАҚ

(собственно-настоящее время)

Таблица спряжения глаголов состояния

(простая форма)

ЖЕКЕШЕ

Мен	отырмын	тұрмын	жатырмын	жүрмін
Сен	отырсың	тұрсың	жатырсың	жүрсің
Сіз	отырсыз	тұрсыз	жатырсыз	жүр
Ол	отыр	тұр	жатыр	жүрсіз

КӨПШЕ

Біз	отырмыз	тұрмыз	жатырмыз	жүрміз
Сендер	отырсыңдар	тұрсыңдар	жатыр-сыңдар	жүрсіңдер
Сіздер	отырсыздар	тұрсыздар	жатырсыз-дар	жүрсіздер
Олар	отыр	тұр	жатыр	жүр

Таблица сложной формы глаголов состояния

(Деепричастие + глаголы состояния)

Деепричастие		Глаголы состояния
Последний звук основы	Суффиксы деепричастия	
Согласный	-а, -е	жатыр
	-ып, -іп	отыр, тұр, жүр, жатыр
Гласный	-п -й	отыр, тұр, жүр, жатыр

Тапсырма. Образуйте сложную форму собственно — настоящего времени при помощи глаголов состояния.

1. Бар. 2. Кел. 3. Жаз. 4. Тыңда. 5. Сөйле. 6. Ұйықта. 7. Қара. 8. Оқы. 9. Айт. 10. Істе.

81-жаттығу. Переведите следующие предложения. Сравните значения глаголов состояния в простой и сложной форме.

1. Аудиторияда студенттер отыр. 2. Аудиторияда студенттер лекция тыңдап отыр. 3. Мен бірінші партада отырмын. 5. Аулада машина тұр. 6. Аулада машина күтіп тұр. 7. Ол диванда жатыр. 8. Ол диванда газет оқып жатыр. 9. Гүлжан терезе алдында отыр. 10. Гүлжан терезе алдында кітап оқып отыр. 11. Айжан көшеде жүр. 12. Айжан көшеде ойнап жүр. 13. Жұмысшы станоктың жанында тұр. 14. Жұмысшы станоктың жанында сөйлесіп тұр. 15. Бала бесікте жатыр. 16. Бала бесікте ұйықтап жатыр. 16. Бала бесікте ояу жатыр. 17. Айша тұр. 18. Айша қарап тұр. 19. Бекжан кересетте жатыр. 20. Бекжан мектепке бара жатыр. 21. Олжас мектептен келе жатыр. 22. Сен осында тұр. 23. Сен балаға қарай тұр.

СӨЗДІК

аула	— двор	бесік	— колыбель
күту	— ждать	осында	— здесь
алдында	— перед	қарау	– смотреть
жанында	— рядом	ұйықтау	– спать

82-жаттығу. Переведите на русский язык.

1. Кісілер шай ішіп отыр. 2. Ол кітап оқып отыр. 3. Мен залда отырмын. 4. Сендер шахмат ойнап отырсыңдар. 5. Арықта су ағып жатыр. 6. Қағаз столдың үстінде жатыр. 7. Біздер жер өлшеп жүрміз. 8. Колхозшылар жұмыста жүр. 9. Мал жайылып жүр. 10. Ат сұлы жеп тұр. 11. Гүл терезе алдында тұр. 12. Автомобиль гаражда тұр. 13. Кісілер сөйлесіп тұр. 14. Сіз тақтаға жазып тұрсыз. 15. Ажар орындықта отыр. 16. Бала бесікте жатыр. 17. Сәкен хат жазып отыр. 18. Мақпал домбыра тартып отыр.

СӨЗДІК

су ағып жатыр	— течет вода
сұлы	— овес
жер өлшеу	— мерить землю
бесік	— колыбель

83-жаттығу. Сравните, как выражено сказуемое в предложениях на казахском и русском языках.

1. Мен қонаққа **бара жатырмын** — Я **иду** в гости.

2. Біз театрға **бара жатырмыз** — Мы **идем** в театр.

3. Тұрар мектептен **келе жатыр** — Тұрар **идет** из школы.

4. Жұмысшылар заводтан **келе жатыр** — Рабочие **идут** с завода.

5. Жұмысшылар заводқа **бара жатыр** — Рабочие **идут** на завод.

6. Поезд **келе жатыр** — Поезд **идет** (сюда).

7. Поезд **кетіп бара жатыр** — Поезд **идет** (туда)

8. Самолет **ұшып бара жатыр** — Самолет **летит** (туда).

9. Самолет **ұшып келе жатыр** — Самолет **летит** (сюда).

10. Самолет **ұшып жүр** — Самолет **летает.**

11. Әлия газет **оқып отыр** — Алия **читает** газету.

12. Олар аялдамада автобус **күтіп тұр** — Они **ждут** на остановке автобус.

13. Колхозшылар астық **әкеле жатыр** — Колхозники **везут** хлеб (сюда).

14. Колхозшылар астық **апара жатыр** — Колхозники **везут** хлеб (туда).

Тапсырма. 1. Переведите на русский язык.

1. Мен жазып отырмын.
2. Біз сабақ оқып отырмыз.
3. Кішкентай балалар жүгіріп жүр.
4. Трамвай келе жатыр.
5. Самолет ұшып бара жатыр.
6. Колхозшылар егін жинап жатыр.
7. Залда жиналыс болып жатыр.
8. Бөлмеде электр шамы (лампа) жанып тұр.
9. Сағат жүріп тұр.
10. Сағат жүрмей тұр.

2. Переведите на казахский язык.

1. Книга лежит на столе.

2. Они занимаются в библиотеке.

3. Мальчик читает газету.

4. Рабочий стоит у станка.

5. В арыке течет вода.

6. Лампа горит.

7. Лампа горит хорошо.

8. Мы играем в шахматы.

9. Дети идут в школу.

10. Дети вышли из школы.

(С. Ж., Ғ. Б., И. Ұ.)

СӨЗДІК

занимаются	— дайындалады
у	— жанында
лампа	— шам
течь	— ағу
играть в шахматы	— шахмат ойнау
вышли	— шықты

3. Переведите на русский язык.

1. Колхозшылар шөп шауып жатыр (траву косят).

2. Сол жақта мектеп тұр. Балалар мектептен келе жатыр.

3. Кішкентай балалар мектеп жанында ойнап жүр.

4. Колхозшылар жер жыртып жатыр (землю пашут).

5. Сіз көйлек (платье) тігіп отырсыз ба?

6. Жоқ, мен алжыпқыш (передник, фартук) тігіп отырмын.

(С. Ж., Ғ. Б., И. Ұ.)

4. Переведите на русский язык. Выпишите глаголы состояния в сложной форме.

Бұл — біздің университет. Университеттің алдында ағаштар өсіп тұр. Университетке студенттер келе жатыр Екінше аудиторияда лекция болып жатыр. Профессор лекция оқып тұр. Студенттер конспект жазып отыр. Үшінші партада Петров пен Байжанов лекция тыңдап отыр.

Сабақтан соң Дарқанов үйіне қайтқан жоқ. Ол екінші қабатта, екі жүз тоғызыншы аудиторияда қабырға газетін жазып жатыр. Қабырға газет 8 (сегізінші) Мартқа арналған.

Студенттердің мәдениет сарайындағы бөлмеде бірнеше студенттер отыр. Олар репетиция өткізіп жатыр. Жібек ән салып тұр, Тайман домбыра тартып отыр. Ертең студенттердің мәдениет сарайында концерт болады.

Айжан деканатта отыр. Ол шақыру билеттерін жазып отыр.

СӨЗДІК

алдында	— впереди
қабырға газеті	— стенная газета
арналған	— посвящена
мәдениет сарайы	— дворец культуры
ән салу	— петь
шақыру билеті	— пригласительный билет
ертең	— завтра

5. Запишите предложения, поставив глаголы в собственно-настоящем времени.

Үлгі: Колхозшы егін орып жатыр.

Колхозшы егін орады. Жұмысшылар жұмыс істейді. Құрылысшы үй салады. Бақташы мал бағады. Мұғалім балаларды оқытады. Оқушы сабақ оқиды. Иванов кітап оқиды. Степанов хат жазады. Мен пальто киемін. Сен ағаш кесесің бе?

6. Переведите на казахский язык, употребив настоящее время в прошедшем, а прошедшее — в настоящем времени.

Я слушаю музыку.	Мы слушаем музыку.
Ты слушаешь музыку.	Вы слушаете музыку.
Он (она) слушает музыку.	Они слушают музыку.

1. Мы читали газету. 2. Они слушали радио. 3. На заводе было собрание. 4. Директор завода читал доклад. 5. Я ходил на почту. 6. Галия учится на историческом факультете. 7. Она в этом году закончит университет. 8. На почте продают марки, конверты. 9. Мы пишем диктант. 10. Они рисуют. 11. Я читаю книгу. 12. Он возьмет книгу. 13. По-

езд придет сегодня. 14. Поезд приходит вечером. 15. Собрание состоится вечером. 16. Ербол вернется сегодня.

§23. КӨМЕКШІ ЕСІМДЕР

(служебные имена)

84-жаттығу. Вставьте вместо точек соответствующие окончания ілік септік. Переведите на русский язык.

Үй... іші. Дүкен... жаны. Қала... сырты. Стол... үсті. Кереует... асты. Конверт... іші. Мектеп... жаны. Үй... арты. Университет... алды. Көпір (мост)... асты. Тақта... жаны. Шкаф... үсті. Касса... алды. Үй... сырты... Конверт... сырты. Стол... қасы. Терезе... алды. Қала... үсті. Буфет... іші. Пеш... жаны.

СӨЗДІК

іш	— внутренность
ішінде	— внутри
жан	— бок; сторона
сырт	— внешность, наружность
үст	— верх
үстінде	— на верху чего-н.
аст	— низ; нижняя часть
арт	— зад; задок
арты	— позади; за
алды	— передняя часть
қас (ы)	— около; возле

Тапсырма І. Переведите на русский язык и выпишите предложения, в которых имеются служебные имена.

Біздің институт қораның ішінде. Мен екінші курста оқимын. Екінші курс алтыншы аудиторияда оқиды. Алтыншы аудитория екінші қабатта. Бірінші қабатта, алтыншы аудиторияның астында, деканның кабинеті бар. Үшінші қабатта, алтыншы аудиторияның үстінде, он алтыншы аудитория бар. Он алтыншы аудиторияда төртінші курс студенттері оқиды. Екінші қабатта, алтыншы аудиторияның жанында, жетінші аудитория бар. Жетінші аудиторияда үшінші курс студенттері оқиды.

Біздің алтыншы аудитория кең, жарық. Мен үшінші қатарда отырамын. Менің жанымда Саша Горбунов отырады. Менің алдымда Наташа Гуляева отырады. Наташаның

жанында Сара Тайманова отырады. Біздің артымызда Иванов пен Хамитов отырады. (И. Мамановтан)

II. Спишите текст и подчеркните склоняемые слова.

1. Үйдің алдында ағаш, артында сарай бар. 2. Автоматшы танкінің үстінде, ал танкист ішінде отыр. Солдаттар танкінің артында келе жатыр. 3. Біздің үйдің жанында мектеп бар. 4. Мынау — класс. Класта сабақ болып жатыр. Біздің алдымызда тақта тұр. Мұғалім стол жанында тұр. Тақтаға Бейсенбай шықты. Ол Бормен жазды. 5. Мынау-үй. Үйдің алдында арба тұр. Арбаның ар жағында екі ат байлаулы тұр. Үйдің ар жағында бақша, бақшада қарбыз, картоп егілген.

(С. Ж., Ғ. Б., И. Ұ.)

СӨЗДІК

арба	— телега	астында	— внизу, под
ар жағында	— за, по ту сторону	артында	— за, позади
алдында	— впереди (чего-либо)	байлау	— привязывать
кең	— широкий	қора	— двор
жарық	— светлый	қатар	— ряд

III. Переведите на казахский язык.

1. Около реки есть лес. В лесу растет большое дерево. В дереве есть дупло. В дупле живет белка. 2. Кошка сидит возле печки. 3. Собака лежит перед конурой. 4. Над столом висит электрическая 5. В восемь часов мы собрались перед клубом. 6. Впереди виднеется высокая гора.

(С. Ж., Ғ. Б., И. Ұ.)

СӨЗДІК

река	— өзен	белка	— тиін
лес	— орман	кошка	— мысық
дупло	— қуыс	конура	— үйшік
высокий	— биік	собрались	— жиналдық

§24. СЫН ЕСІМ

(имя прилагательное)

Қандай? (Какой? Какая? Какое?)

86-жаттығу. Спишите и запомните следующие слова обозначающие различные признаки предметов:

I. Цвет

ақ	— белый	қоңыр	— темный
қара	— черный	күрең	— коричневый
қызыл	— красный	ала	— пестрый
сары	— желтый	сұр	— серый
жасыл	— зеленый	қызғылт	— розовый
көк	— синий; голубой	сарғылт	— оранжевый

II. Качество

таза	— чистый	салқын	— прохладный
кір	— грязный	жылы	— теплый
қатты	— твердый	ауыр	— тяжелый
жұмсақ	— мягкий	жеңіл	— легкий
ыстық	— горячий	жаңа	— новый
суық	— холодный	ескі	— старый

III. Объем, величина, размер

үлкен	— большой	ұзын	— длинный
кішкене	— маленький	қысқа	— короткий
кең	— широкий	терең	— глубокий
тар	— узкий	саяз	— мелкий
биік	— высокий	алыс	— далекий
аласа	— низкий	жақын	— близкий

IV. Вкус

ащы	— горький	дәмсіз	— невкусный
тұщы	— пресный	қышқыл	— кислый
тәтті	— сладкий	тұзды	— соленый
дәмді	— вкусный	тұзсыз	— несоленый

V. Черты и свойства характера человека

қонақжай	— гостеприимный	іскер	— деловой
бауырмал	— отзывчивый	қызғаншақ	— ревнивый
сараң	— скупой	дарынды	— одаренный
жомарт	— щедрый	сөзшең	— красноречивый
еңбекқор	— трудолюбивый	мылжың	— болтливый
ұқыпты	— аккуратный	маскүнем	— пьяница
диқан	— земледелец	жуас	— смирный
менмен	— самонадеянный	тентек	— озорной
мақтаншақ	— хвастливый	жақсы	— хороший
ақылды	— умный	жаман	— плохой
шебер	— искусный	жалқау	— ленивый

VI. Форма

домалақ	— круглый	қырлы	— граненый
дөңгелек	— шарообразный	сопақ	— продолговатый
жалпақ	— широкий	қисық	— кривой
томпақ	— выпуклый	түзу	— прямой

VII. Отношение к месту или времени

көктемгі	— весенний	үстіңгі	— верхний
қысқы	— зимний	жоғарғы	— высший
жазғы	— летний	астыңғы	— нижний
күзгі	— осенний	ортаңғы	— средний
түнгі	— ночной	шеткі	— крайний
кешегі	— вчерашний	соңғы	— крайний последний

87-жаттығу. Вставьте вместо точек все возможные прилагательные.

... бөлме, ... қала, ... су, ... көше, ... орман, ... жұмыс, ... стол, ... шай, ... тағам, ... үй, ... оқушы, ... күн, ... кісі, ... ағаш, ... көл, ... тау, ... адам, ... алма.

88-жаттығу. Переведите следующие словосочетания на казахский язык и запишите их.

Соленое озеро, высокое дерево, интересная книга, широкая улица, ровная дорога, деловой человек, болтливый человек, кислое яблоко, ночная работа, зимние каникулы, знающий специалист (маман), низкий стол, теплая комната, горячая вода, холодная вода, чистая комната, нижний этаж, пресная вода, круглый стол, верхний этаж, одаренный человек.

§25. СЫН ЕСІМНІҢ ШЫРАЙЛАРЫ

(степени сравнения прилагательных)

Таблица образования сравнительной степени прилагательных

Конечный звук слова	Суффиксы	Примеры
Гласный	**-рақ** **-рек**	таза-рақ (чище), қысқа-рақ (короче), дәмді-рек (вкуснее)
Согласный	**-ырақ** **-ірек**	тар-ырақ (уже), жуас-ырақ (смирнее), кең-ірек (шире), терең-ірек (глубже)
Гласный или сонорные р, й, у	-лау -леу	таза-лау (чище), қысқа-лау (короче), тар-лау (уже), жалқау-лау (ленивее), кір-леу (грязнее)
Звон. согл. з или сонорные н, ң, л, м	-дау -деу	саяз-дау (мелковатый), жуан-дау (толще), қышқыл-дау (кисловатый), сараң-дау (скупее) үлкен-деу (больше), жеңіл-деу (легче)
Глухой согласный	**-тау** **-теу**	алыс-тау (дальше), қызық-тау (интереснее), биік-теу (выше), көк-теу (зеленее)

89-жаттығу. Запишите следующие прилагательные по образцу:

Положительная степень	Сравнительная степень	Превосходная степень
Таза	таза — рақ таза — лау	тап — таза өте — таза
Жас	жас — ырақ жас — тау	жап — жас өте — жас тым — жас

Әдемі, қысқа, толық (полный), семіз, арық, ұзын, жуан (толстый), жаңа, аласа, қып-қысқа, жап-жаңа, қап-қара, қып-қызыл, тереңдеу, тарлау, топ-толық, семізірек, апарық, ұп-ұзын, жұмсақтау, кең, қысқарақ, әдемілеу, жұмсақ, сеп-семіз, әдемірек, өте жуан, аласарақ, өте терең, саяз, алыс, сап-саяз, алысырақ, толықтау, сараңдау, өте алыс, тап-тар, қыска, тым алыс, тар.

Тапсырма. Подберите прилагательные с противоположным значением (антонимы) и поставьте их в сравнительной и превосходной степенях.

сараң, арық, ауыр, кір, жақсы, үлкен, кең, суық, көңілді, биік, көп, алыс, ақылды, ащы, тұзсыз, терең, қатты, дәмді, қисық, ескі.

90-жаттығу. Переведите текст на русский язык. Найдите в тексте прилагательные в превосходной степени.

ТҮЙЕ ҚҰС

Түйе құс — ең үлкен, ең күшті құс. Оның бойы үш метрдей болады. Ауырлығы сексен килограмм шамасында болады.

Түйе құс ұшпайды, оның қанаты қып-қысқа болады. Бірақ ол өте жүйрік. Сағатына қырық километрдей жер жүреді.

Түйе құс Африканың ыстық даласын мекен етеді. Түрлі дән, жеміс және қоңыздар мен кесірткелерді жеп күн көреді. Түйе құстың жұмыртқасы өте үлкен болады, оның ауырлығы бір килограмм шамасындай. Ол жұмыртқасын түнде ғана басады, күндіз күнге ашық тастап кетеді.

(И. Мамановтан)

СӨЗДІК

түйе құс	— страус	қанат	— крыло
ауырлығы	— вес	жүйрік	— быстрый, быстро бегающий
ұшпайды	— не летает	қоңыз	— жук, букашка
мекен етеді	— обитает; живет	жұмыртқа	— яйцо
кесіртке	— ящерица	күнге	— на солнышке

ашық	— открыто	тастап кетеді	-- оставляет
шамасындай	— приблизительно	күшті	— сильный
бойі	— рост	түрлі	— разные

§26. ЕСІМШЕ

(причастие)

Таблица образования причастия

Конечный звук слова	Суффиксы	Примеры
Гласный или согласные з, й, л, р, у, м, н, ң	-ған -ген	оқы-ған, бар-ған, жаз-ған, кел-ген, көр-ген, сөйле-ген
Глухой согласный	-қан -кен	айт-қан, аш-қан, сат-қан, күт-кен, піс-кен, кет-кен

91-жаттығу. Образуйте из следующих глаголов причастия на -ған, -ген; -қан, -кен.

Оқы, сөйле, бар, сой, бол, жу, жұм, мін, жаз, кет, кел, бер, аш, сат, көр, отыр, күт, шақыр, істе, тап, қайт, ұш, жат.

Таблица спряжения причастий на -ған

Лицо	Единств. число	Множ. число
I	жазғанмын	жазғанбыз
II	жазғансың (жазғансыз)	жазғансыңдар (жазғансыздар)
III	жазған	жазған

Тапсырма. Проспрягайте следующие причастия в единственном и множественном числах.

1. Айтқан. 2. Көрген. 3. Шақырған. 4. Болған. 5. Ашқан. 6. Сөйлескен. 7. Аударған. 8. Тапқан.

92-жаттығу. Прочитайте и переведите на русский язык. Выпишите причастия на -ған.

ЛЕНИН

Күнсіздерге күн болған,
Жер жүзіне нұр болған,
Ардақты Ленин — данышпан,
Езілгенге қол берген,
Кем — тарларға жол берген,
Заманның ері — арыстан,
Уа, данышпан сабазым,
Езілгенді теңедің,
Миллиондаған халықтың
Сүйеніші сен едің.
Бұрынғы кезде шеткері,
Ұлы санға қосылмай,
Жүрген қазақ елі едім.
Алдымда басшым — партиям
Соңынан еріп жөнедім.
Ауқаттанды колхозым,
Бақытты болдым, кенелдім.

(Жамбыл)

СӨЗДІК

нұр	— луч, свет	шеткері	— здесь: вне внимания
данышпан	— гений	теңеу	— сделать полноправным
кем-тар	— неимущий; калека	ауқаттану	— стать зажиточным
сабаз	— муж (деятель)	ардақты	— почетный; дорогой
езілген	— угнетенный	қосылу	— входить
заман	— эпоха	еру	— последовать
сүйеніш	— опора	кенелу	— быть обеспеченным

Таблица образования отрицательной формы причастия

Конечный звук слова	Суффиксы отрицания	Суффиксы причастия	Примеры
Гласный или сонорные й, л, р, у	-ма -ме	-ған -ген	тоқы-ма-ған кел-ме-ген
Звонкий согл. з или сонорные м, н, ң	-ба -бе	-ған -ген	жаз-ба-ған сен-бе-ген

93-жаттығу. Образуйте отрицательную форму причастия.

Оқыған, ұшқан, істеген, шақырған, күткен, отырған, сатқан, ашқан, берген, көрген, жүрген, кеткен, келген, қайтқан, жазған, жуған, болған, барған, айтқан.

Таблица спряжения причастий на -ған в отрицательной форме.

Лицо	Ед. число	Мн. число	Ед. число	Мн. число
I.	жазбағанмын	жазбағанбыз	жазған жоқпын	жазған жоқпыз
II.	жазбағансың жазбағансыз	жазбағансыңдар жазбағансыздар	жазған жоқсың жазған жоқсыз	жазған жоқсыңдар жазған жоқсыздар
III.	жазбаған	жазбаған	жазған жоқ	жазған жоқ

1-тапсырма. Проспрягайте следующие причастия в отрицательной форме.

1. Келмеген. 2. Бармаған. 3. Айтпаған. 4. Болмаған. 5. Көрмеген. 6. Алмаған. 7. Шаршамаған. 8. Ұйықтамаған.

2-тапсырма. Вместо точек вставьте суффиксы причастия на -ған и переведите на русский язык.

1. Біздің ауданда жиналыс бол... . 2. Жиналысқа совхоздардан кісілер кел... . 3. Кел... кісілер біздің ферманы көр... . 4. Біз кел... адамдармен сөйлес... . 5. Кел... кісілер товар ал... . 6. Сат... товарды сатушылар қағазға ора... . 7. Шарша... кісі диванда отырып дем ал... .

(С. Ж., Ғ. Б., И. Ұ.)

§27. САН ЕСІМ

(Имя числительное)

1. Есептік сан есім

(количественные числительные)

Названия простых числительных	Названия двузначных числительных
бір — 1	он + бір = он бір — 11
екі — 2	он + екі = он екі — 12
үш — 3	он + үш = он үш — 13
төрт — 4	он + төрт = он төрт — 14
бес — 5	он + бес = он бес — 15
алты — 6	он + алты = он алты — 16
жеті — 7	он + жеті = он жеті — 17
сегіз — 8	он + сегіз = он сегіз — 18
тоғыз — 9	он + тоғыз = он тоғыз — 19

Названия десятков

он — 10	алпыс — 60
жиырма — 20	жетпіс — 70
отыз — 30	сексен — 80
қырық — 40	тоқсан — 90
елу — 50	жүз — 100

Таблица образования количественных числительных

Названия десятков	Двузначные числа от 11 до 99	Названия сотен и тысяч
	Названия десятков + простое числительное	Простое числительное + числительное жүз или мың
отыз — 30	он бес — 15	бір жүз — 100
қырық — 40	елу бес — 55	бес жүз — 500
алпыс — 60	жетпіс үш — 73	екі мың — 2000

Тапсырма I. Напишите словами следующие числительные.

6, 7, 11, 17, 21, 28, 37, 44, 56, 33, 79, 88, 92, 900, 300, 789, 1260, 3580, 1987.

II. Напишите цифрами следующие числительные.

он екі, отыз тоғыз, он жеті, алпыс сегіз, жиырма бес, тоқсан тоғыз, үш жүз, алты жүз, бес жүз, жетпіс, сегіз жүз тоқсан, бір мың бес жүз, үш мың жеті жүз, алты мың төрт жүз, бір мың тоғыз жүз сексен сегіз.

III. Прочтите следующие словосочетания с числительными.

18 дәптер, 45 кітап, 4 терезе, 73 тиын, 175 сом, 365 күн, 12 ай, 24 сағат, 30 күн, 60 минут, 4 дәптер, 13 дәптер, 184 дәптер, 540 дәптер, 9 қабат үй, 1200 км, 50 метр, 15 килограмм, 37 сантиметр, 43 миллиметр, 5 қате, 7 стол, 68 студент, 2 хат, 83 сөз, 103 сөйлем.

IV. Прочтите следующие предложения с числительными, переведите их на русский язык.

1. Мен дүкеннен 40 тиынға қарындаш, 70 тиынға дәптер, 85 тиынға қалам, 42 тиынға конверт сатып алдым. 2. Автобус университетке дейін 35 минут жүреді. 3. Біздің группада 11 ұл, 14 қыз оқиды. 4. Жаңа жылға дейін 17 күн қалды. Ағам менен 8 жас үлкен. 6. Аудиторияда 23 студент отыр. 7. Қарлығаш сағатына 110 км ұшады. 8. Совхоздан қалаға дейін 56 км. 9. Жиналысқа 75 студент қатысты.

V. Прочтите предложения, ответьте на вопросы. Числительные напишите словами.

Үлгі: Маған бір кітап керек. Сізге ше? (4). — Маған төрт кітап керек.

1. Маған бір кітап керек. Сізге ше? (4). 2. Оған үш дәптер керек. Сізге ше? (7). 3. Менің досымның бір қарындасы бар? Сіздің ше? (3). 4. Мына студенттің екі інісі бар. Сіздің ше? (5). 5. Біздің курста жетпіс бес студент бар. Сіздің курста ше? (50). 6. Мен қазақша үш жүз сөз білемін. Сен ше? (28). 8. Менің жасым он тоғызда. Сіздің жасыңыз ше? (22). 9. Манарбек жиырма бірде. Жандарбек ше? (26).

VI. Запомните следующие вопросы и ответьте на них на казахском языке.

1. Бір жылда қанша (неше) күн бар?
2. Бір жылда неше (қанша) ай бар?
3. Бір айда неше (қанша) күн бар?
4. Бір айда қанша (неше) апта бар?
5. Бір аптада неше (қанша) тәулік бар?
6. Бір тәулікте неше (қанша) сағат бар?
7. Бір сағатта неше (қанша) минут бар?
8. Бір минутта неше (қанша) секунд бар?

СӨЗДІК

жыл	— год	тәулік	— сутки
ай	— месяц	күн	— день
апта	— неделя	қанша? (неше?)	— сколько?

§28. РЕТТІК САН ЕСІМ

(порядковые числительные)

Таблица образования порядковых числительных

Последний звук слова	Последний слог слова	Суффиксы
Гласный	Твердый Мягкий	-ншы -нші
Согласный	Твердый Мягкий	-ыншы -інші

Тапсырма. Образуйте порядковые числительные от следующих количественных числительных.

Алты, екі, жеті, бес, тоғыз, он алты, жиырма тоғыз, сексен үш, сексен тоғыз, жетпіс бес, бір жүз, бір алты, бір жүз отыз төрт, бес жүз алпыс, бір мың бес жүз, бір мың сегіз жүз тоқсан екі, бір мың тоғыз жүз жетпіс тоғыз, жеті жүз қырық сегіз.

II. Вместо точек вставьте соответствующие суффиксы порядковых числительных. Переведите их на русский язык.

1. 6... тексті оқы! 2. 11... сөйлемді орыс тіліне аудар. 3. 3... тапсырманы ауызша орындаңдар! 4. 20... жаттығуды жазбаша орындаңдар! 5. Кітаптарыңның 7... бетін ашыңдар! 6. 29... жаттығуды табыңдар! 7. 9... сөйлемді оқы! 8. 63... пәтер қайда? 9. Біз 329... аудиториядамыз. 10. 2... сменада оқимыз. 11. Бізде 3... сабақ-қазақ тілі. 12. Әсел 45... бөлмеде тұрады.

СІЗ БІЛЕСІЗ БЕ?

Қабылан — мысық тектес аң. Ол сағатына 104—112 км жүгіреді. Арыстан мен киік сағатына 80 км жүгіреді. Қоян мен қасқыр сағатына 45 км жүгіреді. Қарлығаш сағатына 110 км ұшады.

(С. Ж., Ғ. Б., Н. Ұ.)

СӨЗДІК

қабылан	— леопард	жүгіреді	— пробегает
мысық тектес	— из семейства кошачьих	қарлығаш	— ласточка
аң	— зверь	киік	— сайгак

Тапсырма **1.** Ответьте на вопросы.

А. С. Пушкин қай жылы туылды? Қай жылы қайтыс болды? (1799-1837)

Партияның XXVII съезі қашан болды?

В. И. Ленин қай жылы туылды? Ұлы Октябрь революциясының 70 жылдығы қашан болды?

II. Переведите на казахский язык.

1. В 1900 году 24 декабря в Лейпциге вышел первый номер ленинской «Искры». 2. В 1938 году 12 января открылась Первая сессия Верховного Совета СССР (СССР Жоғарғы Советінің бірінші сессиясы ашылды). 3. В 1933 году 15 февраля открылся Первый съезд колхозников-ударников (Екпінді колхозшылардың бірінші съезі). 4. В 1912 году 5 мая вышел первый номер газеты «Правда». 5. В 1972 году 1 марта был открыт Карагандинский государственный университет. 6. В 1985-86 учебном году в КарГУ обучалось свыше 8 тысяч студентов, 55 аспирантов, работало 547 преподавателей.

III. Прочитайте и переведите на русский язык.

1986 жылғы 25 февральда Совет Одағы Коммунистік **партиясының XXVII съезі ашылды.**

1986 жылғы 10 апрельде Алматыда Қазақстан жазушыларының тоғызыншы съезі ашылды.

Қарқаралы ауданы 1930 жылы құрылды.

СӨЗДІК

тәулік	— сутки	**Жоғарғы Совет**	— Верховный Совет
апта	— неделя	**сайлау**	— выборы
нешінші	— который	**шықты**	— вышел
биыл	— в этом году	**қайтыс болды**	— умер
ашылды	— был открыт	**туылды**	— родился
артық	— свыше	**құрылды**	— был образован

§29. БӨЛШЕКТІК САН

(дробные числительные)

Грамматика

Бөлшектік сан (дробные числительные) образуются так: сначала называется **знаменатель в исходном падеже**, затем —

числитель: екіден бір — $\frac{1}{2}$, төрттен екі — $\frac{2}{4}$, бестен үш — $\frac{3}{5}$, алтыдан төрт — $\frac{4}{6}$ **и т. п., когда речь идет о смешанной** дроби (аралас бөлшектік сан), сначала называется целое **число со словом** бүтін (целый), **потом** — дробное: екі бүтін сегізден үш

— $2\frac{3}{8}$, бес бүтін үштен бір — $5\frac{1}{3}$, он бүтін бестен екі —

$10\frac{2}{5}$.

«Половина» передается **словами** жарым или жарты: жарым употребляется при смешанной дроби (бір жарым — одна с половиной, үш жарым литр — три с половиной литра, екі жарым сағат — два с половиной часа и т. п.), жарты — **в случаях, когда поясняется**, половина чего берется:

жарты сағат — полчаса, жарты литр — поллитра, жарты күн — полдня и т. п. (И. Мамановтан).

94-жаттығу. Прочитайте следующие дробные числительные.

$\frac{3}{5}, \frac{2}{3}, \frac{1}{7}, \frac{3}{8}, 1\frac{1}{3}, 5\frac{1}{10}, 3\frac{1}{3}, 9\frac{2}{5}, 2\frac{1}{6}.$

Тапсырма 1. Переведите на казахский язык.

1. Поезд из Москвы приходит в 23 часа 15 минут. 2. Поезд стоит на станции 22 минуты. 3. Касса открывается в 2 часа 40 минут. 4. Поезд на Ташкент отходит в 1 час 52 минуты. 5. Почта приходит в 9 часов утра.

II. СҰРАҚ ПЕН ЖАУАП.

— Уақыт қанша?

— Тоғыздан 20 минут кетті.

— Сен қашан келесің?

— Мен сағат 3-тен 10 минут кеткенде келемін.

— Мәжіліс қашан басталады?

— Мәжіліс сағат 2-де басталады.

— Кеңседе жұмыс қашан басталады?

— Кеңседе жұмыс сағат 9-да басталады.

— Жұмыс қашан бітеді?

— Жұмыс сағат 6-да бітеді.

— Поезд қашан келеді?

— Поезд сағат — 1-де келеді.

— Октябрь мейрамы қашан болады?

— Октябрь мейрамы, 7-ші, 8-ші ноябрьде болады.

(С. Ж., Ғ. Б., И. Ұ.)

§30. МЕН, БЕН, ПЕН ЖАЛҒАУЛЫҚТАРЫ

(союзы мен, бен, пен**)**

Таблица употребления союзов мен, бен, пен (союз и)

Конечный звук предшествующего слова	Союзы
Гласный **или сонорный (р, й, л, у, м, н, ң)**	мен

Звонкие **ж** или **з**	бен
Глухой согласный или звонкие **б, в, г, д**	пен

95-жаттығу. Вставьте вместо точек соответствующие союзы (мен, бен, пен). Переведите.

1. Нан ... туз. 2. Қала ... деревня. 3. Қағаз ... қалам. 4. Май ... сут. 5. Ит ... мысық. 6. Жылқы ... түйе. 7. Завод ... фабрика. 8. Әке ... бала. 9. Күн ... түн. 10. Қыс ... жаз. 11. Қаз ... үйрек. 12. Жұмысшылар ... қызметкерлер. 13. Кәрі ... жас. 14. Аю ... қасқыр. 15. Қыз ... жігіт. 16. Шал ... кемпір. 17. Жақсы... жаман. 18. Асан ... Үсен.

СӨЗДІК

ит	— собака	күн	— день; солнце
мысық	— кошка	түн	— ночь
түйе	— верблюд	үйрек	— утка
жылқы	— лошадь	кәрі	— стар
аю	— медведь	қасқыр	— волк

96-жаттығу. Окончания көмектес септік замените соединительными союзами и переведите на русский язык.

Образец: Мәдина киноға Меруертпен бірге кетті — Мәдина мен Меруерт киноға бірге кетті.

1. Үсен Алматыға ағасымен кетті. 2. Сейіт Жақыппен бірге істейді. 3. Гүлшат Ләззатпен бірге оқиды. 4. Бекжасар футболға Арманмен бірге кетті. 5. Дүкеннен сүтпен бірге қант алдым. 6. Бану Айнұрмен жасты (одногодки, одного года). 7. Ермахан Қалмаханмен шахмат ойнап отыр. 8. Тұрар Темірмен күресті.

97-жаттығу. Переведите предложения на казахский язык и запишите.

1. Откройте Ваши книги и тетради. 2. Володя и Сережа пошли на каток. 3. Яблоки и виноград растут в саду. 4. Еркин и Омар работают в колхозе. 5. Досжан и Болат работают на заводе. 6. Дежурный приготовил тряпку и мел. 7. Нужна сила и воля.

СӨЗДІК

каток	— мұз айдыны	сила	— күш
дежурный	— кезекші	воля	— жігер
приготовить	— дайындау	виноград	— жүзім
растут	— өседі	сад	— бақ (или бау)

§31. КӨСЕМШЕ

(деепричастие)

Таблица образования деепричастия

Конечный звук основы	Последний слог основы	Суффиксы деепричастия	Примеры
Согласный	Твердый Мягкий	-а, -ып -е, -іп	айт-а, айт-ып кет-е, кет-іп
Гласный	Независимо от твердости и мягкости последнего слога	-й -п	қара-й, сөйле-й қара-п, сөйле-п
Гласный, звонкий з или сонорный (й, л, р, у, м, н, ң)	Твердый Мягкий	-ғалы -гелі	оқы-ғалы, жаз-ғалы біл-гелі, көр-гелі
Глухой согласный	Твердый Мягкий	-қалы -келі	айт-қалы, жап-қалы кет-келі, ек-келі

98-жаттығу. Из данных основ глаголов образуйте форму деепричастия.

Бар, кел, кет, айт, жаз, сыз, көр, істе, қара, сөйле, аш, жап, күт, біл, жаса, баста.

§32. ЕТІСТІКТЕН БОЛҒАН КҮРДЕЛІ БАЯНДАУЫШ

(глагольное составное сказуемое)

Деепричастие	Вспомогательный	Глагольное
+	глагол =	составное
(основной глагол)	(изменяемая часть)	сказуемое

В казахском языке глагольное составное сказуемое образуется от основного глагола в форме деепричастия и вспомогательного глагола — спрягаемой части составного сказуемого.

Например: Мен **оқып отыр -мын** — (Я чита **-ю**)

Сен **оқып отыр -сың** — (Ты чита **-ешь**)

Сіз **оқып отыр -сыз** — (Вы чита **-ете**)

Ол оқып отыр (**Он, она чита -ет**)

Все вспомогательные глаголы (кет, баста, қой, бер, кел и глаголы состояния **отыр, тұр**, жүр, жатыр) могут употребляться самостоятельно и иметь при этом самостоятельное лексическое значение.

Например: Ол орындықта **отыр** — (Он **сидит** на стуле).

Ол Бакуден **келді** — (Он **приехал** из Баку). Ол Бакуден поезбен **келді** — (Он **приехал** из Баку поездом).

В составе сложной формы сказуемого вспомогательные глаголы полностью или частично теряют свое лексическое значение и выполняют вспомогательную роль по отношению основных глаголов. Подобную функцию вспомогательных глаголов казахского языка в русском языке выполняют различные предлоги и приставки, которых в казахском языке не бывает.

Например:

1. Кет-у	1). уйти (основной глагол) Ол үйіне кетті — Он ушел домой 2). Удаление от исходной точки (вспомогательный глагол). Құстар жылы жаққа ұшып кетті — Птицы у-летели в теплые края.
2. Кел-у	1). Прийти (основной глагол) Ол жұмыстан келді — Он пришел с работы. 2). Возвращение к исходной точке или прибытие к месту назначения. Құстар жылы жақтан ұшып келді — Птицы при-летели из теплых краев. Ол дүкенге барып келді — Он с-ходил в магазин.

Тапсырма. Спишите. Подчеркните составные сказуемые.

1. Біз ілгері жүріп келеміз. 2. Самолет жоғары ұша бас**тады. 3. Гүлшат жұмысын лезде бітіре қойды. 4. Шолпан қазір екі жастан асып кетті. 5. Алексеев қазақша баяндама жасап тұр. 6. Сапар, Секен ойнап отыр.**

ілгері	— вперед	жоғары	— вверх
жүріп келеміз	— идем; едем	ұша бастады	— начал летать
кейін	— потом	лезде	— вмиг, очень быстро

ойнап отыр	— играет (играют)	біттіре қойды	— окончила закончила

99-жаттығу. Переведите на казахский язык.

1. Лисица выбежала из-под куста. 2. На березе сидят воробьи. 3. Что-то упало на песок. 4. Старик поймал жеребенка. 5. Волк убежал от охотника. 6. Суслик юркнул в нору. 7. Над рекой пролетел самолет. 8. Охотник идет с ружьем. 9. Собака ловит зайца. 10. Я отправился в совхоз на машине. 11. Асан продал свою кобылу. 12. Охотник принес (алып келді) много уток. 13. Рабочие построили дом. 14. Козленок резвится на берегу реки.

(С. Ж., Ғ. Б., И. Ұ.)

СӨЗДІК

бұтаның түбінен	— из-под куста	ұстап алды	— поймал
қаша жөнелді	— выбежала	саршұнақ	— суслик
қонып отыр	— сидят	ін	— нора
бірдеме	— что-то	кіріп кетті	— юркнул
түсіп кетті	— упало	өзеннің үстінен	— над рекой
құлын	— жеребенок	ұшып өтті	— пролетел
аулап жүр	— ловит	салды	— построил
жүріп кеттім	— я отправился	лақ	— козленок
алып келді	— принес	өзеннің жағасында	— на берегу реки

§33. ЕСІМНЕН БОЛҒАН КҮРДЕЛІ БАЯНДАУЫШ

(Именное составное сказуемое)

Имсннос слово +	Вспомогательный глагол	Именное составное сказуемое.

В казахском языке в составе именных составных сказуемых употребляются в основном следующие вспомогательные глаголы: **еді — было (тогда)**, екен — **оказывается**, бол — **стать**.

1-тапсырма. **Обратите внимание** на употребление **и перевод именных составных сказуемых.**

Бар еді — было (тогда), жоқ еді — не было (тогда), аз еді — было мало (тогда), көп еді — было много (тогда), бар екен — оказывается есть (было), жоқ екен — оказывается нет (не было), көп екен — оказывается много (было много), аз екен — оказывается мало (было мало).

2-тапсырма. Выпишите из предложений подлежащие и именные составные сказуемые и переведите их на русский язык.

1. Бұрын біздің ауылда мектеп, клуб жоқ еді. 2. 1932 жылы біздің ауыл колхоз болды. 3. Колхозға тәжірибелі шаруа Нығметов бастық болды. 4. Нығметов жолдас колхозға мектеп, клуб салғызды. 5. Қазір біздің колхоздың өзінің мектебі, клубы бар. 6. 1932 жылы бұл колхозда барлығы отыз бес үй бар еді. 7. Қазір бұл колхозда үйдің саны екі жүздей болды. 8. Бұрын бұл колхозда машина өте аз еді, трактор жоқ еді. 9. Қазір колхоздың машинасы көбейді.

(С. Ж., F. Б., И. Ұ.)

3-тапсырма. Найдите в предложениях составные сказуемые и переведите их на русский язык.

1. Мен сенен үлкен екенмін. 2. Сен менен кіші екенсің. 3. Біз кеше білдік, сіз жақсы боксер екенсіз. 4. «Еңбек» колхозының қойы көп екен. 5. Мына столда жатқан кітап Игордікі екен. 6. Біздің кеше дүкеннен көрген кітабымыз осы екен. 7. Қой совхозы аудан орталығынан алыс емес екен. 8. Сіз алған қалам менікі екен. 9. Садық бүгін үйде екен. 10. Таңертең менімен телефонмен сөйлескен Жақып екен. 11. Біз былтыр Ленинградқа экскурсияға бардық. 12. Ленинград өте әдемі қала екен.

§34. ҚҰРМАЛАС СӨЙЛЕМ

(сложное предложение)

100-жаттығу. Переведите на русский язык.

1. Қоңырау соғылды, сабақ басталды. 2. Сабақ бітті, студенттер үйлеріне тарады. 3. Ақын ән салып еді, жұрт тыңдай қалды. 4. Қар жауып, күн суытты. 5. Күн жылынса, қар ериді. 6. Баяндамашы уақытында келмегендіктен,

жиналыс кеш басталды. 7. Биыл егін бітік болады, өйткені жерде ылғал көп. 8. Сен бүгін киноға барсаң, мен де барайын. 9. Демалыс күні паркке біз барайық, немесе сендер барыңдар. 10. Мен оны шақырдым, бірақ ол келмеді.

СӨЗДІК

қоңырау соғылды	— зазвенел звонок
тарау	— разойтись
ән салу	— петь
тыңдау	— слушать
күн суытты	— похолодало
еру	— таять
уақытында	— вовремя
бітік егін	— хороший урожай
ылғал	— влага
өйткені	— потому что
немесе	— или
бірақ	— но.

§35. МАТЕРИАЛЫ ДЛЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ

1. Переведите на казахский язык следующие словосочетания и объясните их окончания.

Передовики производства, автор статьи (мақала), секретарь комитета комсомола, отличник учебы, наш город, директор завода, наша улица, улица М. Горького, его пальто, его шляпа, его комната, комната Бориса, сумка студента, страница книги, родители мальчика, наша республика, столица республики.

2. Переведите вопросы на казахский язык и ответьте на них. Окончания притяжательной формы отделите черточкой.

Где Ваш дом? На каком этаже Ваша квартира? Сколько комнат в Вашей квартире? Сколько окон в Вашей комнате? Где лежат Ваши книги? Как Вас зовут? Сколько Вам лет? Как Ваша фамилия? Когда Ваш день рождения?

3. Переведите вопросы на казахский язык и ответьте на них.

У Вас книга Асана? Какая у Вас профессия? У Вас есть семья? Где работает отец Омара? На каком этаже его комната? Где лежат книги Шарапата? Кто у Вас отличник учебы? Где находится здание университета? Какой иностранный язык вы знаете? Кто Ваш друг? Как зовут Вашего друга?

4. Спишите предложения, вставляя вместо точек окончания жатыс септік. Переведите на русский язык.

Дәптер стол... жатыр. Әкем завод... жұмыс істейді. Менің үйім Пушкин көшесі... . Мысық столдың астын... жатыр. Торғай ағаштың бұтағы... отыр. Балалар мектеп... сабақ оқып жатыр. Мен университет... оқимын. Мен бірінші курс... оқимын. Мен жатақхана... тұрамын. Менің бөлмем... үш кереует бар. Терезенің алды... стол тұр. Еден... жайма жатыр. Есік... бөлменің нөмірі көрсетілген. Қабырға... кезекшілердің тізімі ілулі тұр. Киім — кешектеріміз шкаф... Айша үйі... тұрады... Жатақхана... оқу залы бар. Ол үшінші қабат... Зал... түрлі кітаптар көп.

5. Переведите на русский язык. Найдите слова в ілік септік и слова в притяжательной форме.

Дәрігерде (у врача)

А у р у. Кіруге бола ма?

Д ә р і г е р. Кіріңіз.

А у р у. Сәлеметсіз бе, жолдас доктор!

Д ә р і г е р. Сәлеметсіз бе. Отырыңыз. Сіздің қай жеріңіз ауырады?

А у р у. Менің тісім ауырады. Көзім ауырады.

Д ә р і г е р. Қазір сіздің тісіңізді көрейік. Аузыңызды ашыңыз. Сіздің тісіңіздің ауырғанына көп болды ма?

А у р у. Иә, тісімнің ауырғанына 2-3 ай болды.

Д ә р і г е р. Сіздің ауру тісіңізді жұлу керек.

А у р у. Жарайды, мен қарсы емеспін.

Д ә р і г е р. Енді көзіңізді көрейік. Сіздің көзіңізді профессорға көрсету керек екен. Ертең күндізгі сағат үште келіңіз, осында профессор болады, ол сіздің көзіңізді көреді. Мен әзірге сізге көз дәрісін жазып берейін, екі көзіңізге екі тамшыдан, күніне екі рет тамызыңыз. Міне, сізге рецепт.

А у р у. Дәріхана қай жерде?

Д э р і г е р. Дәріхана осында, емхананың ішінде.

А у р у. Рақмет, жолдас доктор. Қош болыңыз!

Д э р і г е р. Сау болыңыз.

(С. Ж., F. Б., И. Ұ.)

СӨЗДІК

дәрігер	— врач	әзірге	— пока
қабылдау	— прием	қай жеріңіз ауырады?	— где (что) болит?
ауру	— больной	көрсету	— показать
жолдас	— товарищ	жазып берейін	— выпишу
көз	— глаз	күндізгі сағат 3-те	— в 3 час дня
қазір	— сейчас	тамшы	— капля
көрейін	— посмотрю	күніне	— каждый день
ауыз	— рот	тамызыңыз	— капайте
аш	— открой	қай жерде?	— где находится?
иә	— да	емхана	— поликлиника
жұлу керек	— надо удалить	рақмет	— спасибо
қарсы емеспін	— не возражаю		

6. Переведите следующие сочетания на русский язык. Запомните сочетания собственных и нарицательных имен в казахском языке.

Қарағанды қаласы. Балқаш көлі. Каспий теңізі. Волга өзені. Шымкент қаласы. Торғай облысы. Байкал көлі. Жамбыл көшесі. Үскемен қаласы. Абай көшесі. Совет ауданы. «Қыз жібек» операсы. Москва қаласы. Нұра өзені. Торайғыр көлі. Семей облысы.

7. Прочитайте текст. Отвечайте на вопросы. Найдите слова в көмектес, табыс, шығыс, барыс, ілік септік.

ӘЛІБИ ЖАНГЕЛДИННІҢ В. И. ЛЕНИНМЕН КЕЗДЕСУІ

Революционер Әліби Жангелдин Владимир Ильич Лениимен екі рет кездесті. Бірінші кездесу 1917 жылы бол-

ды. Бұл — Қысқы сарайды қолға алғаннан бір жұма кейін еді. Әліби Жангелдин Яков Михайлович Свердловпен бұрыннан таныс еді. Ол Жангелдинді Петроградқа шақырып алды, В. И. Ленинге жолықтырды. Осы жолы В. И. Ленин Әліби Жангелдинді Торғай облысының әскери комиссары етіп тағайындады.

Сұрақтар:

1. Әліби Жангелдин В. И. Ленинмен неше рет кездесті?

2. Жангелдин кіммен бұрыннан таныс еді?

3. В. И. Ленин Жангелдинді қандай қызметке тағайындады?

СӨЗДІК

кездесу	— встречаться; встреча	бұрыннан	— раньше
қысқы сарай	— зимний дворец	таныс еді	— был знаком
қолға алу	— захватить	осы жолы	— в этот раз
бір жұма кейін	— через неделю	әскери	— военный
тағайындау	— назначить		

8. Из данных основ глаголов образуйте 3-е лицо переходного настоящего времени сначала в утвердительной, затем в вопросительной форме.

Ү л г і: Ол жаз-а-ды. Ол жаз-а-ма?

1. Ол жаз... . 2. Ол айт... . 3. Ол жүр... . 4. Автобус жүр... . 5. Самолет ұш... . 6. Бала ойна... . 7. Жұмысшы жұмысқа бар... . Қоян орманда, далада жүр... . 9. Мал шөп же... . 10. Шөп (трава) далада (в степи) өс... . 11. Қарбыз, қауын (дыня) бақшада өс... . 12. Бидай (пшеница), тары (просо) далада өс... .

9. Прочитайте и переведите на русский язык. Запомните названия времен года.

ЖЫЛ МЕЗГІЛДЕРІ

Жыл төрт мезгілге бөлінеді. Олар: қыс, көктем, жаз және күз. Әр мезгіл 3 айдан тұрады. Қыс айлары: желтоқсан, қаңтар, ақпан; көктем айлары: наурыз, көкек, мамыр; жаз айлары: маусым, шілде, тамыз; күз айлары: қыркүйек, қазан, қараша.

10. Переведите на русский язык. Выпишите глаголы переходного настоящего времени. Составные части глаголов отделите черточкой.

Ү л г і: бастал-а -ды.

ҚЫС

Бізде қыс желтоқсан айынан басталады. Бұл мезгілде күн суиды. Батыстан суық жел соғады. Күн қысқарып, түн ұзарады. Жиі-жиі қар жауады. Жердің бетін аппақ қар басады. Адамдар қыстыгүні жылы киінеді. Бұл мезгілді, әсіресе, аңшылар өте ұнатады. Олар аң аулайды. Үлкендер де, жастар да коньки теуіп, шаңғымен сырғанайды. Әр жыл мезгілінің өз мейрамы бар. Қыста біз Жаңа жылды қарсы аламыз. Студенттер қысқы сессияны аяқтап, каникулға шығады.

(Қ. Молдабеков)

СӨЗДІК

қыс	— зима	басталу	— начинаться
батыс	— запад	суық	— холодный
жел	— ветер	қысқару	— сокращаться
қыстыгүні	— зимой	ұзару	— удлиняться
жылы	— тепло	аң аулау	— охотиться
киіну	— одеваться	қар жауады	— идет снег
аңшы	— охотник	коньки тебу	— кататься на коньках
ұнату (ұнатады)	— нравится	шаңғымен сырғанау	— кататься на лыжах
үлкендер	— взрослые	Жаңа-жыл	— Новый год
жастар	— молодежь		
мейрам	— праздник		
қарсы алу	— встречать		

11. Прочитайте и переведите на русский язык. Запомните названия весенних месяцев.

КӨКТЕМ

Қыстан кейін көктем келеді. Көктем айлары: наурыз, көкек, мамыр. Көктемде күн ұзарып, түн қысқара түседі.

Жердегі мұз еріп, қар кете бастайды. Күн жылынады. Табиғат та өзгереді. Жылы жақтан құстар келеді. Жеміс ағаштары гүлдейді. Адамдар жеңіл киінеді. Далада егіс жұмыстары басталады. Студенттер сессия даярлығына кіріседі. Көктемде біз 8-Март халықаралық әйелдер күнімен аналарымызды, апа-сіңлілерімізді, бірге оқитын, бірге істейтін қыз — келіншектерді құттықтаймыз. 1 — Майда еңбекшілердің халықаралық ынтымақ күнін, 9 Майда Жеңіс күнін тойлаймыз.

(Қ. Молдабеков)

СӨЗДІК

табиғат	— природа	даярлық	— подготовка
жылы жақтан	— из теплых краев	халықаралық	— международный
жеміс ағаштары	— плодовые деревья	құттықтау	— поздравить
гүлдеу	— цвести	Жеңіс күні	— День Победы
ынтымақ күні	— день солидарности		

12. Преобразуйте глаголы переходного настоящего времени в прошедшее время.

Үлгі: Бала ойнайды — бала ойнады.

1. Бригада жоспарды артығымен орындайды. 2. Біз самолетпен ұшамыз. 3. Асан ауылға машинамен барады. 4. Маржан жақсы билейді. 5. Поезд сағат тоғызда келеді. 6. Мен жұмыстан велосипедпен қайтамын. 7. Нартай домбыра тартады. 8. Поезд станцияда он бес минут тұрады. 9. Айнаш ән салады. 10. Дарқан бүгін жұмыстан кеш қайтады. 11. Қайрат жақсы күреседі. 12. Біз кешкі сменада істейміз.

13. Прочитайте и переведите на русский язык. Выпишите в один столбик глаголы переходного настоящего времени, в другой — прошедшего времени.

КӨКТЕМ КЕЛДІ

Көктем келді. Ауа райы күрт өзгерді. Күн жылына бастады. Қар еріп, арықтармен су ақты. Өзен, көлдердің суы молая бастады. Жер көгерді. Дала жасыл тартты. Жыл құстарының даусы естіледі. Далада қызу еңбек басталды. Диқандар егіс жұмысына кірісті. Көктемде ауа райы жиі бұзылады. Аспанды бұлт торлайды. Күн күркіреп, найзағай жарқылдайды, жиі-жиі жаңбыр жауады. Бірақ көп ұзамай күн ашылады. Көрікті табиғат адамдарға жақсы әсер етеді. Міне, аспан ашылып, күннің көзі көрінді. Енді бәйшешектер гүл атып, дала құлпыра түседі.

СӨЗДІК

ауа райы	— погода	мол	— много; обильно
өзгереді	— меняется	көгеру	— зеленеть
бастады	— начало	жыл құстары	— перелетные птицы
еру	— таять	кірісу	— приступать
ағу (ақты)	— течь	бұзылу	— портиться
бұлт	— туча; облако	торлау	— заволакивать
күркіреу	— греметь	аспан	— небо
жарқылдау	— сверкать	найзағай	— молния
көп ұзамай	— скоро	көрікті	— красивый
бәйшешек	— тюльпан	әсер етеді	— влияет
құлпыру	— принимать различные оттенки	гүл ату	— расцвести

14. Переведите на русский язык. Выпишите глаголы прошедшего времени в переходном настоящем, отделите составные части глаголов черточкой.

Үлгі: көмектесті — көмектес-е-ді

Оқушы өзінің жолдасына көмектесті. Дәрігер ауруларды емдеді. Ағаш шебері арамен тақтайды кесті. Студент өзіне тапсырылған жұмысты орындады. Суретші түрлітүсті бояумен орманның суретін салды. Біздер жазда орманға саңырауқұлақ теруге бардық. Біздер жазда тоғайға барып, жидек тердік. Күн ашық болды. Біз жақсы демалдық. Үйге кеш қайттық.

СӨЗДІК

көмектесу	— помогать	түрлі-түсті	— разноцветный
емдеу	— лечить	бояу	— краска
шебер	— мастер	саңырауқұлақ	— гриб
ара	— пила	сурет салу	— рисовать
суретші	— художник	тоғай	— лес
жидек	— ягода	демалу	— отдыхать

15. Прочитайте текст. Ответьте на вопросы. Переведите на русский язык.

ХАЛЫҚ КОМПОЗИТОРЫ

Құрманғазы Сағырбаевтың туғанына 180 (бір жүз сексен) жыл болды. Құрманғазының музыкалық мұрасы өте бай.

Қазақтың Құрманғазы атындағы ұлт аспаптар оркестрі Құрманғазының мұрасын өте берік сақтайды. Оркестрдің өмір сүргеніне 52 (елу екі) жыл болды.

Бұл оркестр Қазақстанның барлық жерлерінде, Москвада, Ленинградта, Балтық жағалауында, Молдавияда, Орта Азия республикаларында өнерлерін көрсетті. Ол Бухаресте болды. Бухаресте 1953 жылғы августа болған дүние жүзілік фестивальда бірінші бәйгеге ие болды.

(С. Ж., Ғ. Б., И. Ұ.).

1. Кімнің туғанына 180 жыл болды?
2. Кімнің музыкалық мұрасы өте бай?
3. Құрманғазының мұрасын кім берік сақтайды?
4. Оркестрге (оркестру) қанша жыл?
5. Оркестр қайда болды?
6. Ол қашан бірінші бәйгеге ие болды?

СӨЗДІК

туғанына	— со дня рождения
мұра	— наследие
өте бай	— очень богатый
Құрманғазы атындағы	— имени Курмангазы
аспап	— инструмент

мемлекеттік	— государственный
берік сақтайды	— бережно хранит
барлық жерлерінде	— во всех уголках
жағалауында	— на берегах
дүние жүзілік	— всемирный
бәйге	— премия
өмір сүру	— существовать
алды	— получил
өнер көрсету	— показать искусство

ПРИЛОЖЕНИЕ

1. ТЕКСТЫ ДЛЯ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ЧТЕНИЯ И ПЕРЕВОДА С КАЗАХСКОГО НА РУССКИЙ

ҰЛЫ КӨСЕМ

В. И. Ленин — бүкіл жер жүзі еңбекшілерінің ұлы көсемі. Ол — өмірін еңбекшілерді азат ету ісіне жұмсады.

Россияда Ұлы Октябрь революциясын жасауда партияға, жұмысшылар мен еңбекшілерге В. И. Ленин басшылық етті. Россияда Совет өкіметін орнатты.

В. И. Ленин қайтыс болғанмен де, оның ілімін еңбекші ел терең үйреніп, өсиетін іс жүзінде орындап отыр. Совет Одағы ленинизм туын жоғары ұстап, бүкіл жер жүзі еңбекшілеріне үлгі болып отыр.

СӨЗДІК

өмірін жұмсау	— посвятить жизнь	өсиет	— заветы
қайтыс болу	— скончаться	іс жүзінде	— на деле

ТҰҢҒЫШ ҒАЛЫМ

Қазақтың тұңғыш ғалымы, ағартушысы, саяхатшысы Шоқан Шыңғысұлы Уәлиханов болды. Шоқан жас кезінде Омск қаласында орысша оқыған. Одан кейін Шоқан Омскідегі кадет корпусына оқуға түседі. Бұл әскери мектеп болатын. Ол орыстың ғалымы Николай Потанинмен достасып, танысады. Шоқан орыстың атақты жазушысы Достоевскиймен өле-өлгенше дос болды. Шоқан — үлкен ғалым. Ол Шығыс тарихын жақсы білген. Сондықтан қазақ халқы оны зор мақтаныш етеді.

СӨЗДІК

тұңғыш	— первый; первенец
ағартушы	— просветитель
саяхатшы	— путешественник
әскери мектеп	— военная школа

ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН

Ыбырай — қазақ халқының ұлы педагог-ағартушысы. Ол 1864 жылы Торғай қаласында алғаш рет мектеп ашты. Қазақ балаларына орыс тілін үйретті (оқытты). Қазақ еліне орыс мәдениетін таратты.

Ыбырай «Қазақтарға орыс тілін оқыту» деген оқулық жазды. Ол балаларға арнап әңгімелер, өлеңдер жазды. Соның бірі «Кел, балалар, оқылық!»

СӨЗДІК

ағартушы	— просветитель
алғаш рет	— впервые
таратты	— распространял
оқулық	— учебник
әңгімелер	— рассказы
«Кел, балалар, оқылық!»	— «Давайте, дети, учиться!»
соның бірі	— один из них

Ф. ЭНГЕЛЬС КӨП ТІЛДІ БІЛГЕН

Ф. Энгельс 18 жасында-ақ 9 ұлттың тілінде еркін сөйлеп, жаза білген. Бұлар латын, ескі грек, ағылшын, итальян, испан, португал, француз, голланд және неміс тілдері еді. Ол түрлі елдердің революционерлерімен олардың өз тілінде хат жазысып тұрған. Энгельс орыс революционерлеріне хат жазғанда, ол хаттың соңынан Федор Федорович деп қол қойған.

СӨЗДІК

көп тілді білген	— был полиглотом
еркін сөйлеп	— свободно разговаривал
түрлі елдердің	— многих (разных) стран
олардың тілінде	— на их языке
хат жазысып	— переписываться

хаттың соңында	— в конце писем
қол қойған	— подписывался

ЖАМБЫЛ ЖАБАЕВ

Жамбыл — қазақ халқының ұлы ақыны. Ол — жүз жасаған адам. Соның сексен бес жылы ақындықпен өтті. Жамбыл совет адамдарының ерлік ісін, бай тұрмысын жырлады. Жамбылдың өлеңдері өте көп. Ол «Ленинградтық өрендерім» деген өлеңін 1943 жылы шығарды. Совет үкіметі Жамбылды үш рет орденмен наградтады. Оған Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты деген құрметті атақ берілді.

СӨЗДІК

жүз жасаған	— прожил сто лет
ақындықпен өтті	— был поэтом
«Ленинградтық өрендерім»	— «Ленинградцы, дети мои»
құрметті	— почетный, уважаемый
атақ	— звание

ҰЙҚЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Адамның орта өмірі 60-75 жас болса, соның 25-30 жылы ұйқыға кетеді. Ұйқысыз организмде тіршілік болмайды. Ұйқы орталық нерв жүйесі мен миға жағымды әсер етеді. Адам ұйықтап тұрғаннан кейін, шаршағаны басылып, жұмысқа қабілеті артады. Адам ұйқының мезгілін сақтап, дұрыс дем алуы керек.

СӨЗДІК

маңызы	— значение
ұйқы	— сон
тіршілік болмайды	— жить невозможно
орталық	— центральный
жағымды	— приятный
шаршағаны басылып	— усталость проходит
жұмысқа қабілеті артады	— производительность труда

АБАЙ ҚҰНАНБАЕВ

Абай — қазақ халқының ұлы ақыны. Абай шығыс халықтарының атақты ақындары Фирдоуси, Саади, Низами, Физули, Науаидың шығармаларын сүйіп оқыған.

Абай қазақ халқын орыс мәдениетімен жақындастыру бағытында көп еңбек етті. Абай орыстың атақты ақын-жазушыларының көптеген шығармаларын қазақ халқына таныстырды. Мысалы: Крыловтың «Қарға мен түлкі», Пушкиннің «Евгений Онегин» поэмасын аударды.

СӨЗДІК

ұлы ақын	— великий поэт
шығыс халықтарының	— народов Востока
жақындастыру	— сблизить
атақты	— знаменитый
таныстырды	— ознакомил
аударды	— переводил

М. ГОРЬКИЙ АТЫНДАҒЫ ПАРК

Алматы қаласындағы М. Горький атындағы мәдениет және демалыс паркі табиғи көркі, құрылыс, әсемілігі жағынан Советтер Одағында бірінші орындарда тұрады. Бұл парк қаланың шығыс жақ бетінде Кіші Алматы өзенінің оң жақ жағасынан басталып, 800 гектар жерді алып жатыр. Мұнда «Родина» кинотеатры, би алаңы, үш ресторан, «Спартак» стадионы, балалар темір жолы, қайық станциясы бар.

Парктің жанында 1937 жылы құрылған, көлемі 26 гектар Зоологиялық парк бар.

СӨЗДІК

құрылысы	— планирование
әсемілігі жағынан	— по красоте
Кіші Алматинка	— Малая Алма-атинка
қайық станциясы	— лодочная станция
балалар темір жолы	— детская железная дорога

ЖАЛЫНДЫ БОЛЬШЕВИК

Алма. Оразбаева алғашқы коммунистка қазақ қызы болды. Алма партияға 1919 жылы өтті. Ол көсеміміз В. И.

Ленин және Я. М. Свердловпен кездескен. Алма өте кіші пейіл, қарапайым әйел еді. Алма Клара Цеткин, Н. К. Крупская тәрізді еңбекші әйелдердің басшыларымен істес болды. Ол Н. К. Крупскаяның тікелей қарауында жұмыс істеді. Қазақ даласында Совет өкіметін нығайту жолында аянбай еңбек етті. Алма 1929 жылы қайтыс болды. Оның жарқын бейнесі ешқашан да ұмытылмайды. (С. Есованың естеліктерінен)

СӨЗДІК

партияға өтті	— вступила в партию
жалынды	— пламенный
кездескен	— встретилась
кіші пейіл	— скромная
қарапайым	— простая
істес болды	— вместе работали
тікелей қарауында	— непосредственно в подчинении
аянбай еңбек етті	— не жалея сил работала
жарқын бейнесі	— светлый образ
ешқашан да	— никогда
ұмытылмайды	— не забудется

ХАН МЕН ЖИРЕНШЕ

Бір күні хан аңға шығады. Далада домалап бара жатқан қаңбақты көріп, Жиреншеге бұйырады:

— Барып, қаңбақ қайдан көшіп, қайда қонады екен, сұрап кел!— дейді.

Жиренше шауып барып, домалап бара жатқан қаңбақты найзасымен тоқтатып, әрі-бері тұрады да, ханға қайтып келіп айтады:

— Тақсыр хан, қаңбақтан сұрадым, қаңбақ: «Көшерімді жел білер, қонарымды сай білер,— дейді,— Оны сұрай келген сен ақымақ па, сұрата жіберген хан ақымақ па?»— деді. Хан ештеңе айта алмайды.

СӨЗДІК

домалау	— катиться

қаңбақ	— перекати-поле
бұйыру	— приказать
көшу	— **кочевать, передвигаться**
найза	— **пика**
тоқтату	— **задержать**
жел	— ветер
сай	— овраг, лог
ақымақ	— глупый

ӘБУ ӘЛИ ИБН-СИНА

Атақты тәжік философы Әбу Әли ибн-Сина дүние жүзіне белгілі дәрігер болды. Ол 1020 жылы «Дәрігерлік ғылым заңы» деген ғылыми еңбегін қалдырды. Бұл дүние жүзілік медицина жөніндегі ең даңқты кітап болып саналады. Ол XII ғасырда латын тілінде 30 рет, араб тілінде бірнеше рет, 1593 жылы Римде басылып, бүкіл Шығыс Европаға кең тарады. (Ғалым ғажайыптары)

СӨЗДІК

атақты	— знаменитый
белгілі дәрігер	— видный врач
дүние жүзілік	— мировой
даңқты кітап	— известная книга
латын тілінде	— на латинском языке
Римде басылып	— печаталась в Риме
Шығыс Европада	— в Восточной Европе

ҚАЖЫМҰҚАН

Қазақ халқының атақты палуандарының бірі — Қажымұқан Мұңайтбасов. Ол французша күрестен дүние жүзілік жарыстардың жеңімпазы, 48 мемлекеттен медаль алған.

Ол Жапонияның чемпионы Сара Ки-Кимен жапонша жию-житсу күресіне шыққан. Қажымұқан жапон палуанын күшпен гүрс еткізіп жерге алып ұрады. Сөйтіп оны да жеңіп шығады. (Ғалам ғажайыптары).

СӨЗДІК

полуандардың бірі	— один из борцов
французша күрес	— борьба по-французски
дүние жүзілік	— всемирный
гүрс еткізіп	— с грохотом
жерге алып ұрды	— бросил на землю
Жапония	— Япония
жапонша	— по-японски

УНИВЕРСИТЕТ

Қазақтың С. М. Киров атындағы мемлекеттік университеті 1934 жылы ашылды. Онда екі факультет қана жұмыс істеді. Біреуі — физико-математика, екіншісі — биология. Университетте 54 студент оқыды. 1935 жылы күзде химия факультеті ашылды. Ал 1941 жылы филология, 1948 жылы тарих-география факультеттері жұмыс істеді. 1949 жылы экономика, 1955 жылы заң факультеті ашылды.

Қазір университетте үлкен лаборатория, кабинеттер мен бай кітапхана бар. (А. Жиренчин)

СӨЗДІК

ашылды	— открылся
қана	— только
күзде	— осенью
заң факультеті	— юридический факультет
бай	— богатый

ҮЛКЕН ҒАЛЫМ

Қаныш Имантайұлы Сәтбаев — қазақ халқының үлкен ғалымдарының бірі. Қаныш Томск қаласындағы технологиялық институттың тау-кен факультетінің барлаушылық бөлімін бітірді. Тау инженері атағын алды. Ол жақсы инженер болып шықты. Қарсақпай, Жезқазғанның сарқылмас кен байлығын ашты. Сол еңбектері үшін оған геолог-минералогия ғылымдарының докторы дәрежесін

және Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты атағы берілді. (Қ. Жұмалиев)

СӨЗДІК

үлкен ғалым	— видный ученый
барлаушылық	— разведывательный
тау инженері	— горный инженер
сарқылмас	— нескончаемый
кен байлығы	— богатые руды
ашты	— открыл
докторы	— докторская
дәрежесі	— степень
мемлекеттік	— государственный
сыйлықтың	— премия
атағы	— звание

ЛОМОНОСОВ

Михаил Васильевич Ломоносов — өз дәуіріндегі дарынды ақын, терең ойлы философ, тарихшы, филолог, тамаша физик, химик, математик және суретші. Ғалымның бұл еңбектерін дұрыс бағалап, жұртшылық оны орыс ғылымының негізін салушы атасы деп атайды.

СӨЗДІК

өз дәуіріндегі	— своей эпохи
дарынды	— способный, одаренный
терең ойлы	— глубоко мыслящий
тамаша	— прекрасно
дұрыс	— правильно
жұртшылық	— большинство, народ
орыс ғылымының	— русской науки
негізін	— основы
атасы	— отец
деп атайды	— считают

ЖАМБЫЛ ҚАЛАСЫ

Жамбыл қаласы бұрын Тараз деп аталған. 1220 жылы Тараз қаласын Шыңғысхан жаулап алып, құртып жіберген. Кейін оны Әулие-ата деп атаған. Соңғы кезде қазақтың ұлы ақыны Жамбылдың есімімен аталады. Қазір

Жамбыл қаласы-республиканың химия және қант өнеркәсібі орталығы. (Ғалам ғажайыптары)

СӨЗДІК

бұрын	**— раньше**
аталған	**— был назван**
жаулап алу	**— завоевать, захватить**
құртып жіберу	— уничтожить
кейін	**— после**
сонғы кезде	— в последнее время
есімімен	— именем
химия өнеркәсібі	— химическая промышленность

АСХАНА

Мынау — асхана. Бұл — біздің асхана. Асханада стол мен орындықтар бар. Столдардың үстінде пышақтар, шанышқылар, қасықтар жатыр.

Біз асханаға келдік. Орындықтарға отырдық. Біз тамақ іштік.

Түскі тамақ өте дәмді болды.

ТҰМАУ

Тұмау — нағыз жұқпалы ауру. Ол микроб арқылы жұғады. Оны медицинада вирус деп атайды. Тұмау болмау үшін таңертең беті-қолды сабынмен жуып, мұрынды шайқау керек. Кальцекс дәрісін ішу керек.

Тұмаудан сақтанудың ең жақсы әдісі — спортпен шұғылдану.

Спортпен шұғылданған адам тұмаумен сирек ауырады.

СӨЗДІК

тұмау	— грипп
жұқпалы ауру	— заразная болезнь
жұғады	— заражает, переходит
сабынды сумен	— с мылом
шұғылдану	— заниматься

АЛМАТЫ ТУРАЛЫ

Алматы — көп ұлтты қала. Мұнда 42 ұлттың өкілі тұрады. **Алматы 1854 жылы бұрынғы Алмалық деген қазақ қыстағының орнына салынған,** Верный бекінісі деп аталған. 1922 **жылы ол ресми түрде** Алматы деп аталады. Ол — 1929 жылдан бері Қазақстанның астанасы. «Алматы» деген сөз «алмалы жер» деген мағынаны береді. Апорт алмасының өскеніне 800 жыл болған, оның Жетісу жерінде өскеніне 70-80 **жыл** болыпты. Алматы апорты — бүкіл дүние жүзінде өсетін барлық апорттың ең сапалысы.

СӨЗДІК

көп ұлтты	— многонациональный
42 ұлттың	— 42 национальности
Верный бекінісі	— крепость Верный
ресми	— официально
астанасы	— столица
ең сапалысы	— самые качественные

ҚАРАҒАНДЫ

Қарағанды қаласы — **республика**мыздың үлкен қалаларының бірі. Қаланың төңірегінде шахталар бар. Сол шахталардан **көмір шығарылады.**

Біздің Отанымызға көп көмір керек.

Заводтар, фабрикалар, паровоздар, электр станциялары тас көмірсіз жұмыс істей алмайды.

Қарағанды жыл сайын Отанымызға көп көмір береді.

СӨЗДІК

төңірегінде	— возле, около
көмір шығарылады	— добывает уголь
тас көмірсіз	— без каменного угля
жыл сайын	— ежегодно
Отан	— Родина
үлкен қалаларының бірі	— один из крупных городов

Л. Н. ТОЛСТОЙ

Лев Николаевич Толстой 1828 (бір мың сегіз жүз жиырма сегізінші) жылы 9 сентябрьде туды. Л. Н. Толстой көп оқыды, көп жазды. Ол өзінің шығармаларын бірнеше рет жөндеп, көшіріп жазған. **«Соғыс және бейбітшілік»**

деген романын жеті рет, «Анна Каренинаны» он екі рет жөндеді, ал «Арылуды» жиырма рет көшіріп жазды.

Л. Н. Толстой француз, неміс, ағылшын, итальян, ежелгі грек, латын, ежелгі еврей тілдерін білген.

Ол 1910 (бір мың тоғыз жүз оныншы) жылы 7 ноябрьде қайтыс болды.

СӨЗДІК

шығарма	— произведение, сочинение
бірнеше	— несколько
жөндеу	— править, переделывать
жөндеу	— править, переделывать
көшіру	— переписывать
«Соғыс және бейбітшілік»	— «Война и мир»
«Арылу»	— «Воскресение»
ежелгі	— древний
қайтыс болды	— скончался

ҚАЗАҚСТАН

Қазақ ССР-інің жері үлкен. Қазақстан жері — батыстан шығысқа қарай 3000 (үш мың) километр, солтүстіктен оңтүстікке қарай 1700 (бір мың жеті жүз) километр. Қазақстанның табиғаты әр түрлі, мұнда тау да, өзен де, шөл де бар.

СӨЗДІК

батыстан	— с запада
шығысқа қарай	— на восток
солтүстік	— север
оңтүстік	— юг
табиғат	— природа
әр түрлі	— разнообразный

ХАЙУНАТТАР ПАРКІНДЕ

Жексенбіде біз хайуанаттар паркінде болдық. Онда маймылды, қасқырды, түлкіні, арыстанды, жолбарысты көрдік. Біз қара қарғаны, сауысқанды, аққуды, тотыны, бүркітті, тырнаны көрдік. Олар торда тұрады. Біздің тағы да сонда барғымыз келеді.

СӨЗДІК

маймыл	— обезьяна	бүркіт	— орел, беркут
жолбарыс	— тигр	тырна	— журавль
сауысқан	— сорока	барғымыз келеді	— хотим пойти
тоты	— попугай		

ТҮИЕ

Түйе шыдамды. Ол күннің ыстығында сусыз, жемсіз ұзақ уақыт жүре алады. Түйенің арқасында өркеші болады. Оның өркешінде май бар. Түйе ұзақ уақыт оттамаса, ол өркеш майымен қоректенеді. Түйенің жалпақ табаны құмға батпайды. Онымен шөлді жерде жүруге болады.

СӨЗДІК

түйе	— верблюд
шыдамды	— выносливый
күннің ыстығында	— в жару
сусыз	— без воды
жемсіз	— без корма
ұзақ уақыт	— долго
жүре алады	— может обходиться
арқа	— спина
өркеш	— горб
май	— жир
оттамаса	— если не кормится буквально: не пасется
қоректенеді	- питается
жалпақ табан	— широкая ступня
құм	— песок
батпайды	— не погружается
онымен	— на нем, с ним
шөл	— пустыня

ЖЫЛ МЕЗГІЛДЕРІ

Бір жылда 12 ай, төрт мезгіл бар. Бір мезгілде 3 ай бар: көктем, жаз, күз, қыс. Жаздыгүні күн ыссы болады, қыстыгүні күн суық болады. Жаздыгүні жеміс піседі. Күздігүні астық піседі, қарбыз, қауын, картоп, капуста піседі. Жазғытұры егін егеді. Қара бидайды күздігүні егеді. Жаздыгүні жаңбыр жауады, қыстыгүні қар жауады.

СӨЗДІК

мезгіл	— время	жазғытұры	— весной
жаздыгүні	— летом	қара бидай	— рожь
жеміс	— фрукты	ыссы	— жарко
піседі	— поспеет	егу	— сеять

МЕЙРАМ

Бүгін — мейрам. Қала салтанатты безендірілген. Портреттер, ұрандар және плакаттар ілулі тұр. Біз демонстрацияға барамыз. Біз көшеге қызыл тулар алып шығамыз. 1 Май жасасын (да здравствует)!

ДӘРІГЕРДІҢ КАБИНЕТІНДЕ

— Қай жеріңіз ауырады? Басыңыз ауыра ма? Қызуыңыз бар ма?

— Басым ауырады. Белім ауырады. Қызуым — 38°.

— Тамақ ішесіз бе?

— Тамақты аз ішемін. Ет жемеймін, сорпа ішпеймін.

— Тамағыңызды көрсетіңіз, аузыңызды ашыңыз. Тамағыңыз ауырмай ма?

— Тамағым аздап ауырады, өкпем қысылады.

— Ішіңіз ауыра ма?

— Жоқ, ауырмайды.

— Жөтелесіз бе?

— Аздап жөтелемін.

— Дем алыңыз, жөтеліңіз, дем алмаңыз. Маған қараңыз. Әрі қараңыз.

— Қазір рентгенге түсесіз. Міне, қағаз.

Салқында жүрмеңіз. Жерге жатпаңыз. Дәріханадан дәрі алыңыз. Дәріханада сізге май дәрі береді. Сол дәріні арқаңызға жағыңыз. Жылы жерде отырыңыз. Сізге дәріханада тағы бір сұйық дәрі береді. Ол дәріні күніне үш

рет ішіңіз. Күн сайын үш шай қасық дәрі ішесіз. Бұл дәрі ащы, балмен не қантпен ішіңіз.

СӨЗДІК

жөтелу	**— кашлять**	**бел**	**— поясница**
жағу	— смазывать	сорпа	— бульон
арқа	**— спина**	**өкпе**	**— легкое**
ауыз	— рот	өкпе қысылады	— дыхание спирает
сұйық	— жидкий	тамақ	— горло, пища
май дәрі	— мазь	іш	— живот
бал	— мед	қызу	— жар

ДҮКЕНДЕ

Алушы (покупатель): Сізде галстук бар ма?

Сатушы: — Бар. Міне, қараңыз. Сізге қандай галстук керек?

Алушы: — Мынау қанша тұрады?

Сатушы: — Бұл — 95 тиын, мынасы бір сом тұрады.

Алушы: — Маған мынаны беріңіз. Сізде портфель бар ма? Маған портфель көрсетіңізші.

Сатушы: — Мынадай портфель бар.

Алушы: — Оқушыларға арналған портфельді көрсетіңіз. Қанша тұрады?

Сатушы: — Мына портфель — 2 сом 50 тиын, мынасы 2 сом 85 тиын тұрады.

Алушы: — Маған мына портфельді, ана галстукты жазыңыз. Мына матаның метрі қанша? Бұл қай мата?

Сатушы: — Бұл — крепдешин, метрі — 10 сом 50 тиын.

Алушы: — Сізде костюмдық мата бар ма?

Сатушы: — Қазір жоқ, бірақ 2-3 күнде түседі, ал пальтолық мата бар.

СӨЗДІК

міне	— вот	көрсетіңізші	— покажите, пожалуйста

қараңыз	— посмотрите	мынадай	— такой, -ая, -ое
керек	— нужен	арналған	— для
мынасы	— это, эта, этот	қанша тұрады?	— сколько стоит?
жазыңыз	— выпишите	мата	— ткань
түседі	— поступит	костюмдық мата	— ткань для костюма
сатушы	— продавец	бұл қай мата?	— Что эта за ткань?

2. ТЕКСТЫ ДЛЯ ДОПОЛНИТЕЛЬНОГО ЧТЕНИЯ И ПЕРЕВОДА С РУССКОГО НА КАЗАХСКИЙ

ГЕРОЙ СОВЕТСКОГО СОЮЗА АЛИЯ МОЛДАГУЛОВА

Алия родилась в Темирском районе, Актюбинской области, Казахской ССР.

В 1941 году Алие было 15 лет.

В конце 1942 года Алия добровольно поступила в школу снайперов и окончила ее на «отлично».

Летом 1943 года Алия уже была на фронте.

Много подвигов совершила она при защите города Ленина. Много врагов уничтожила она из своей винтовки. Она всегда была впереди.

Родина никогда не забудет имени славной дочери советского народа.

СӨЗДІК

славная — даңқты
добровольно — өзі тілеп, өз еркімен
поступила (в школу) — кірді, түсті (мектепке)
школа снайперов — мергендер мектебі
окончила ее — оны бітіріп шықты
подвиг — ерлік іс
совершила — жасады, істеді
защита — қорғау
не забудет — ұмытпайды

ВОЛК, ЛЕВ И ЛИСА

Однажды лев, волк и лиса подружились. Пошли они на охоту и поймали ишака, овцу и зайца.

— Ну, друзья мои, как мы поделим добычу?— спросил лев.

Первым ответил волк:

— Царь! Вы больше нас, поэтому ишака ешьте вы, я съем овцу, лиса самая маленькая, ей одного зайчишки хватит.

Лев остался недоволен таким ответом. Он рассердился и разорвал волка на части.

— А ты что скажешь?— спросил лев у лисы.

— О, царь Вы наш! Позавтракайте сейчас ишаком, потом пообедайте овцой, а на ночь съешьте зайчишку.

Льву понравились слова лисы. Он улыбнулся и спросил ее:

— У кого ты научилась такому ответу?

— У волка,— ответила лиса.

СӨЗДІК

улыбнуться	— жымию
понравиться	— ұнау
однажды	— бір күні
разорвал	— быт-шыт қылды
царь	— патша
пообедать	— түскі ас ішу
добыча	— олжа
поделить	— бөлу
остался недоволен	— разы болмады
позавтракать	— ертеңгі ас ішу
ответ	— жауап

В ОБЩЕЖИТИИ

Здравствуйте! Разрешите представиться. Я — Сарсенов Канат. Мне дали направление в это общежитие.

— Очень приятно. Меня зовут Софья Габдуллаевна. Я — комендант общежития.

— Софья Габдуллаевна, есть ли в общежитии свободные места?

— Да, Вы будете жить с ребятами с Украины, из Таджикистана, из Киргизии.

— Хорошо.

— Идемте на второй этаж. Ваша комната двадцать восьмая.

— Ребята! Познакомьтесь. Это ваш новый сосед.

— Добрый день! Давайте знакомиться. Меня зовут Канат. А вас?

— Я — Николай. Это — Малик, а третьего, Эдуарда, нет дома.

ЧАПАЕВ

Обыкновенный человек, сухощавый, среднего роста, с тонкими, почти женскими руками; жидкие, темно-русые волосы прилипли косичками (по лбу); короткий, нервный, тонкий нос, блестящие, чистые зубы, пышные усы.

Шапку с красным околышком держит в руках, на плечах ремни, сбоку револьвер. (Д. Фурманов).

СӨЗДІК

обыкновенный	**— қарапайым**
сухощавый	— арықша
с тонкими	— нәзік, жіңішке
прилипли	— жабысқан
блестящие	**— жарқыраған**
чистые	**— таза**
на плечах	— иығында
сбоку	— жанында

БОГАТСТВО КАЗАХСТАНА

Мы живем в Казахстане. Казахстан очень богат. В Казахстане добывают каменный уголь, медь, нефть, свинец, **золото. В Казахстане** есть фабрики, заводы, электростанции.

В Казахстане огромные поля, степи, луга. На полях растут пшеница, овес, рожь, ячмень, просо, кукуруза, рис, хлопок. В степях и на лугах пасутся коровы, лошади, вер-

блюды, козы, овцы. Богат Казахстан. Богаты колхозы Казахстана.

СӨЗДІК

богатство	— байлық	золото	— алтын
медь	— мыс	огромный	— өте үлкен; өте көп
свинец	— қорғасын	хлопок	— мақта
нефть	— мұнай		

МАНШУК МАМЕТОВА

Начались фронтовые будни: разведка, перестрелка, небольшие стычки. Маншук не расставалась с «максимом». Ухаживала за ним, то и дело протирая, наводя блеск. Всегда подтянутая, она изумляла товарищей своей выдержкой и умением переносить трудности военной жизни. Как и в былые времена — в школе или в комсомольской организации — Маншук и здесь была всеобщей любимицей. Ее серебристый смех, веселая шутка, ласковое слово скрашивали суровую жизнь солдат.

...Шли бои за Невель.

Было осеннее холодное утро. Над озером плыл молочный туман. Как не похожа русская природа на солнечный Казахстан, и как близка, как бесконечно дорога стала она сердцу казахской девушки.

Надо было во что бы то ни стало захватить высоту. Напряжение боя достигло предела. И в этот момент вперед метнулась девичья фигура с развевающимися косами. То была пулеметчица Маншук Маметова. Она повела бойцов в решительную схватку.

Гитлеровцы открыли бешеный огонь из минометов. Взрывной волной опрокинуло пулемет. Кровь залила лицо Маншук...

Вдруг взор ее прояснился, и она поняла: гитлеровцы ползли к ней, кричали и стреляли. Маншук собрала последние силы. Ярость, охватившая ее, заглушила боль. Схватив пулемет, она вытащила его на открытую позицию и полоснула огнем. Враги отхлынули. А Маншук все била по ним, очищая путь для наших бойцов...

Даже мертвая, Маншук сжимала пулемет окоченевшими руками.

Если вам доведется побывать в Невеле, вы увидите там улицу имени казашки-пулеметчицы Героя Советского Союза Маншук Маметовой. (О. Чеченкина)

СӨЗДІК

будни	**— дағдылы күндер**
перестрелка	**— атыс**
расставаться	**— айрылу**
ухаживать	**— күту**
протирать	**— сүрту**
наводить блеск	**— жалтырату**
изумлять	**— таңырқату**
переносить трудности	**— қиындықтарға төзу**
серебристый смех	**— күміс күлкі**
шутка	**— әзіл**
суровый	**— қатал**
бесконечный	**— шексіз**
кровь залила лицо	**— бетін қан жуды**
очищать путь	**— жол аршу**

АЛМА-АТА

Алма-Ата — столица республики Казахстан, научный, политический, экономический и культурный центр.

Город расположен у подножия Заилийского Алатау, население свыше одного миллиона человек. Это один из самых зеленых городов мира, где на каждого жителя приходится 87 квадратных метров зеленых насаждений.

За годы социалистического строительства Алма-Ата превратилась в крупный центр республики. В городе работают заводы тяжелого машиностроения, электротехнический, низковольтной аппаратуры и другие. Много в городе предприятий легкой промышленности: хлопчато-бумажный комбинат, трикотажное объединение им. Дзержинского, обувное объединение «Джетысу», швейные объединения им. Ю. Гагарина и 1 Мая.

В Алма-Ате находится АН КазССР, Восточное отделение ВАСХНИЛ, которые объединяют более 35 научных учреждений. В городе 15 высших учебных заведений, 7 театров, 18 кинотеатров, Дворец им. В. И. Ленина, Дворец культуры АХБК, Дворец спорта. Одной из лучших библи-

отек страны является публичная библиотека им. А. С. Пушкина.

В столице республики издаются газеты и журналы на казахском, русском, уйгурском, корейском языках.

Живописным местом отдыха для горожан и гостей столицы является высокогорный спортивный комплекс «Медео».

МУЗЕЙ ДЖАМБУЛА

В 16 километрах от села Узун-Агач на центральной усадьбе колхоза имени Джамбула в небольшом одноэтажном доме провел последние годы великий казахский поэт Джамбул Джабаев. Сейчас здесь мемориальный музей. Комнаты сохранились в том же виде, в каком были при жизни поэта. В большом фруктовом саду находится мавзолей, где покоится прах Джамбула. В музее всегда многолюдно. Сюда приезжают писатели, ученые, рабочие, колхозники, гости из-за границы (А. Жиренчин).

СЛОВАРЬ

в одноэтажном доме	— бір қабатты үйде
последние годы	— соңғы жылдарын
в этом же виде	— сол қалпында
фруктовом саду	— жеміс бағында
покоится прах	— денесі жатыр
многолюдно	— халыққа толы
писатели	— жазушылар
ученые	— ғалымдар
гости из-за границы	— қонақтар

СОВЕТСКИЙ КАЗАХСТАН

Великий Октябрь и Советский Казахстан. Эти слова неотделимы друг от друга. Казахский народ, как и многие равноправные народы Советского Союза, впервые обрел свою государственность благодаря Великому Октябрю, благодаря мудрой ленинской национальной политике.

Сегодня Казахстан — это огромная территория в 2 миллиона 717,3 тысячи квадратных километров с населением 15,3 миллиона человек, где могли бы разместиться одновременно Португалия, Франция, Испания, Швеция, Ита-

лия, Норвегия, Финляндия и Греция. В республике 19 областей, 218 районов, 82 города и 199 поселков городского типа. Здесь дружной семьей живут и трудятся представители более 100 наций и народностей.

Республика Казахстан — равноправная республика в составе СНГ, который олицетворяет государственное единство советского народа, сплачивает все нации и народности.

СӨЗДІК

неотделимы	— бір-бірінен бөлін
друг от друга	— қарауға болмайды
равноправный	— тең праволы
обрести	— табу
мудрый	— дана
политика	— саясат
огромный	— үлкен, орасан зор
разместиться	— орналасу
представитель	— өкіл
нация	— ұлт
народность	— халық
совместный	— бірге, ортақ
сплачивать	— топтастыру

СТОЛИЦА КАЗАХСТАНА

Главный город Казахской республики — Алма-Ата. Алма-Ата — столица Казахстана. Здесь находится правительство Казахской республики.

Алма-Ата — большой и красивый город. В городе много садов. В садах растут яблони, груши, сливы, вишни и другие деревья.

Улицы в городе широкие, дома высокие и красивые. По улицам ходят трамваи и троллейбусы.

Недалеко от города — высокие горы. Эти горы называются Ала-тау. На горах и зимой и летом лежит снег.

В городе много новых школ. Есть театры, музеи, библиотеки. В городе много фабрик и заводов. Есть железная дорога. Она называется Казахской железной дорогой.

СЛОВАРЬ

столица	— астана	вишни	— шие
главный	— басты	недалеко	— қанық емес, алыс емес
правительство	— үкімет	железная дорога	— темір жол

СЧАСТЛИВАЯ СЕМЬЯ

Нелегкой была судьба Токтагула, родившегося в бедной семье. Вместе со старшими братьями пас у баев овец, не раз жестокая камча хозяина гуляла по его спине. Советская власть принесла избавление от гнета, светлую жизнь. Он поступил в школу, потом принимал участие в создании первого в области колхоза. Работал плотником, трактористом, электриком.

В годы Великой Отечественной войны Токтагул с оружием в руках защищал Родину. На Западном фронте близ поселка Старая Русь тяжело ранило солдата из Казахстана. Подлечившись в госпитале, он вернулся в родные края, работал трактористом. А когда в Казахстан пришли эшелоны с эвакуированными детьми из России, Белоруссии, прибалтики, с Украины, проявил заботу о малышах-сиротах.

На золотую свадьбу Бориевых пришли казахи, украинцы, узбеки, азербайджанцы. «Словно вся страна собралась за дастарханом счастливой семьи»,— говорили присутствовавшие.

Дети, внуки Бориевых получили высшее и среднее образование — работают животноводами, механизаторами, врачами, педагогами. С детства прививалась им любовь к труду, Родине.

(Из периодической печати)

СӨЗДІК

судьба	— тағдыр
бедный	— кедей
пас	— бақты
жестокий	— қатал
спина	— арқа
камча	— қамшы

плотник	— ұста
вернулся	— қайтты
родные края	— туған ел (өлке)
с детства	— бала кезінен
быть нелегкой	— жеңіл болмау
проявить заботу	— қамқорлық көрсету
гуляла	— ойнады
гнет	— езгі
избавление	— құтқару
светлая жизнь	— жарқын өмір
принимать участие	— қатысу
создание	— құру
с оружием в руках	— қолына мылтық алып
тяжело ранило	— ауыр жарақаттады
золотая свадьба	— алтын той
привить любовь	— сүюге, жақсы көруге дағдыландыру
малыши-сироты	— жетім балалар

Переведите текст на казахский язык и озаглавьте.

Примечательна история русской женщины Надежды Лушниковой. Для нее казахская земля стала родной. Надежда Лушникова — преподавательница казахского языка и литературы. Она автор нескольких сборников стихов, популярный в стране акын. Муж Надежды — казах, инженер. В ее семье четверо детей и одна приемная дочь Гульшан — бывшая ее ученица. В семье говорят по-казахски. На одной из встреч с читателями вместе оказались известный советский поэт Олжас Сулейменов и Н. Лушникова. Один читатель спросил поэта, почему он, казах, пишет на русском языке?— «А вы спросите Надежду,— ответил Сулейменов,— почему она пишет и поет на казахском языке. Для нас оба языка — родные» (Г. Т. Нуркина., Р. Т. Мендекинова).

СӨЗДІК

примечательный	— есте қаларлық
родной	— туған
сборник стихов	— өлеңдер жинағы
приемная дочь	— асырап алған қыз
бывшая	— бұрынғы

на одной из встреч	— бір кездесуде
читатель	— оқырман
вместе	— бірге
известный	— белгілі
спросил	— сұрады
ответил	— жауап берді
для нас	— біз үшін
популярный	— аты әйгілі

ГАНИ МУРАТБАЕВ

Жизнь замечательного вожака **молодежи** Гани Муратбаева **была ярким факелом**. Он прожил всего 23 года. В дни его смерти ЦК ВЛКСМ обратился с воззванием ко всем организациям комсомола, ко всем членам ВЛКСМ: «Пятнадцатого апреля 1925 года умер член ЦК ВЛКСМ, член исполкома КИМа (Коммунистического интернационала молодежи) Гани Муратбаев.

Товарищ Муратбаев являлся одним из выдающихся работников нашего Союза, талантливейшим представителем революционной молодежи Советского Востока, рожденным в огне пролетарской борьбы, не знающим национальной ограниченности, свободным от проклятых националистических пережитков прошлого. С молодых лет, начиная с 1918 года Муратбаев — активный участник в революционной борьбе и работе... Всегда и везде в трудной и сложной обстановке Туркестана он проводил в жизнь выдержанную пролетарскую линию, укрепляя союз трудящихся Туркестана с российским пролетариатом...» (По И. Маляр).

СЛОВАРЬ

вожак	— басшы, жетекші	**проклятый**	— қарғыс атқан
прожил	— өмір сүрді	**пережиток**	— ескіліктің қалдығы
в дни	күндер	**обстановка**	— жағдай
воззвание	— үндеу	**сложный**	— күрделі, қиын
исполком	— атқару комитеті	**трудный**	— қиын, ауыр

представитель	— екіл	выдержанный	— шыңдалған; сынман өткен
ограниченность	шектелушілік	укреплять	— нығайту
проводить в жизнь	— жүргізу, іске асыру	линия	— жол

СОВЕТСКИЙ СОЮЗ — ПЕРВОЕ В МИРЕ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЕ ГОСУДАРСТВО

СССР — многонациональное государство, образованное на основе добровольного объединения равноправных республик.

В 1921 году 1 съезд Советов утвердил договор об образовании СССР. В декабре 1922 года все союзные республики объединились в Союз Советских Социалистических Республик. В этом же году был утвержден герб СССР.

Казахская Советская Социалистическая республика образовалась 5 декабря 1936 года, которая до этого входила в состав РСФСР.

В основу построения Советского государства положен ленинский принцип свободы и равноправия всех наций, идея нерушимого единства. Каждая из 15 республик обладает равными правами.

СӨЗДІК

многонациональный	— көп ұлтты
добровольный	— ерікті
равноправие	— тең праволылық
равноправный	— тең праволы
об образовании	— құру туралы
объединились	— бірікті
до этого	— бұған дейін
нерушимый	— берік, мызғымас

ВЕЛИКОЕ БРАТСТВО

1. «...Братский союз советских народов — это реальная, завидная для других народов действительность. Это наша

священная песня: поем ее мы каждый на своем языке, но это одна песня — Родина, Партия, Революция...».

(Р. Гамзатов)

2. Дружба народов — не просто слова,
Дружба народов — навеки жива,
Дружба народов — счастливые дети,
Колос на ниве и сила в расцвете.

(М. Рыльский)

СӨЗДІК

братство	— туыстық, бауырластық	навеки	— мәңгілікке
завидный	— қызығарлық	колос	— масақ
действительность	— шындық	нива	— егін
священный	— қасиетті	в расцвете	— толысқан шақ

КАЗАХСКО-РУССКИЙ СЛОВАРЬ

А

абай: абай болу	— быть осторожным, осмотрительным, внимательным; остерегаться
абайлау	— быть осторожным, осмотрительным; остерегаться
абайсыз	— неосторожный, неосмотрительный
абдырау	— растеряться
абыржу	— суетиться, беспокоиться
абырой	— 1. совесть; честь; 2. авторитет
абыройлы	— авторитетный
абыройсыз	— неавторитетный
аға	— 1. старший брат; 2. старший дядя
ағай	— дядя
ағарту	— 1. белить; 2. *перен.* просвещать
ағартушы	— просветитель
ағаш	— дерево
ағаш шебері, ағаш ұстады	— плотник
ағу	— течь, протекать
ағым	— *полит.* направление, течение
адал	— чистый, честный
адалдық	— честность
адам	— человек
адамгершілік	— гуманность, человечность
адамшылық	— благородство

адамзат	— человечество
адасу	— заблуждаться
адым	— шаг
адымдау	— шагать
адыр	— бугор; холмистая местность
адыраспан	— лекарственная трава
адыраю	— выпучить глаза, вытаращить глаза
ажал	— смерть
ажар	— цвет лица; облик
ажарлы	— красивый, миловидный
ажарсыз	— некрасивый
ажуа	— насмешка
ажырасу	— 1. порвать связь, отношения; 2. разводиться
аз	— мало, немного
азайғыш	— матем. уменьшаемое
азайтқыш	— матем. вычитаемое
азайту	— уменьшать, убавлять
азамат	— гражданин
азаматтық	— гражданство
азаматтық право	— гражданское право
азаматша	— гражданка
азап	— мука; мучение
азаптау	— мучить; подвергать мучению
азат	— свободный, вольный
азаттық	— свобода
азаю	— уменьшаться, убавляться
азу	— 1. коренной зуб; 2. худеть, истощаться
азық	— продовольствие, съестные припасы
азық-түлік	— продовольствие
ай	— луна
айбарлы	— грозный; внушительный
айбатты	— грозный
айбынды	— величавый
айғақ	— улика, доказательство
айғақты; айғақты зат	— вещественное доказательство
айдау	— 1. гнать, изгонять; 2. пахать; жер айдау — пахать землю
айқай	— крик, шум

айқайлау — громко кричать
айқас — борьба, столкновение
айқасу — схватиться
айла — хитрость, ловкость
айлакер — хитрец, хитрый
айлалы — ловкий, изворотливый
айна — зеркало
айнала — кругом, вокруг
айналайын — (ласковое обращение) милый, голубчик
айналым — 1. круг (в беге); 2. оборот
товар айналымы — товарооборот
айран — кислое молоко; простокваша; кефир
айрықша — особо, особенный
айырықша коңіл болу — обратить особое внимание
айту — сказать, говорить, рассказывать
айтыс — состязание в песнях
айуан — животное
айып — вина; виновность
айыпкер — обвиняемый, подсудимый
айыпсыз — невинный, невиновный
айыптау — обвинять, упрекать, винить
айыптаушы — обвинитель
айыпты — виновный
айырбас — мена, обмен
айырма — разница, различие
ақ — белый
ақ пейіл — простодушный
ақбөкен — сайгак
ақ көңіл — чистосердечный
аққу — лебедь
ақ құба — светлокожий
ақсақ — хромой
ақсақал — 1. уважаемое лицо старший; 2. ист. предводитель рода
ақтау — 1. оправдать; 2. белить
ақша — деньги
ақы — плата; жұмыс еңбек
ақысы — плата за труд
ақыл — ум; разум; рассудок
ақылды — умный; толковый

ақылсыз	— глупый, безумец; бестолковый
ақымақ	— глупый, дурак
ақын	— поэт, акын
ала	— пестрый; пегий
алақан	— ладонь
алаң	— площадь
аласа	— низкий
аласа бойлы	— низкого роста
алғы	— передний
алда	— впереди
алдау	— обманывать
алды	— передняя часть
алма	— яблоко
алпыс	— шестьдесят
алты	— шесть
алтын	— золото
алу	— брать
алып	— гигант, великан
алыс	— дальний, далекий
аман	— здоровый, невредимый
амандасу	— здороваться
ана	— мать
ана тілі	— родной язык
анау	— тот, то, та
анық	— ясный; очевидный
анықтама	— определение
анықтауыш	— определение
аң	— зверь
аңқау	— наивный
аңшы	— охотник
апа	— 1. старшая сестра; 2. мать (при обращении)
апай	— сестра (при обращении к старшей)
ара	— 1. пила, 2. пчела; оса
қол ара	— ножовка
арал	— остров
арам	— нечистый, поганый
арамтамақ	— тунеядец, паразит
арба	— телега
ардагер	— 1. почитаемый; 2. ветеран
арзан	— дешевый

арқа — спина
арқан — веревка
арқылы — через; ро
арман — мечта
арпа — ячмень
арт — зад; задок
арт жақта — позади
үй артында — за домом
артық — лишний, излишний; свыше, больше
арыз — заявление
арызқой — жаловщик, кляузник
арық — тощий, худой
арыстан — лев
ас — пища
аспан — небо
аст — низ, нижняя часть
астана — столица
астық — хлеб, зерно
асхана - столовая
асығу — торопиться
ат — 1. лошадь, конь; 2. имя; название
ата — дед, дедушка
атақты — известный, знаменитый
аталу — называться, именоваться
атау — называть по имени
атау — грам. а. септік — им. падеж
аттау — перешагивать
атындағы — имени
ауа — воздух; атмосфера
аудан — район
аудан орталығы — районный центр; 2. площадь (чего-либо)
аудандық — районный отдел народного образования
аудару — 1. свалить что-нибудь; 2. переводить
ауру — 1. болезнь; 2. больной
ол ауру — он больной
ауруxана — больница
ауыз — рот

ауызша	— устный, устно
ауыл шаруашылық	— сельскохозяйственный
ауыр	— тяжелый; трудный
ауыру	— болеть
ауырып қалу	— заболеть
аш	— голодный
ашу	— открывать, отпирать
ашу	— гнев, возмущение
ашық	— 1. открытый, раскрытый, отворенный; 2. ясный, яркий, светлый
аю	— медведь
аяз	— мороз
Аяз Ата	— Дед Мороз
аяқ	— 1. нога; 2. конец
аяғына дейін	— до конца
аяқ	— чаша
аялдама	— остановка
аяулы	— дорогой, ценный

Ә

әбден	— совершенно; вполне
әдеби	— литературный
әдебиет	— литература
әдебиетші	— литератор
әдейі	— умышленно, намеренно, нарочно
әдемі	— красивый, изящный, красиво
әдеп	— приличие, учтивость
әдет	— привычка; обычай
әділ	— справедливый
әдіп	— подшивка по краям подола одежды
әдіс	— метод
әжептәуір	— приличный (не малый)
әзіл	— шутка
әзір	— готовый
әзірге	— пока, покамест
әзірлік	— подготовка
әйел	— женщина
әйнек	— стекло

әйтпесе — иначе, в противном случае
әке — отец
әкелу — привести; принести
әкету — увезти; унести
әкімшілік — административный
әл — сила
әлбетте — конечно, безусловно
әлгі — тот, этот
әлдекім — кто-то, некто
әлек — возня; тщетный труд
әлем — мир; вселенная
әлпештеу — заботливо воспитывать, лелеять
әлі — еще, пока
әліппе — букварь
әмір — приказание, распоряжение
әнші — певец
әңгіме — беседа, рассказ
әперу — подавать
әп-сәтте — моментально
әрбір — каждый, всякий
әрекет — действие
әрең — еле-еле, насилу, едва-едва
әрине — конечно
әркім — всякий, каждый
әрі — туда, дальше
әрқашан — всегда
әріп — буква
әсем — прекрасный
әсер — впечатление
әскер — войско
әскери — военный
әсіресе — особенно, в особенности
әтеш — петух
әттеген-ай! — жаль, увы!
әуелгі — первоначальный
әуелі — сперва, сначала
әуес — любопытный; падкий; любитель
әуре — возня
әшекей — украшение

Б

баба	— прадед
бажа	— свояк
бай	— богатый
байлам	— связка
байланыс	— связь
байлау	— связывать
байлық	— богатство
байсалды	— спокойный
байтақ	— обширный, беспредельный
байырғы	— исконный
байқау	— наблюдать; замечать
бал	— мед
бала	— ребенок, дитя, мальчик
балапан	— птенец
балдыз	— свояченица, шурин
балта	— топор
балтыр	— икра ног
балшық	— глина, грязь
балық	— рыба
балықшы	— рыбак
балқаймақ	— кипяченая сметана
балға	— молот, молоток
балғашы	— молотобоец
бап	— уход, тренировка
бар	— есть, имеется
барлау	— разведать, разузнать
барлық	— весь, все, вся
бармақ	— палец; бас бармақ — большой палец
бару	— идти
барынша	— по возможности, во всю мочь
бас	— голова
бас мақала	— передовая статья
баспана	— укрытие, убежище
баспасөз	— печать
баспахана	— типография
бастама	— зачин, начало, почин
бастапқы	— первоначальный; прежний

бастау	— начинать
бастауыш	— начальный; подлежащее
басты	— главный
бастық	— начальник
басу	— давить
басшы	— предводитель, руководитель, вожак
басшылық	— возглавление, руководство
басқа	— другой, иной
басқарма	— правление
басқару	— управлять
басқаша	— иначе
басқы	— главный
батпақ	— болото
бату	— тонуть, погружаться
батыл	— смелый (-е), отважный, дерзкий
батыр	— герой
батыс	— запад
баулу	— приучать, воспитывать
бауыр	— печень
баяндама	— доклад
баяндамашы	— докладчик
баяндау	— докладывать
баяу	— медленный; медленно
баяғы	— давнишний
бақ	— счастье
бақа	— лягушка
бақташы	— пастух
бақылау	— контролировать
бақыру	— орать, реветь
баға	— цена
бағана	— давеча, столб
бағу	— ухаживать
бағыт	— направление
бәйге	— приз на скачках
бәлкім	— возможно
бәрі	— все
бәсеке	— соперничество, конкуренция
бедел	— авторитет
без	— железо
безу	— лтрекаться

бейбітшілік	— мир
бейнет	— мучение, страдание
бейсенбі	— четверг
бейтарап	— нейтральный
бейхабар	— несведущий, неосведомленный
бейшара	— бедняга
бейқам	— беспечный
бекем	— крепкий, прочный
бекер	— напрасно, зря
бекіну	— укрепление
бекіту	— утверждать
бел	— поясница
белбеу	— пояс
белгі	— знак, признак
белгілі	— известный
белсенді	— активист
бертінде	— недавно, не так давно
беру	— дать
берік	— прочный
бес	— пять
бесеу	— пятеро
бесік	— колыбель, люлька
бесінші	— пятый
бет	— лицо; страница
бидай	— пшеница
бие	— кобыла
билеу	— плясать, танцевать
биязы	— изящный, тонкий (тонкорунная овца)
биік	— высокий
бой	— рост
бойдақ	— холостяк, холостой
бойлы	— высокого роста, рослый
болжал	— предположение
болмыс	— быль
болды	— был
болу	— быть
болысу	— заступаться
бор	— мел
боран	— буран
бордақты	— откормленный на убой

борсық — барсук
борыш — долг
бос — пустой, свободный, порожний
босау — опустеть, освободиться
босаң — расслабленный
босаға — порог
бостандық — свобода
бота — верблюжонок
бояу — краска
бөдене — перепелка
бөкен — антилопа
бөле — двоюродный брат или сестра по линии матери
бөлме — комната бөлу
бөлім — отдел; часть
бөлімше — подразделение, отделение
бу — пар
бума — связка
буу — завязывать
буын — сустав; слог
бұл — это
бұзау — теленок

Г

газет — газета
гауһар — бриллиант
гуіл — свист ветра
гүл — цветок
гүлденген — цветущий
гүлдену — цвести
гүлдесте — венок
гүлшоқ — букет
гүрсіл — грохот; гул

Ғ

ғажап — чудесный
ғалым — ученый
ғана — лишь, только
ғафу етіңіз — извините, простите
ғасыр — век
ғашық — влюбленный
ғылым — наука
ғұрып — обычай

Д

дағды	— навык
дайын	— готовый
дала	— степь; поле
дақ	— пятно
даму	— развиваться
дана	— мудрый, гениальный; экземпляр
даңғыл	— проторенный (путь)
даңқ	— слава
дастан	— поэма
дәл	— точно, как раз
дәлел	— довод, доказательство
дәм	— вкус
дән	— зерно
дәптер	— тетрадь
дәреже	— степень
дәрі	— лекарство
дәрігер	— врач
дәстүр	— традиция
дәу	— великан
дәуір	— период, эпоха
дейін	— до
дем	— дыхание
демалыс	— отдых
демеу	— поддержка, подмога
демікпе	— одышка
денсаулық	— здоровье
дербес	— самостоятельный
дерек	— данные
дереу	— быстро, моментально
дос	— друг
достық	— дружба
дөрекі	— грубый
дөң	— возвышенность
ду	— шум
дұрыс	— правильный (-о)
дұшпан	— неприятель
дүкен	— лавка; магазин

дүние — мир
дыбыс — звук
дым — сырость, влага

Е

ебдейлі — ловкий
егде — пожилой
егер — если
егу — сеять
егіз — двойня, близнецы
егін — посевы
егінші — земледелец; пахарь
еден — пол
ежелден — испокон веков, искони
ежелгі — древний
езу — угол рта, губы
екпін — ударение; порыв
екі — два, две
екінші — второй
ел — страна; население
елеулі — заметный, достойный внимания
елтірі — шкура ягненка
елу — пятьдесят
елуінші — пятидесятый
елші — посол
елік — косуля
ем — целебное средство
емен — дуб
емес — не (отрицание)
емле — правописание, орфография
емтихан — экзамен
ему — сосать
емхана — лечебница, амбулатория
емші — лекарь
емізік — соска
ен — метка на ухе
енгізу — включать, вводить
ендеше — в таком случае, если так; следовательно

енді	— теперь
ендігэрі	— в следующий раз
енс	— свекровь
енжар	— равнодушный
еп	— ловкость, гибкость
епті	— ловкий, гибкий
ер	— мужчина; муж; мужественный; седло.
ереже	— правило, положение
ерекше	— особенно
ересек	— взрослый
еркек	— мужчина
еркін	— свободный; свободно
ерлік	— мужество
ермек	— забава, развлечение
ерсі	— странно, некрасиво (поступок)
ерте	— рано
ертігі	— сказка
ертеде	— в прошлом, в старину
ертең	— завтра
еру	— таять; следовать
ерік	— воля; свобода
ерін	— губа
есек	— осел, ишак
есеп	— счет; отчет
есепші	— счетовод, счетчик
есек	— весело
ескерту	— предупредить, напомнить; примечание
ескі	— старый
есік	— дверь
есім	— имя
есімдік	— местоимение
есімше	— причастие
ет	— мясо
етік	— сапоги
етікші	— сапожник
етістік	— глагол
ешбір	— ни один, ничто
ешкі	— коза
ешкім	— никто
ештеме	— ничего

жабайы — простой, дикий
жабдық — оборудование
жабу — закрывать
жабысқақ — липкий
жабық — закрытый; закрыто
жаға — воротник; берег
жағдай — условие; положение; обстановка
жаз — лето
жаза — наказание
жаздыкүні — летом
жазу — писать
жазушы — писатель; пишущий
жазым — несчастный случай
жазғытұры — весна
жай — просто
жайлану — успокоиться
жайлау — летовка
жайнау — блестеть
жайпақ — плоский
жайша — так себе
жақ — щека
жақсы — хороший; хорошо
жақсылық — добро, благо
жақша — скобки
жақында — недавно
жал — грива
жалақор — клеветник, кляузник
жалаңаш — голый
жалау — лизать, облизывать; флаг
жалғыз — единственный
жалқау — лодырь, лентяй
жалпы — общий
жалтақ — боязливый; уклончивый
жалтыр — блестящий
жалын — пламя
жаман — плохой
жамау — латать

жанжал	— ссора, скандал, спор
жаңа	— новый
жаңадан	— снова
жаңалық	— новизна, новость, новь
жаңаша	— по-новому
жаңашыл	— новатор
жаңбыр	— дождь
жаңғақ	— орех
жапырақ	— лист
жариялау	— провозгласить, объявить, обнародовать
жарлық	— распоряжение
жарна	— взнос
жару	— расколоть, рассечь
жарық	— светлый
жарым	— половина
жарыс	— соревнование, состязание
жас	— молодой, юный; слеза
Жасасын!	— Да здравствует!
жастық	— подушка; молодость
жасыл	— зеленый
жасыру	— скрывать
жат	— чужой
жатақхана	— общежитие
жаттығу	— упражняться
жату	— лежать
жатырқау	— чуждаться
жау	— враг
жауап	— ответ
жауапты	— ответственный
жауын	— дождь
жаяу	— пеший; пешком
жәбір	— притеснение, обида
және	— и, еще
жәрдем	— пособие; помощь
жегу	— запрягать
жедел	— спешно, экстренно
жеделдету	— ускорение
жезде	— зять
жеке	— отдельный; отдельно
жекеше	— единоличник; особо; единственное число

жел	— ветер
желке	— затылок
желкен	— парус
желін	— вымя
желіс	— рысь (бег лошади)
жем	— корм
жемсау	— зоб
жеміс	— плод; фрукты
жең	— рукав
женге	— жена старшего брата
жеңу	— победить
жеңіл	— легкий
жер	— земля
жетпіс	— семьдесят
жетпісінші	— семидесятый
жету	— догнать
жеті	— семь
жетік	— сведущий, знаток
жетім	— сирота
жетінші	— седьмой
жиен	— племянник; внук
жиналыс	— собрание
жинау	— собрать, убирать
жинақ	— сборник
жирен	— рыжий
жию	— собирать
жиі	— часто
жоба	— проект; набросок
жоғалту	— потерять
жоғары	— вверх; высоко
жоғарғы	— верховный
жоқ	— нет
жол	— дорога, путь
жолаушы	— путник; пассажир
жолбарыс	— тигр
жолдас	— товарищ
жомарт	— щедрый
жоңышқа	— клевер
жорық	— поход
жоспар	— план
жота	— горный хребет

жою — уничтожать, истреблять
жөн — направление; правильно
жөргек — пеленка
жөтел — кашель
жуа — дикий лук
жуас — смирный, тихий, кроткий
жуу — мыть, смывать, умывать, стирать
жуырда — недавно
жуық — близкий
жұқа — тонкий
жұлдыз — звезда
жұлу — рвать
жұлын — спинной мозг
жұма — пятница
жұмбақ — загадка
жұмсақ — мягкий
жұмыр — круглый
жұмыртқа — яйцо
жұмыс — работа
жұрт — общественность
жұту — глотать
жүген — узда
жүгері — кукуруза
жүдеу — худеть
жүз — сто, сотня
жүзік — перстень
жүзу — плавать
жүзім — виноград
жүйе — система
жүйке — нерв
жүк — груз, багаж
жүн — шерсть
жүрек — сердце
жүру — ходить
жығу — свалить
жыл — год
жылан — змея
жылау — плакать
жалдым — быстро; скоро
жылы — теплый; тепло

жылқы — лошадь
жылқышы — табунщик
жыртық — рваный
жыртқыш — хищник
жібек — шелк
жігіт — парень, молодой человек
жік — расслоение
жіп — нитка, веревка
жіңішке — тонкий

З

зақым — увечье, повреждение
заман — эра, эпоха
замандас — современник
заң — закон
зат — вещество, вещь, предмет
зая — напрасно, зря
зәр — яд
зәру — нужда
зәулім — высокий, высотный
зергер — ювелир
зерек — понятливый
зор — огромный
зорға — едва-едва, насилу
зиян — вред; ущерб; убыток

И

игеру — одолеть, освоить
игі — добрый
ие — хозяин
иек — подбородок
икем — умение, склонность; сноровка
ине — игла, иголка

К

кәрі — старый
кәрілік — старость
кәсіп — промысел

кәсіподақ — профсоюз
кәсіпорын — предприятие
кебу — высыхать
кедей — бедный, бедняк
кедергі — препятствие
кездесу — встретиться
кезек — очередь; смена
кезең — период
кейде — иногда
кейбір — некоторый
кейін — назад
кекеш — заика
кексе — пожилой
кекірік — отрыжка
келесі — следующий
келешек — будущее
келте — короткий
келу — приходить
келін — сноха, невестка
келісім — соглашение
кем — меньше
кеме — судно, корабль
кемеңгер — гений, мудрый
кемпір — старуха
кен — ископаемое
кендір — конопля
кене — клещ
кенет — вдруг
кенже — самый младший из детей
кеңес — совет, совещание
кеңею — расширяться
кеңсірік — переносица
кеңірдек — дыхательное горло
кептіру — сушить
кепіл — порука
кербез — щеголь, франт
керек — надо
керемет — чудесный
керуен — караван
кері — назад, обратно
кесе — чайная чашка, пиала

кесек — кусок, ком
кесел — заболевание
кеспе — лапша
кесте — вышивка
кесу — резать
кету — уходить
кешіріңіз — простите, извините
кию — одевать
кигіз — кошма, войлок
киік — дикая коза
киім — одежда
көз — глаза, око
көзқарас — взгляд
көзілдірік — очки
көк — синий; небо
көкек — кукушка
көмек — помощь, подмога
көне — древний; поношенный
көңіл — настроение, внимание
көп — много
көпше — множественное число
көпір — мост
көркем — красивый
көрме — выставка
көрнекі — наглядный
көрпе — одеяло
көрнекті — видный
көрсету — указать, показать
көр тышқан — крот
көру — видеть
көрші — сосед
көрік — кузнечный мех
көрініс — вид
көсе — безбородый
көсем — вождь
көсеу — кочерга
көтеру — поднять
көше — улица
көшу — кочевать, переселяться
көшірме — копия, выписка
куәлік — свидетельство

күдік — сомнение
күз — осень
күздігүні — осенью
күзен — хорек
күзет — охрана
күйе — сажа; моль
күйеу — 1. жених; 2. муж
күкірт — сера
күл — зола, пепел
күлкі — смех
күлу — смеяться
күмән — подозрение, сомнение
күміс — серебро
күн — солнце; день
күнара — через день
күнбатыс — запад
күн бойы — целый день
күн бұрын — заранее
күнде — ежедневно
күндіз — днем
күншығыс — восток
күңгірт — тусклый, затемненный
күрделі — сложный
күрек — лопата
күрес — борьба
күш — сила
күшті — сильный
күю — гореть
кілем — ковер
кілт — ключ
киім — одежда
кім? — кто?
кіндік — пуп
кір — грязь
кіргізу — разрешите войти, помочь устроиться (на работу)
кірпі — еж
кірпік — ресница
кіру — входить
кіріспе — введение, вступление
кірісу — приступить

кісі — человек
кітап — книга
кішкене — маленький
кішіпейіл — скромный, простой
күнә — вина
күнбағыс — подсолнух

Қ

қабаған — злая (собака)
қабақ — веко
қабат — слой, пласт
қабық — кора
қабырға — ребро; стена
қабір — могила
қадам — шаг
қадір — уважение
қажет — необходимо
қажу — уставать, утомиться
қажыр — упорство
қаз — гусь
қазан — котел
қазу — копать
қазық — кол
қай? — какой?
қайғы — печаль, скорбь, горе
қайдан? — откуда?
қаймақ — сметана
қайрақ — точильный брусок
қайсар — настойчивый
қайсы? — который?
қайта — опять, снова, обратно
қайта құру — перестройка
қайтару — вернуть
қайту — возвратиться
қайшы — ножницы
қайшылық — противоречие
қайын — родня жены или брат мужа
қайызғақ — перхоть
қайық — лодка
қайың — береза

қақпа — ворота
қақпан — капкан
қақпақ— крыша, покрышка
қаңқа — скелет
қағу — стучать; прибивать
қала — город
қалай? — как?
қалайы — олово
қалам — ручка
қалампыр — гвоздика
қаламұш — перо
қалау — выбирать
қалдық — остаток
қалқан — щит
қалқу — плавать на поверхности
қалта — карман
қалу — остаться
қалың — густой
қам — забота
қамал — укрепление
қамқор — опекун; шеф; покровитель
қамшы — плеть, нагайка
қамыс — камыш
қан — кровь
қанат — крыло
қанағат — удовлетворение
қандай — какой?
қандала — клоп
қанжар — кинжал
қант — сахар
қанша? — сколько?
қап — мешок
қапшық — мешочек
қар — снег
қара — черный
қарағай — сосна
қаражат — средства
қаралы — траурный
қарапайым — простой, скромный
қарар — решение
қарау — смотреть: глядеть

қарауыл	— караул, охрана
қараю	— чернеть
қарақат	— черная смородина
қараңғы	— темный; темно
қарға	— ворона
қария	— старец
қарлығаш	— ласточка
қарсы	— против
қарт	— старый; старик
қарын	— живот
қарындас	— младшая сестра (по отношению к брату)
қарқын	— темп
қас	— бровь
қасқа	— лысый
қасқыр	— волк
қасық	— ложка
қатал	— строгий
қатаң	— строгий; грам.
қатаң дыбыс	— глухой согласный (звук)
қатар	— ряд
қате	— ошибка
қатты	— твердый
қатынас	— отношение (официальное письмо)
қаулы	— постановление
қауын	— дыня
қашан?	— когда?
қашау	— долото
қашу	— убегать
қаһар	— гнев
қаһарлы	— гневный, грозный
қимыл	— движение
қинау	— мучить
қирату	— разрушить
қисық	— кривой
қию	— вырезывать
қиял	— мечта, фантазия
қияр	— огурец
қиын	— трудный
қаһарман	— герой
қоғам	— общество

қоғамдық — общественный
қозғалу — двигаться; шевелиться
қозғалыс — движение
қозғау — двигать; шевелить; колебать; трогать
қозы — ягненок
қой — овца
қойма — склад
қойшы — чабан
қол — рука
қола — бронза
қолайлы — приемлемый
қолайсыз — неудобный
қоламта — горячая зола
қолбасшы — полководец
қолдану — применять
қондырма — надстройка
қолжазба — рукопись
қолтық — подмышки
қолхат — расписка
қолөнер — ремесло
қомағай — прожорливый
қонақ — гость
қоныш — голенище
қор — фонд
қоңырау — звонок
құлақ — ухо
құлақтандыру — объявление
құлын — жеребенок
құлып — замок
құм — песок
құмырсқа — муравей
құмыра — кувшин
құн — стоимость
құндыз — выдра
құрал — средство
құрам — состав
құрбан — жертва
құрбы — сверстник
құрғақ — сухой
құрмет — уважение

құрметті — уважаемый
құрсау — обруч
құру — устранвать
құрылыс — строительство
құс — птица
құса — тоска
құшақ — объятие
қыдыру — гулять
қыз — девочка
қызару — краснеть
қызмет — служба
қызметкер — служащий
қызыл — красный
қызылша — свекла; корь
қызық — интересный
қыл — волос
қылмыс — преступление
қыли — косой
қылыш — сабля, шашка
қылық — поступок
қымбат — дорогой
қоңыр — коричневый
қора — загон, хлев; двор
қораз — петух
қорасан — черная оспа
қорған — укрепление
қорғану — защищаться
қорғасын — свинец
қорқақ — трус
қорқу — бояться
қорқыныш — опасность
қорқыту — напугать
қоршау — окружить
қорыту — заключить
қорытынды — заключение, вывод
қосаяқ — тушканчик
қосу — прибавить
қосымша — приложение, прибавление; дополнительно
қотыр — чесотка
қош! — прощай!

Қош келдіңіз! — Добро пожаловать!
қою — густой; поставить
қоян — заяц
қуат — энергия
қулық — хитрость
қуу — гнать
қуыс — пустота, выемка
құрметті — уважаемый
құбылыс — явление
құда — сват
құдағи — сваха
құдық — колодец
құймақ — оладьи
құйрық — хвост
құйын — вихрь
құлау — свалиться
қымыз — кумыс
қырау — иней
қырағы — зоркий, бдительный
қырғауыл — фазан
қырқу — стричь; отрезать; срезать
қырқыншы — сороковой
қырлы — граненый
қырман — ток
қырық — сорок
қырықаяқ — сороконожка
қыс — зима
қыстау — зимовка
қысу — сжимать, давить
қысым — зажим
қысыр — яловая
қысқа — короткий
қысқасы — короче говоря
қысқыш — клещи, плоскогубцы
қысқаша — вкратце
қысқы — зимний
қышқыл — кисловатый

Л

лай — муть; мутный; грязь; глина

лайық — подходящий
лақ — козленок
лақап — слух, молва
лақтыру — кинуть; бросить, закинуть
лас — грязный
лезде — очень быстро, вмиг
лоблу — тошнить

М

маған — мне
мағына — значение
мазмұн — содержание
май — жир, масло; мазь
майда — мелкий
майдан — фронт
майлау — мазать
маймыл — обезьяна
мақал — пословица
мақала — статья
мақсат — цель
мақта — хлопок
мақтану — хвалиться
мақтаныш — гордость
мақұл — ладно
мал — скот
малшы — пастух
маман — специалист
мамық — пух
мансап — карьера
маңдай — лоб
маңыз — значение
маңызды — важный
маржан — коралл
марқа — ягненок раннего окота
марқұм — покойный
маса — комар
масақ — колос
масқара — срам, позор
масыл — обуза
маусым — сезон; время

махаббат — любовь
машық — навык
мә — на; бери
мәдениет — культура
мәдениетті — культурный
мәжбүр — вынужден
мәжіліс — заседание
мәлім — известный; известно
мәлімдеме — заявление
мәлімет — сведение
мән — значение
мәңгі — вечный
мәпелеу — усердно ухаживать
мәселе — вопрос
мәселен — например
мәтел — поговорка
медеу — опора, надежда
мезгіл — время
мейлі — пусть
мейман — гость
мейрам — праздник
мейір — благосклонность
мейірім — милость
мекеме — учреждение
мекен — местожительство
мектеп — школа
мемлекет — государство
мен — я
меншік — собственность
меңгеру — заведовать; управлять
мерген — стрелок
мереке — торжество
мерзім — срок
меруерт — жемчуг
мешеу — отсталый
мешкей — обжора
ми — мозг
мойыл — черемуха
мойын — шея
мол — обильно
мола — кладбище

момын — смирный, кроткий
моншақ — бисер, бусы
мөлдір — прозрачный
мөр — печать
мұз — лед
мұнай — нефть
мұнара — башня, вышка
мұнда — здесь; сюда
мұндай — такой
мұра — наследие
мұржа — труба
мұрт — усы
мұрын — нос
мұхит — океан
мұқтаж — нужда
мұқият — аккуратно
мұң — печаль
мұғалім — учитель (ница)
мүгедек — калека
мүдде — интерес
мүлде — совершенно
мүжу — глодать
мүйіз — рог
мүлік — имущество
мүмкін — возможно, вероятно
мүмкіндік — возможность
мүше — член; часть тела
мылтық — ружье
мылқау — глухонемой
мынадай — вот такой
мынау — вот это
мырза — господин
мырыш — цинк
мысал — пример; басня
мықты — сильный
мың — тысяча
мінбе — трибуна
міндет — задача; обязанность
міне — вот
мінез — характер, нрав
мінездеме — характеристика

міну — садиться

Н

нағашы — родственник по линии матери
нағыз — настоящий
надан — невежда
нажағай — молния
назар — внимание
найза — пика, копье
нақ — точь, как раз
налу — горевать, кручиниться.
намыс — честь
нан — хлеб
нану — верить
нар — одногорбый верблюд
наразы — недовольный
нарық — рыночная цена
нас — нечистоплотный, неряха
насихат — пропаганда
науқан — компания
науқас — болезнь
нашар — убогий, слабый
нәзік — нежный, слабый
нәсі — желание, потребность
нәр — питание
нәресте — младенец, дитя
нәрсе — вещь
нәтиже — результат
не? — что?
негіз — основа
негізгі — основной
неліктен? — отчего?
немере — внук
немесе — или
немқұрайды — халатно, безразлично
несие — долг
неше? — сколько?
нешінші? — который?
нешеу? — сколько?
ниет — намерение
ноқта — недоуздок
нөсер — ливень

нұр — луч, свет
нұсқа — экземпляр
нұсқау — указание, указывать
нүкте — точка
нығыз — плотный
нық — крепкий
нысана — мишень

О

обал — обидно
обыр — ненасытный
оған — ему, ей
одағай — междометие
одақ — союз
ожар — дерзкий
ожау — ковш
озат — передовой
озу — упредить, обогнать
ой — мысль
ойлау — думать, мыслить
оймақ — наперсток
ойнау — играть
ойран — разрушение
ойшыл — мыслитель
ойын — игра
оқ — пуля, стрела
оқта-текте — изредка, иногда
оқу — читать; учиться
оқулық — учебник
оқушы — ученик, ученица
оқытушы — учитель; преподаватель; учительница
ол — он, она, оно
олай — так
олжа — добыча
олқы — ненаполненный
омбы — сугроб
омырау — грудь
омыртқа — позвоночник
омыру — отламывать

он	— десять
онан	— оттуда, от нее, от него
онда	— там
ондық	— десятка
онша	— не очень, столько
оң	— правый
оңай	— легкий
оңтүстік	— юг
оңға	— направо, вправо
опа	— пудра
опна	— вязкий, топкий
ор	— ров, канава
орам	— моток, связка, сверток
орамал	— платок
орасан	— слишком
орау	— завернуть
орақ	— серп
орман	— лес
орта	— средний; неполный; посредственно; среда (окружение)
ортаншы	— средний
орташа	— средний, в среднем
ортақ	— общий
ору	— жать
орын	— место
орынбасар	— заместитель
орындау	— выполнять; исполнять
орындық	— стул, сиденье
осал	— слабый, хилый
осы	— это
осылай	— таким образом, так
осындай	— такой
осындайда	— в таких случаях
осынша	— столько
от	— огонь
Отан	— Родина; отечество
отау	— полоть, пропалывать
отағасы	— обращение к старшему, подобно русским словам «старина», «старшой»
отыз	— тридцать
отызыншы	— тридцатый

отын — топливо, дрова
отыру — сидеть
ою — выдалбливать, прорубить; орнамент
ояну — просыпаться, пробуждаться

Ө

өгей — неродной (-ая)
өгіз — вол
өжет — разбитной
өз — сам; өзім — я сам
өзің — ты сам; өзі — он сам
өзара — между собой
өзге — другой, иной
өзгеру — изменяться
өзгерту — изменять
өзгеше — особенный
өзек — сердцевина
өзен — река
өзімшіл — эгоист
өйткені — потому что; ибо
өкпе — легкие; обида
өкше — пятка
өкіл — представитель
өкіну — раскаиваться
өлексе — падаль
өлең — песня
өлке — край
өлу — умереть
өлшем — мера
өлі — мертвый
өлім — смерть
өмір — жизнь
өндіріс — производство
өнеге — пример, образец
өнер — ремесло, искусство
өнім — продукция
өр — подъем
өң — облик, цвет
өңге — иной, другой

өңдеу — обрабатывать, редактировать
өңеш — пищевод
өрескел — грубый
өркеш — горб верблюда
өрт — пожар
өру — заплетать, плести
өсу — расти
өсімдік — растение
өт — желчь, желчный пузырь
өте — очень
өткел — переправа, брод
өткізу — пропустить
өткір — острый, бойкий
өту — проходить
өтіну — просить
өтініш — просьба
өшу — гаснуть

П

пайда — польза; прибыль; выгода
пайдалану — использовать
пайдалы — полезный, выгодный
пана — приют; убежище
паң — высокомерный, надменный
парық — отличие, различие
пәле — беда
пән — предмет
перде — занавес
пысық — живой, шустрый
пысықтау — повторять
пышақ — нож
пікір — мнение
піл — слон
пісу — вариться
пішен — сено
пішу — кроить

Р

рақат — блаженство; наслаждение
рақаттану — наслаждаться
рақмет — спасибо; благодарю

рас — правда
раушан — роза (цветок)
ренжу — обижаться; огорчаться
ресми — официальный
рет — порядок
реттеу — привести в порядок
рұқсат — разрешение; позволение

С

сабақ — урок, стебель
сабақтас — одноклассник; связанный
сабын — мыло
сабыр — терпение
сағат — часы
садақ — лук
саз — глина
саза — наказание; возмездие
сай — овраг
сайлау — избирать; выборы
сайран — гуляние
сақ — осторожный
сақал — борода
сақау — немой
сақтану — остерегаться
сақина — кольцо
сал — плот
сала — разветвление; отрасль
салақ — неряха
салмақ — тяжесть
салт — нрав, обычай
салтанат — торжество
салтанатты — торжественный
салу — положить; класть; строить
салық — налог
салқын — прохладный
самай — висок
сан — 1. ляжка; 2. число
сана — созревание
санақ — перепись, статистика
саңырау — глухой

сап — рукоятка; строй
сапа — качество
сапар — путешествие; путь
сарац — скупой
сары — желтый
сарқырама — водопад
сату — продавать
саты — лестница
сау — здоровый
сауат — грамота
сауда — торговля
саусақ — палец
сауу — доить
сауыншы — доярка
сауыт — сосуд, посуда
сауық — увеселение
сахна — сцена
саяз — мелкий, неглубокий
саясат — политика
саяхат — путешествие
сəби — младенец, дитя
сəйкес — соответственно
сəл — немножко, чуть
сəлем — привет
сəлемдеме — гостинец
сəрсенбі — среда
сəт — удача
сəуле — сияние; луч
себеп — причина
себу — сеять
сегіз — восемь
сегіздік — восьмерка
сегізкөз — поясница
сегізінші — восьмой
сезу — чувствовать
сезім — чувство
сейсенбі — вторник
сексен — восемьдесят
сексенінші — восьмидесятый
сексеуіл — саксаул
секіру — прыгать

семіз — жирный, упитанный
сен — ты
сенбі — суббота
сенбілік — субботник
сену — доверять, верить
сенімді — надежный, верный
сең — льдина
септеу — склонять (по падежам)
сергек — бодрый
серт — клятва
серуен — прогулка
серік — спутник
сипау — гладить
сирақ — голень
сирек — редкий
сиыр — корова
соғу — бить, ударить
соғыс — война
содыр — озорник
созу — протягивать
сойыл — дубина
соқыр — слепой
сол — тот, та, то
солай — так
солақай — левша
солтүстік — северный; север
сом — рубль
сонда — все же, все-таки
сондай — такой
сондықтан — поэтому
сонымен — таким образом
сонша — столько
соң — после, потом
соңыра — попозже
соңғы — последний
сорлы — несчастный, бедняга
сорпа — бульон
сою — резать
сөгіс — выговор, порицание
сөз — слово
сөздік — словарь

сөзсіз	— безоговорочно, обязательно
сөйлем	— предложение
сөйлесу	— разговаривать
сөйтіп	— таким образом
сөну	— гаснуть, потухнуть
су	— вода
сурет	— рисунок
сусар	— куница
сусын	— напиток
суыр	— сурок
суық	— холодный
сұйық	— жидкий
сұлу	— красивый
сұлы	— овес
сұр	— серый
сұрау	— спрашивать: опрос
сұрақ	— вопрос
сұңқар	— сокол
сұңғақ	— рослый
сүзу	— бодать
сүйек	— кость
сүйел	— бородавка
сүлік	— пиявка
сүңгу	— нырять
сүрту	— вытирать
сүріну	— спотыкаться
сүт	— молоко
сыбыс	— молва, слух
сыз	— сырость
сызу	— чертить; черчение
сызық	— черта
сыйлық	— подарок, премия
сылбыр	— вялый, меланхоличный
сылтау	— причина, предлог
сым	— проволока
сын	— критика
сына	— клин
сынап	— ртуть
сынақ	— испытание
сынық	— обломок, осколок
сыпайы	— вежливый

сыпырғыш — веник, метелка
сырнай — гармонь
сырт — внешность
сырқат — болезнь
сырғанақ — каток
сырғауыл — жердь
сия — чернила
сияқты — подобный
Сіз — Вы
сілем — остаток
сірә — вероятно, по-видимому, вообще
сіңлі — младшая сестра (по отношению к старшей сестре)

Т

таба — сковорода, сковородка
табан — подошва
табанды — стойкий, устойчивый
табақ — блюдо, большая чаша
табиғат — природа
табиғи — естественный
табу — находить
табыс — заработок, достижение
тағу — пришивать
тағы — еще; дикий
таз — плешь
таза — чистый
тазы — борзая собака
тай — годовалый жеребенок; стригун
тайлақ — годовалый верблюжонок
тайыз — мелкий, неглубокий
тайынша — бычок, годовалый теленок
тақ — трон; престол
тақ — нечет; нечетный
тақа — каблук
тақия — тюбетейка (шапочка)
тақта — доска
тақыр — голая земля
тақырбас — бритоголовый; лысый
тақырып — тема

тақырыпша	— подтема
таю	— скользить
талай	— много, не раз
талап	— стремление
талас	— спор
талақ	— селезенка
талдау	— разбор; разделить, анализировать
талпақ	— коренастый
талу	— падать в обморок
талқылау	— обсудить
тамаша	— прекрасный
тамақ	— пища
таму	— капать
тамшы	— капля
тамыр	— корень
танау	— ноздря
тану	— узнать
танымал	— знакомый, известный
танысу	— познакомиться
таң	— рассвет
таңба	— клеймо, метка
таңдай	— небо
таңдау	— выбирать
таңдаулы	— отборный
таңертең	— утром
таңу	— завязывать, перевязывать
тап	— класс
тапал	— низкий
тапсырма	— поручение, задание
тапсыру	— поручить
тар	— узкий, тесный
таразы	— весы
тарам	— разветвление
тарамыс	— дратва, сухожилие
тарау	— глава; раздел
тарақ	— расческа; гребень; гребешок
тарих	— история
тарихи	— исторический
тарихшы	— историк
тарту	— тянуть

тары — просо; пшено
тас — камень
тасбақа — черепаха
тастау — бросать
тасу — переносить, перевозить
тасымал — перенос
тасқын — наводнение
тату — дружный, мирный
тау — гора
таутеке — горный козел
тауық — курица
таяну — опираться
таяк — палка
тәжірибе — опыт
тәжірибе — опытный
тән — тело; характерно; присуще
тәрбие — воспитание
тәрбиелі — воспитанный
тәрбиелеу — воспитывать
тәрбиеші — воспитатель
тәртіп — порядок, дисциплина
тәртіпті — дисциплинированный
тәсіл — способ; прием
өндіріс тәсілі — способ производства
тәтті — сладкий, пряность, сладость
тәуелді — зависимый
тегін — бесплатно
тегіс — ровный
тез — скоро; быстро
тексеру — проверять; расследовать
темекі — курительный табак
темір — железо
тең — равный
теңдеу — уравнение
теңдік — равенство
теңеу — сравнивать
теңіз — море
терезе — окно
терең — глубокий
теру — собирать
тері — кожа

тесу — продырявить
тесік — дыра; дырявый
тиын — копейка
тиін — белка
тобық — лодыжка
тоғай — лес
тоған — пруд
тоғыз — девять
тоғызыншы — девятый
тоғыздық — девятка
тозаң — пыль
тозу — износиться
той — пир
тоқ — сытый
тоқсан — девяносто
тоқтау — остановиться
тоқу — ткать
тоқылдақ — дятел
тоқым — потник
тон — шуба
тоң — мерзлота
тоңу — зябнуть; мерзнуть
тор — сетка
торай — поросенок
торғай — воробей
тос — жди
тосу — ждать
тот — ржавчина
төбе — потолок; холм; крыша
төбет — кобель
төгу — выливать
төзу — терпеть
төзім — терпение
төл — приплод
төлеу — платить
төмен — вниз
төр — почетное место
төркін — родители и другие родственники замужней женщины
төрт — четыре
төртінші — четвертый

төс — грудь, грудинка, наковальня
төсек — постель
төте — напрямик
төтенше — чрезвычайный
ту — знамя
тура — прямой
туралы — про, о (об, обо), по поводу
туу — родиться
туысқан — родной
тұз — соль
тұзақ — силки
тұмсық — рыло, морда
тұрмыс — быт
тұру — стоять; жить
тұтас — сплошной
тұтқа — ручка
түбір — пень; корень (слова)
түбіт — козий пух
түгел — целиком
түйме — пуговица
түйін — узел
түкіру — плевать
түкірік — плевок
түлкі — лиса
түн — ночь, поздний вечер
түп — дно
түр — вид
түс — сновидение; масть; полдень; цвет
түсу — спускаться
тым — чересчур, совсем
тыныс — передышка
тыныш — спокойный
тырна — журавль
тырнақ — ноготь; коготь
тышқан — мышь
тың — целина
тыңдау — слушать
тығыз — плотный
тығын — пробка
тігу — шить

тізбек	— цепь, вереница
тізгін	— повод (от узды)
тізе	— колено
тізім	— список
тіке	— прямой
тіл	— язык
тілек	— желание
тілші	— корреспондент; языковед
тінту	— обыскивать
тіпті	— даже, совсем, вовсе
тірі	— живой
тіс	— зуб
тістеуік	— щипцы, клещи

У

у	— яд
уайым	— грусть, тоска
уақ	— мелкий, мелочь
уақиға	— случай, событие, происшествие
уақыт	— время
уәде	— обещание
уәкіл	— уполномоченный
уыз	— молозиво
уыс	— горсть

Ұ

ұғым	— понятие
ұғыну	— понять
ұдайы	— всегда, постоянно
ұзау	— удаляться
ұзақ	— долго
ұзын	— длинный
ұйтқы	— закваска
ұйым	— организация
ұйқы	— сон
ұқсас	— сходно, похож
ұл	— сын
ұлт	— нация
ұлтан	— подошва

ұлтарақ — стелька
ұлу — выть
ұлы — великий
ұмыту — забывать
ұн — мука
ұран — призыв, лозунг
ұрпақ — потомство, поколение
ұру — бить, колотить
ұры — вор
ұрыс — ссора
ұсақ — мелкий
ұста — кузнец
ұстаз — педагог
ұстара — бритва
ұстау — держать
ұсыну — предлагать
ұсыныс — предложение
ұшу — летать
ұшқын — искра
ұя — гнездо
ұят — стыдно

Ү

үгу — растереть, размолоть
үздік — непревзойденный
үзеңгі — стремя
үзу — прерывать
үзіліс — перерыв
үзінді — отрывок
үй — дом, хата
үйрек — утка
үйрену — научиться
үкімет — правительство
үлгі — образец
үлес — доля
үлкен — большой
үміт — надежда
үн — тон, голос
үнемі — всегда, постоянно
үңгір — пещера

үру — лаять
үстеу — наречие; придача
үш — три
үшеу — трое
үшін — для, ради

Х

хабар — весть, сообщение
хабаршы — вестник
халық — народ
халықаралық — международный
хат — письмо
хатшы — секретарь

Ш

шабан — ленивый, медлительный
шабу — рубить; косить; скакать
шабуыл — наступление
шақ — период, время
шақыру — позвать; пригласить
шарт — условие, договор
шаруа — крестьянин
шаруашылық — хозяйство
шаршы — квадрат
шат — веселый
шаш — волос
шебер — мастер
шеге — гвоздь
шейін — до
шекара — граница
шелек — ведро
шет — окраина
шешу — развязать
шие — вишня
шикі — сырой
шырақ — проворный
шойын — чугун
шолақ — куцый
Шолпан — Венера
шолу — обозреть
шопан — чабан, пастух

шор — нарост
шорқақ — неумелый
шот — мотыга
шошқа — свинья
шоқпар — дубина
шөбере — правнук
шөп — трава
шұға — сукно
шыбын — муха
шығу — выйти
шығын — расход
шық — роса
шын — истинный
шынтақ — локоть
шыны — стекло
шынында — на самом деле
шың — вершина горы
шырын — сок
шіру — гнить

Ы

ыдыс — посуда
ықпал — влияние
ылғал — влага
ылғи — всегда, постоянно
ым — мимика
ымырт — сумерки
ынсап — удовлетворение
ынта — усердие, прилежание
ынтымақ — согласие
ыңғайлы — удобный
ырғақ — ритм
ыс — копоть
ыстық — горячий; жаркий
ысыту — нагревать; разогреть

І

із — след
іздеу — искать
ілгері — вперед
ілесу — следовать

ілу	— повесить
ілім	— учение
ін	— нора
іні	— младший брат
іру	— скисать
ірі	— крупный
ірімшік	— творог, сыр
ірің	— гной
іс	— дело
ісу	— опухать
ісік	— опухоль
іш	— внутренность; живот
ішек	— кишка
ішу	— пить
ішік	— меховая шуба

Я

я	— или, либо
яки	— или
ягни	— то есть, т. е.

РУССКО-КАЗАХСКИЙ СЛОВАРЬ

А

авторитет — бедел, абырой
авторучка — автоқалам
агитация — үгіт
агитировать — үгіттеу
аккуратный — ұқыпты
активист — белсенді
активно — белсене
активный — белсенді
актуальность — актуальдылық, маңыздылық
актуальный — актуальды, маңызды, өзекті
алчный — ашкөз, ашқарақ, дүниекор
алый — алқызыл
аналогичный — ұқсас
аналогия — ұқсастық
ангел — періште
ангина — мед. баспа (тамақ ауруы)
анемия — мед. қаны аздық
анти — қарсы
антивоенный — соғысқа қарсы
аплодировать — қол шапалақтау
аплодисменты — қол шапалақтау
бурные а. — қызу қол шапалақтау
аптека — дәріхана
арбуз — қарбыз
арестовать — қамауға алу, тұтқындау
армеец — жауынгер, әскер

атака — шабуыл
атаковать — шабуылдау
аферист — алаяқ
афера — алаяқтық
афиша — жариама
ах — аһ, ой, қап
ахать — аһлау, аһ, ұру
ахинея — мыжу
ахти; не ахти как — онша емес

Б

бабочка — көбелек
бабушка — әже
баня — монша
баранина — қой еті
басня — мысал
башня — мұнара
бег — жүгіріс
бегать — жүгіріп жүру
беглец — қашқын
бегом — жүгіріп, жүгіре
бегство — қашу
беда — пәле, қырсық
бедность — кедейлік
бедный — кедей, жарлы
бедствие — апат
безопасно — қауіпсіз
безразлично — бәрібір, талғаусыз
без устали — қажымай, талмай
белить — ағарту
белка — тиін
белье — іш киім, кір
бельмо — көзге түскен ақ
берег — жаға
бережливость — ұқыптылық, құнттылық
береза — қайың
беречь — сақтау
бесплатно — тегін
бесполезно — пайдасыз
бить — соғу, сабау

благо — игілік
благодарить — алғыс айту
благодаря — арқасында
бледнеть — бозару
бледный — бозарған, өңі сұп-сұр
блеск — жарқыл
блестеть — жарқылдау, жылтырау
блестяще — тамаша
ближе — жақынырақ
ближний — жақын, жуық
близкий — жақын, таяу
блуждать — адасу
блюдо — табақ
блюсти — сақтау, қорғау
бобр — құндыз
богатеть — баю
богатство — байлық
богатый — бай
богатырь — батыр
бодрость — сергектік
боец — жауынгер
бойкий — өжет, өткір
бойня — қасапхана
бок — бүйір
болезнь — ауру, науқас
болеть — ауыру
болото — батпақ
болтун — мылжың
больной — ауру
больше — үлкенірек
большой — үлкен
борец — күрескер
борзая — тазы
борода — сақал
бороться — күресу
борьба — күрес
босиком — жалаң аяқ
боязнь — қорқақтық
бояться — қорқу
бранить — ұрсу
браслет — білезік

брат — аға, іні, алу
бред — сандырақ
брезгать — жирену
брить — қыру
бровь — қас
брод — өткел
бродяга — қаңғыбас, кезбе
бросать — тастау, лақтыру
брусок — қайрақ
брызгать — шашырату, бүрку
бугор — дөң
будить — ояту
будни — жай күндер
будущий — келешек
буква — әріп
букварь — әліппе
булавка — түйреуіш
бумага — қағаз
бывалый — көпті көрген, талайды бастан кешірген
бык — бұқа
быстро — тез, шапшаң
быт — тұрмыс
бытие — тұрмыс
быть — болу

В

важный — маңызды
валить — құлату
варить — пісіру
вата — мақта
введение — кіріспе
верх — жоғары
вдали — алыста
вдаль — алысқа
вдвое — екі есе
вдвоем — екеуіміз, екеуіңіз, екеуі
вдова — жесір әйел
вдовец — әйелі өлген еркек
вдохновитель — рухтандырушы

вдребезги — күл- талқанын шығарып
вдруг — кенеттен
ведь — ғой, қой
вежливый — сыпайы
везде — барлық жерде
везти — апару
век — ғасыр
веко — қабақ
великан — алып
великий — ұлы
великолепно — өте жақсы, тамаша
величина — мөлшер, шама
веник — сыпырғыш
вера — сенім, наным
верблюд — түйе, атан, бура
верблюдица — інген
верблюжатина — түйе еті
верблюжонок — бота, тайлақ
веревка — жіп
верить — сену, илану, нану
верно — дұрыс
вернуть — қайтару
вертеться — айналу (дөңгелеу)
вертикально — тік
верхний — жоғарғы
верхом —атқа салт міну
вершина — шың
вес — салмақ
веселый — шат көңілді, жайдары
весело — көңілді
весна — көктем; жазғытұры
вести — жетектеу, апару
вестник — хабаршы
весть — хабар
весь — бәрі, барлығы
весьма —
ветвь — бұтақ
ветер — жел
ветхий — көне
веха — белгі; кезең
вечер — кеш

вечерком — кешке таман, кешке
вечерний — кешкі
вечером — кешке
вечно — мәңгі
вешалка — киім ілгіш
вешать — ілу, асу
вещественный — заттық
вещество — зат, нәрсе
вещь — нәрсе, зат, бұйым
взаимный — өзара
взаймы — қарызға
взвесить — өлшеу, таразыға тарту
взгляд — көзқарас
взимание — өндіріп алу
взлет — ұшып көтерілу
взлом — бұзу, сындыру
взнос — жарна
взрослый — ересек, естияр
взрыв — жарылу
взятие — алу
взять — алу
вид — түр, өң, көрініс
видать — көру
вилка — шанышқы
вина — кінә
виноград — жүзім
виртуоз — асқан шебер
вихрь — құйын
вклад — үлес
включить — қосу, кірістіру
вкратце — қысқаша
вкус — дәм
вкусно — дәмді, тәтті
влага — ылғал, дым
владелец — иесі, қожасы
влажный — ылғалды, дымқыл
власть — өкімет
влечение — әуестік
влияние — әсер, ықпал
вместе — бірге
вмиг — лезде, заматта

внедрить — енгізу
внезапно — қапыда, кенеттен, ойда жоқ жерден
внести — кіргізу, енгізу
внешний — сыртқы
вниз — төмен
внизу — төменде
внимание — назар
внимательно — ықыласпен
вновь — жаңадан
внук — немере
внутренний — ішкі
внутрь — ішке, ішіне
вода — су
водить — жетектеп жүру, жүргізу
водовоз — сушы, су тасушы
водопад — сарқырама, құлама су
воевать — соғысу, соғысқа қатысу
вождь — көсем
воз — тиеулі жүк
возврат — қайтару
воздух — ауа
возиться — әуре болу
возле — маңында
возможно — бәлкім, ықтимал
возражать — қарсы болу
вслух — дауыстап
встать — тұру, түрегелу
встретить — кездесу, қарсы алу
всякий — әркім, кім көрінген
входить — кіру
вчера — кеше
вчерашний — кешегі
Вы — Сіз
выборы — сайлау
вывести — алып кету
вывих — буынын шығару
вывод — қорытынды
выговор — сөгіс
выгодно — пайдалы, тиімді
выдающийся — көрнекті

вызвать — шақыру, шақырып алу
выиграть — ұту
выигрыш — ұтыс
выйти — шығу
вынести — шығару
выписка — көшірме
выполнять — орындау
выразить — білдіру, айту
высокий — биік
высота — биіктік
выставка — көрме
высший — ең жоғарғы
выход — шығу
выходной — демалыс
вьюга — бұрқасын
вязать — байлау, тоқу
вялый — босаң, көңілсіз
возраст — жас
воин — әскер
вой — ұлу
война — соғыс
войти — кіру
волк — қасқыр, бөрі
волна — толқын
волос — шаш, қыл
вообще — жалпы, сірә
вопрос — сұрақ, мәселе
воробей — торғай
ворон — қара қарға, құзғын
ворона — ала қарға
воронка — шұңқыр
ворота — қақпа
воспаление — қабыну
воспитание — тәрбие
воспламенение — тұтану, от алу
восстановить — қалпына келтіру
восток — шығыс
восторг — масаттану
восхваление — мадақтау
вот — міне
вперед — алға

впопыхах	— асығыста
врасплох	— абайсызда
временно	— уақытша
время	— уақыт, мезгіл
всегда	— әрдайым, әрқашан
всеобщий	— жаппай, жалпы
всесоюзный	— бүкілодақтық
все-таки	— дегенмен, солай бола тұрса-да

Г

гасить	— сөндіру, өшіру
гвоздь	— шеге
где?	— қайда?
гений	— данышпан
гибель	— апат болу, құру
главный	— басты
глагол	— етістік
гладить	— сипау, тегістеу
гладкий	— жатық, тегіс
глаз	— көз
глина	— саз, балшық, лай
глотать	— жұту
глотка	— жұтқыншақ
глубина	— тереңдік
глубокий	— терең
глухой	— саңырау, кереқ
глядеть	— қарау
гнать	— қуу, қуалау
гнев	— ашу, ыза
гнедой	— торы
гнездо	— ұя
гнилой	— шірік
гнуть	— майыстыру
говорить	— сөйлеу
год	— жыл
годиться	— жарау
годовалый	— бір жасар
годовой	— жылдық
голенище	— қоныш

голень — жіліншік, сирақ
голова — бас
голод — аштық
голодать — ашығу
голос — дауыс
голосовать — дауыс беру
голубь — кептер, көгершін
голый — жалаңаш
гора — тау
гораздо — анағұрлым
горб — өркеш
горбатый — бүкір, құныс
гордиться — мақтану
горе — уайым
гореть — жану
горло — көңірдек
город — қала
горох — бұршақ
горсть — уыс
гортань — көмей, көмекей
горький — ащы
горячий — ыстық
господин — мырза
гость — қонақ
государственный — мемлекеттік
государство — мемлекет
готовить — әзірлеу, дайындау
готовый — дайын, әзір
грабеж — тонау, талау
гражданин — азамат
грамолта — сауат
граница — шекара
грань — шек
гребень — тарақ
гребешок — кішкентай тарақ
греметь — күркіреу
греть — жылыту, қыздыру
грех — күнә
гриб — саңырауқұлақ
грива — жал
гроб — табыт

гроза — нажағай
грозить — қорқыту, сескендіру
грозный — айбарлы
гром — күн күркіреу
громкий — қатты (дауыс)
грохот — күрсіл
грош — тиын
грубый — тұрпайы, өрескел, дөрекі
грудь — кеуде
груз — жүк
грузовой — жүк таситы
группа — топ
грусть — мұң, қайғы
груша — алмұрт
грязь — кір, балшық
губа — ерін
губить — бүлдіру, құрту
гулять — қыдыру
густой — қою
гусь — қаз
Огусятина — қаз еті

Д

да — иә
давать — беру
давить — басу
давление — қысым
давний — бұрынғы, әлдеқашанғы
давно — әлдеқашан
даже — тіпті
далекий — алыс, қашық
дальше — онан әрі
данные — мәліметтер
дарить — сыйлау, тарту
дать — беру
два — екі
двадцатый — жиырмасыншы
дважды — екі қайтара, екі рет
дверь — есік
двести — екі жүз

двигать — қозғау
движение — қозғалыс
двое — екеуі
двойня — егіз
двор — қора, аула
дворец — сарай
девушка — қыз, бой жеткен қыз
девяносто — тоқсан
дедушка — ата, баба
деепричастие — көсемше
дежурный — кезекші
действие — қимыл
действительный — ақиқат, шын
делать — істеу, жасау
деление — бөлу
деликатный — әдепті, сыпайы
дело — іс
деловитый — іскер
делопроизводитель — іс жүргізуші
дельный — тыңғылықты
день — күн
деньги — ақша
дергать — жұлу, жұлқу
дерево — ағаш
держать — ұстау
дерн — шым, қыртыс
дети — балалар
детство — балалық
дешево — арзан
деятель — қайраткер
деятельность — қызмет
дикий — тағы, жабайы
диктант — диктант
дисциплина — тәртіп
длинный — ұзын
для — үшін
дневник — күнделік
днем — күндіз
дно — түн
до — шейін, дейін
добавить — қосу

добавка — үстеме, қосымша
добро — жақсылық
добросовестно — адал ниетпен
добрый — қайырымды, мейірімді
добыча — олжа
доверие — сенім
догадка — болжал, аңғару
договор — шарт
дождь — жаңбыр, жауын
дозор — шолғыншы
доить — сауу
дойный — сауын, сауынды, сауылатын
дойти — жету
доказательство — дәлел
доказать — дәлелдеу
доклад — баяндама
докладная записка — баяндау хат
докладчик — баяндамашы
долбить — қашау, ою
долг — борыш, қарыз, несие
долгий — ұзақ
должен — борышты; тиісті
должно — тиіс, керек
должность — лауазым, қызмет
долина — аңғар
долото — қашау
доля — сыбаға, үлес
дом — үй
дома — үйде
домой — үйге
дополнение — қосымша, үстеме
допрос — тергеу, жауап алу
допустить — жіберу, жол беру
дорога — жол
дорого — қымбат
дорогой — қымбат; қымбат бағалы
досада — өкініш
доска — тақта
доспехи — сауыт-сайман
достаточно — жеткілікті
достижение — жетістік

достойный	— лайықты
достояние	— игілік, мал-мүлік
доступиость	— қол жетерлік
доступный	— оңай, қолайлы
досуг	— қол бос уақыт
досыта	— тойғанша
досюда	— осыған шейіи
доход	— табыс; кіріс
дочь	— қыз
доярка	— сауыншы
драгоценный	— қымбат бағалы
дразнить	— мазақтау
драка	— төбелсс
драть	-- жырту
дремать	— мүлгу, қалғу
дробь	— бөлшск
дрогнуть	— тітірсу
дрожать	— қалтырау
дрожжи	— ашытқы
дрозд	— шымшық
друг	— дос
другой	— бөтсн, басқа
дружба	— достық
дружно	— тату
дуб	— смсн
дубина	— шоқпар
дума	— ой
думать	— ойлау
дух	— рух
духи	— иіс май, әтір
душить	— тұншықтыру
дым	— түтін
дядя	— аға
дятел	— тоқылдақ

Е

его	— оны, оның
еда	— тамақ
единица	— бірлік
единогласно	— бір ауыздан

единство — бірлік
еж — кірпі
ежегодно — жыл сайын
ежедневно — күн сайын, күнде
ежемесячно — ай сайын
езда — жүріс; жол
енот — жанат
если — егер
естественный — табиғи
есть — жеу; бар
ехать — көлікпен, машинамен жүру
еще — тағы

Ж

жаворонок — бозторғай
жадный — сараң, тойымсыз
жажда — аңсау, шөлдеу
жалеть — есіркеу, аяу
жалить — шағу
жалкий — аянышты
жалоба — шағым
жаловаться — наразылық білдіру
жар — шоқ
жара — ыстық ауа
жарить — қуыру
жаркий — ыстық
жаркое — қуырдақ
жатва — егін ору
жгучий — күйдіргіш
ждать — тосу, күту
жевать — шайнау
желание — тілек
желать — қалау, тілеу
железо — темір
желток — жұмыртқаның сарысы
желтуха — сары ауру
желтый — сары
желудок — асқазан
желчь — өт

жеманиться — қылымсу, бәлдеу
жемчуг — інжу
жена — әйел, зайып
женатый — үйленген
женитьба — үйлену
жених — күйеу
женщина — әйел
жердь — сырғауыл
жеребенок — құлын
жеребец — айғыр
жечь — жағу, өртеу
жертва — құрбан
жесткий — қатты
живой — тірі
живот — іш, қарын
животноводство — мал шаруашылығы
животное — айуан
живьем — тірілей
жидкий — сұйық
жизнь — өмір
жир — май
жирный — семіз, майлы
житель — тұрғын
жить — өмір сүру
жук — қоңыз
журавль — тырна
журчать — сылдырап ағу
жуткий — сұмдық

З

забава — ермек
заблаговременно — алдын ала, күні бұрын
заблудиться — адасу
заболеть — ауыру
забота — қамқорлық
забрать — ала кету
забытый — ұмытылған
забыть — ұмыту
заварка — бір қайнатым (шай)
заведующий — меңгеруші

заверить	— сендіру
завет	— өсиет
зависеть	— тәуелді болу
зависимость	— тәуелділік
завтра	— ертең
завтрак	— ертеңгілік, таңертеңгі ас
завуч	— оқу ісін меңгеруші
завязать	— байлау
загадка	— жұмбақ
загар	— күнге күю, тотық (күнге күйгеннен)
заглавие	— басы
загрязнение	— кірлеу, ластану
задача	— есеп, міндет
задержать	— ұстау, тоқтату
задний	— артқы
зажечь	— жағу
зайти	— кіру
закаленный	— шыныққан
закваска	— ашытқы; үйтқы
закон	— заң
закрывать	— жабу
закрытый	— жабық
залив	— шығанақ
заместитель	— орынбасар
заметка	— белгі; кішкене мақала
замечательно	— тамаша
замок	— құлып
замысел	— ниет
занавес	— перде, шымылдық
заочно	— сырттан, сырттай
запад	— батыс
запас	— қор
запах	— иіс
записать	— жазып алу
заплатить	— төлеу
запустить	— қараусыз тастау
запутанный	— шатасқан, шиеленіскен
запятая	— үтір
заработать	— табыс табу
заранее	— алдын-ала, күні бұрын

зарезать — сою
засветло — жарықта
заседание — мәжіліс
заслуженный — еңбегі сіңген
заслушать — тыңдау
застать — үстінен шығу
застой — тоқырау
застраховать — қауіпсіздендіру
заступник — қам жеуші, қорғаушы
засуха — құрғақшылық, қуаңшылық
затем — содан кейін
затемнение — қараңғылау
затишье — тыныштық
заткнуть — тығындау
зато — оның есесіне
затхлый — борсыған
заумный — ақылға қонбайтын
заценить — іліп алу
зачем? — неге? не үшін?
зачин — бастама
зачихать — түшкіру
защита — қорғау
заявка — мәлімдеме
заявление — арыз, өтініш
заяц — қоян
звание — атақ
звать — шақыру
звезда — жұлдыз
зверь — аң
звонить — қоңырау соғу; телефон соғу
звонок — қоңырау
звук — дыбыс
здесь — мұнда, осында
здороваться — амандасу
здоровый — сау, аман
здоровье — денсаулық
здравствуйте — амансыздар ма?
зевать — есінеу
зеленый — жасыл
землетрясение — жер сілкіну
земля — жер, топырақ

земляника	— қой бүлдірген
зеркало	— айна
зерно	— дән, астық
зима	— қыс
зимовать	— қыстау
зимой	— қыстыгүні; қыста
зло	— жамандық
злой	— ашулы
змея	— жылан
знак	— таңба
знакомство	— таныстық
знакомый	— таныс
знамя	— ту
знание	— білім
знать	— білу
значение	— мағына
зола	— күл
золовка	— қайын сіңлі
золото	— алтын
зрелый	— толған, піскен
зря	— бос, бекер
зуб	— тіс
зябкий	— тоңғақ
зять	— жезде; күйеу бала

И

и (союз)	— және, мен, пен, бен
ибо	— өйткені
игла	— ине, тебен
иголка	— ине
игра	— ойын
играть	— ойнау
игрок	— ойыншы
игрушка	— ойыншық
идти	— жүру
изба	— үй
избавить	— құтқару
избежать	— құтылу
избиратель	— сайлаушы
избирать	— сайлау

известие	— хабар
известно	— белгілі, мәлім
извинить	— ғафу ету, кешіру
извне	— сырттан
изготовить	— даярлап қою, әзірлеп қою
издавна	— баяғыдан, әлдеқашаннан
издать	— бастырып шығару
изложить	— баяндау
излом	— сынық
изменение	— өзгеріс
изобретение	— ойлап шығару
изолировать	— оңашалау
икать	— ықылықтау
икры	— балтыр
или (союз)	— не, әлде, немесе, яки, я болмаса
именно	— атап айтқанда
иметь	— өзінде бар болу
имя	— ат, есім
иной	— басқа, өзге, бөгде
инструмент	— құрал, аспап
интерес	— ынта; қызығушылық
искать	— іздеу
искра	— ұшқын
исполнение	— орындау, атқару
испортить	— бүлдіру
исправление	— түзеу
испытание	— сынау, сынақ
исследование	— зерттеу, тексеру
истина	— шындық
историк	— тарихшы
история	— тарих
исхудать	— жүдеп кету
исцеление	— тәуір болу, сауығу, жазылу
исчезнуть	— жоғалып кету
исчерпать	— сарқу, таусу
итог	— жиыны
итого	— жинағы

К

кавычки — тырнақша
каждый — әрбір
как? — қалай? қалайша?
как-нибудь — қалай да, қайткенде де
каков? — қандай?
какой? — қандай?
калечить — мүгедек ету
камень — тас
капкан — қақпан
капля — тамшы
каприз — еркелік, назданушылық
кара — жаза
карман — қалта
касаться — тию, жанасу
катать — домалату
качать — тербету, шайқау
качели — әткеншек, алтыбақан
качество — сапа
каяться — өкіну
кверху — жоғары қарай
кипяток — қайнап тұрған су
кислый — қышқыл
кичиться — менменсу, даңдайсу
кишка — ішек
кланяться — иілу
класс — тап; класс
класть — салу, қою
клевать — шоқу
клевер — жоңышқа
клевета — жала
клеить — желімдеу
клей — желім
клейкий — жабысқақ
клен — үйеңкі
клещ — кене
клещи — тіскеуік; қысқаш
клин — сына
клоп — қандала
клюв — тұмсық
ключ — кілт; бұлақ
ключица — бұғана

клятва — ант, серт
кляуза — жала, өсек
книга — кітап
кобчик — қырғи
кобыла — бие
кобылица — бие, байтал
ковер — кілем
ковш — ожау, бақыраш
когда? — қашан?
коготь — тырнақ
кожа — тері
коза — ешкі
козел — теке, серке
кол — қазық
колебание — тербеліс
колено — тізе
колесо — дөңгелек, доңғалақ
количество — сан
колос — масақ
колыбель — бесік
ком — кесек
комар — маса
конец — соңы, ақыры
конечно — әрине
конура — ит күрке
кончить — бітіру
конь — ат
копать — қазу
копейка — тиын
копия — көшірме
копыта — тұяқ
кора — қабық
корабль — кеме
коралл — маржан
корень — тамыр, түбір
корова — сиыр
короткий — қысқа, келте
корысть — пайда
корыто — астау
корь — қызылша (ауру)
коса — шалғы

косоглазый — қыли көз
костыль — балдақ
кость — сүйек
который? — қайсысы?
кошка — мысық
кошма — кіз
кража — ұрлық
край — шет; ернеу; өлке
крайний — шеткі
крапива — қалақай
красавица — сұлу
красить — бояу
краснеть — қызару
красный — қызыл
краткий — қысқа
крах — күйреу
крепить — нығайту, бекіту
крепкий — қатты, берік
крепость — қорған
крестьянин — шаруа
кривой — қисық
кризис — дағдарыс
крик — айқай
критика — сын
кровь — қан
крот — көртышқан
круг — шеңбер, дөңгелек
крупный — ірі
крыло — қанат
крыть — жабу
крючок — ілгек
кстати — айтпақшы; орынды
кто? — кім?
кувшин — құмыра
куда? — қайда?
кудрявый — бұйра
кузнец — ұста
кузница — ұста дүкені
кукуруза — жүгері
кукушка — көкек
кулик — жылқышы (құс)

культура — мәдениет
куница — сусар
купаться — шомылу
купить — сатып алу
курица — тауық
кусать — қабу, тістеу
кусок — кесек
куст — бұта
кухня — асхана
куцый — шолақ, қысқа
кушанье — тамақ

Л

лавирование — бұлтару, жалтару
лад — татулық
ладно — жарайды
ладонь — алақан
лазать — өрмелеу
лазурь — көкшіл
лай — үру
лакомый — дәмді
лапша — кеспе
ласка — еркелету
ласточка — қарлығаш
лаять — үру
лебедь — аққу
лев — арыстан
левша — солақай
левый — сол
легкий — жеңіл, оңай
легкое — өкпе
лед — мұз
лежать — жату
лезть — өрмелеу
лекарство — дәрі
лентяй — жалқау
лень — жалқаулық, еріншектік
леопард — қабылан
лепка — жабыстыру
лес — орман

лететь — ұшу
летчик — ұшқыш
лечебница — емхана
лечение — емдеу
лечь — жату
лишень — нөсер
лизать — жалау
линия — сызық
линять — ону
липа — жөке
лиса — түлкі
лист — жапырақ
литератор — әдебиетші
литература — әдебиет
лихорадка — безгек
лицо — бет, жүз
лишай — теміреткі
лишний — артық
лоб — маңдай
ловить — аулау, ұстау
ловкий — епті
лодка — қайық
лодырь — жалқау
ложка — қасық
лозунг — ұран
локоть — шынтақ
лом — сүймен
ломаный — сынған
ломать — сындыру
ломкий — сынғыш
лопата — күрек
лопнуть — жарылу
лошадь — жылқы, ат
луг — шабындық, шалғ
лужа — шалшық
лукавить — құлану
луна — ай
лунь — ителгі
луч — нұр, сәуле
лыжи — шаңғы
льгота — жеңілдік

льдина — сең
люди — кісілер, жұрт
лютый — сұранщыл
лягать — тебу
лягушка — бақа
ляжка — сан

М

мазать — жағу, сылау
мазь — жағатын май
мак — көкнәр
макать — батыру, малу
маленький — кішкентай
мало — аз
маловажный — елеусіз
малограмотный — шала сауатты
мальчик — бала
мама — ана, шеше
марать — ластау, былғау
масло — май
сливочное масло — сары май
мастер — шебер
масть — түс
мать — шеше, ана
мачеха — өгей шеше
мгновенно — лезде, заматта
мед — бал
медведь — аю
медвежатина — аю еті
медленно — баяу, шабан
межа — шек, белгі
междометие — одағай
между — арасында
мелкий — ұсақ, уақ
мелочь — ұсақ-түйек, майда
мель — қайраң
мельник — тиірменші
мельница — тиірмен
мена — айырбас
меньше — азырақ, кем, кіші

меньшинство — азшылық
менять — айырбастау
мера — өлшем
мерзлый — тоң, қатып қалған
мерзнуть — тону
мерило — өлшеуіш
мерить — өлшеу
мерлушка — елтірі, қозы терісі
мероприятие — шара
мертвый — өлік; өлген
месить — илеу
местный — жергілікті
место — орын
местоимение — есімдік
месяц — ай
метать — лақтыру
метать икру — уылдырық шашу
метель — бұрқасын
метить — белгілеу; ен салу
меткий — мерген
метла — сыпырғыш
метод — әдіс
мех — ақ терісі
меч — семсер
мечта — арман
мешать — бөгет жасау, кедергі болу; алаңдату
мешок — қап
мзда — ақы
мигрень — сақина (ауру)
мизинец — шынашақ
миновать — соқпай өту
мир — әлем, дүние, дүние жүзі; татулық, бейбітшілік
мириться — татуласу, бітісу
мировой — дүние жүзілік
мишень — нысана
младенец — нәресте
мнение — пікір
мнимый — алдамшы, жалған
многие — көптеген
много — көп

многоточие — көп нүкте
могила — қабір, мола
могучий — күшті, құдіретті
может быть — мүмкін, бәлкім
можно — болады
мозг — ми
мой — менікі, менің
мокрота — қақырық
мокрый — дымқыл, су болған, терлеген
молния — нажағай, найзағай
молодежь — жастар
молодняк — төл; жас ағаштар; жас өспірім
молодой — жас
молодость — жастық
молозиво — уыз
молоко — сүт
молотить — астық бастыру
молоток — балға
молоть — үгу
молча — үндемей
моль — күйе
морда — тұмсық
момент — мезгіл, кезең, жағдай
море — теңіз
морковь — сәбіз
мороз — аяз
моросить — сіркіреу
морочить — бас қатыру
морщина — әжім
мост — көпір
мотив — сылтау; әуен, саз
мотыга — кетпен; шот
мощный — қуатты, күшті
мощь — қуат
мрак — түнек
мудрец — дана
мудрость — даналық
муж — күйеу
мужать — ер жету, ержеңу, күш-қуат біту
мужество — ерлік

мука — азап
мука — ұн
муравей — құмырсқа
мусор — сыпырынды
мутить — лайлау
мутный — лай
муха — шыбын
мучение — азап
мчать — зымырау
мы — біз
мыло — сабын
мыс — мүйіс
мыслить — ойлау, ой
мыть — жуу
мычать — мөңірсу
мышление — ойлау
мышь — тышқан
мягкий — жұмсақ
мякоть — сүйексіз ет
мясо — ет
мятеж — бүліншілік
мяч — доп
мячик — кішкене доп

Н

наблюдать — байқау, қарау
наблюдение — байқау
набухание — ісіну
навалить — үю
наверно — шығар, сірә, мүмкін
наверняка — шүбәсіз, сөзсіз
наверх — жоғары
наверху — жоғарыда
навзничь — шалқасынан
наводнение — тасқын, сел
навык — дағды
наглядность — көрнекілік
наглядный — көрнекі
надежда — дәме, үміт
надзор — бақылау

надо — керек
надоесть — жалықтыру, іш пыстыру
надоить — сауып алу
надолго — ұзақ уақытқа
надстройка — қондырма
нажать — басу
назад — кейін
название — ат
назвать — атау
назначение — белгілеу, тағайындау
назреть — пісу, жетілу
назубок — жатқа білу, өте жақсы білу
наивный — аңқау, аңғырт
наизусть — жатқа айту
наименование — атаулы
найти — табу, тауып алу
наказание — жазалау
накалить — қыздыру
накануне — қарсаңында
накипь — көбік, қаспақ
наклонение — рай
наконец — ақырында
накрыть — жабу
наладить — жөндеу
налево — солға
наличие — бары
намек — ишара
намерение — ниет
неметка — долбар
наоборот — керісінше
наобум — жорамалдап
нападение — шабуыл
напильник — егеу
напомнить — еске салу
направление — бағыт
направо — оңға
напрасно — босқа, бекер
например — мысалы
напугать — қорқыту
нарастание — үдеу
наречие — үстеу

народ — халық
народный — халықтық
нарочно — әдейі, қасақана, жорп
наружный — тысқы, сыртқы
нарушение — бұзу
наследие — мұра
насморк — тұмау
настежь — шалқасынан ашылу
настолько — соншa, соншама
настоящий — қазіргі, осы; нағыз
настроение — көңіл
наступление — шабуыл
натощак — аш қарында, аш қарынға
натянуть — керу
наугад — шамалап
наука — ғылым
научить — үйрету
находка — олжа, тауып алған зат
нация — ұлт
начало — басы, басталуы
начальник — бастық
начать — бастау
наш — біздікі, біздің
небо — таңдай
небо — аспан; көк
неважно — онша емес, мәз емес
невежда — надан
невтерпеж — төзе алмау, шыдай алмау
негодный — жарамсыз
недаром — текке емес
неделя — апта, жеті
недостаток — кемшілік
недра — жер қойнына, жер астындағы кен
нежный — биязы; нәзік
незаметно — елеусіз, білдірмей
некий — бір адам; біреу
некогда — уақыт жоқ, қол тимейді
некоторый — кейбір
нельзя — болмайды
немного — көп емес, аздап

немой — мылқауnеобычный
неотложный — шұғыл, тығыз, жедел
непрерывно — үздіксіз
неприятель — дұшпан
нерадивый — салақ
несколько — бірнеше
несомненно — шүбәсіз, даусыз
нести — алып жүру
нет — жоқ
неужели? — солай ма, шын ба, апырмай ә?
нечего — ештеме
никакой — ешқандай
нипочем — ештеме емес, түк те емес
нитка — жіп
ничего — оқасы жоқ
ниша — қуыс
но — бірақ, дегенмен
новатор — жаңалық табушы
новость — жаңалық
нога — аяқ
ноготь — тырнақ
нож — пышақ
ножницы — қайшы
ноздря — танау
нора — ін
нос — мұрын
ночлег — қонатын жер, түнейтін жер
ноша — қол жүк, арқалаған жүк
нужда — мұқтаждық, жоқшылық
нужно — қажет, керек
нутро — іші
ныне — қазірде, бүгінде, биыл
нырнуть — сүңгу
нюхать — иіскеу
нянчить — бала бағу

О

оба — екеуі де
обвал — опырылып құлау

обвинение — айыптау
обгон — басып озу
обдумать — ойлап алу
обед — түскі тамақ
облепить — айнала жапсыру
обернуть — орау
обертка — орауыш
обеспечить — қамтамасыз ету
обещание — уәде
обзор — шолу
обида — өкпе
обилие — молшылық
облава — қаумалау; қоршап алу
обладать — ие болу
облако — бұлт
облегчить — жеңілдету
облик — кейіп, кескін
обложка — мұқаба
обман — алдау
обмен — айырбастау
обновить — жаңарту
обновка — жаңа киім
обнять — құшақтау
обобщение — қорыту
обогатить — байыту
обод — шеңбер
обоз — керуен
обозвать — тіл тигізу
оболочка — қабық
оборона — қорғау
оборот — айналым
оборудование — жабдықтау
обоснование — дәлелдеу
обособить — ерекшелеу, оңашалау
обочина — жолдың жиегі
обработка — өңдеу
образ — бейне
образец — үлгі
образование — білім
образовать — құру

обращение	— айналу; үндеу; ұстай білу; қаратпа сөз
обрисовка	— суреттеу
обряд	— әдет-ғұрып
обследование	— тексеру
обслужить	— қызмет ету
обстоятельство	— жағдай
обсуждение	— талқылау
обувь	— аяқ киім
обуза	— масыл
обучение	— үйрету, оқыту
общение	— қатынас
общество	— қоғам
общий	— жалпы, ортақ
объединить	— біріктіру
объем	— аумақ, көлем
объявление	— құлақтандыру
объяснение	— түсіндіру
объятие	— құшақ
обычай	— әдет
обязанность	— міндет
овес	— сұлы
овладеть	— қолға түсіру; билеп алу; меңгеру; ұғынып алу
овод	— бөгелек
овраг	— сай
овчина	— қой терісі
огниво	— шақпақ тас
огонь	— от
огорчение	— кею, реңжу
огульно	— беталды
одеяло	— көрпе
один	— бір
одинаково	— бірдей
одинокий	— жалғыз бас
однажды	— бір күні
однако	— бірақ, алайда, дегенмен
одобрить	— мақұлдау
ожирение	— семіру
ожог	— күйік
озимь	— күздік егіс
ознакомление	— таныстыру, танысу

оказать	— көрсету
окисление	— тотықтану, қышқылдану
око	— көз
окончание	— аяғы, соңы
окраска	— бояу
окружить	— қоршап алу
олень	— бұғы
он	— ол
они	— олар
опасение	— қорқу, қауіптену
опередить	— озып кету
описать	— суреттеп айту
опись	— тізімге алу
оплата	— төлеу
опоздать	— кешігу
опора	— тірек, таяныш
оправдать	— ақтау
определить	— анықтау, орналастыру
опыт	— тәжірибе
организовать	— ұйымдастыру
орел	— бүркіт
оригинал	— түпнұсқа
орошение	— жер суару, суландыру
орудие	— құрал
оружие	— қару
орфография	— емле
освободить	— босату, азат ету
освоить	— меңгеру
оседлый	— отырықшы
осел	— есек
осень	— күз
осенью	— күздігүні; күзде
ослабеть	— әлсіреу
осложнение	— шиеленісу, қиынға айналу; меңдеу
осмотр	— байқау, қарау
основа	— негіз
основатель	— негізін салушы
особенно	— ерекше, әсіресе
оставить	— қалдыру, тастап кету
остановить	— тоқтату

остаток — қалдық
остаться — қалу
осторожный — сақ
острый — өткір
осязать — сезу
отбить — тойтару
отбросить — лақтырып тастау
отвага — ер жүректілік
ответ — жауап
отдать — қайтып беру, қайтарып беру
отдел — бөлім
отделение — бөліп алу, бөліп шығару; бөлімше
отдельный — жеке, бөлек
отец — әке
отечество — отан
откровенно — ашық
открыть — ашу
откуда? — қайдан?
отлично — өте жақсы, үздік
отметка — белгі, баға
отношение — қатынас
отнять — тартып алу
отозвать — шақырып алу
отопление — жағу, жылыту
оторвать — жұлып алу
отпор — тойтарыс
отпуск — демалыс
отпустить — босатып жіберу
отрада — қуаныш
отрицание — мойындамау
отрывок — үзінді
отсталый — артта қалған, мешеу
отстать — кейін қалу
отступление — шегіну
отсюда — осы жерден
оттенок — түр
оттуда — ол жақтан
отчего — неліктен
отчество — әкесінің аты
отчет — есеп

отчетливо — айқын
отчим — өгей әке
отъезд — жүріп кету
охватить — қамту
охладить — суыту
охрана — қорғау
оценить — бағалау
очень — тіпті, тым, аса, өте
очередь — кезек
очистка — тазалау
очки — көзілдірік
ошибка — қате
ощущение — түйсік

П

падать — құлау, жығылу
плавать — жүзу, малту
пазуха — қойын
палец — саусақ
палка — таяқ
памятник — ескерткіш
память — ес
пар — бу
пастух — бақташы, малшы
пасти — бағу
паук — өрмекші
пахнуть — иісі шығу
пачкать — ластау, былғау
певец — әнші
пегий — ала
пеленать — бөлеу, құндақтау, жөргектеу
пеленка — жаялық
пена — көбік
пень — түбір, томар
пепел — күл
первоначальный — ең әуелгі, бастапқы, алғашқы
перевести — ауыстыру, көшіру, аудару
перевод — аударма
передать — табыс ету
передовик — озат

перейти — өту
переписка — хат жазысу
перепись — санақ
переполох — әбігер, астан-кестең
перепроизводство — артық өндіру
пересдача — қайта тапсыру
пересказать — қайта айту
перечень — тізім
период — дәуір, кезең
перо — қаламұш, қауырсын
перстень — жүзік
песня — ән, жыр, өлең
песок — құм
петух — әтеш, қораз
пехота — жаяу әскер
печаль — қайғы, уайым
печатать — басып шығару
печать — мөр, баспасөз
пила — ара
пилить — арамен кесу
пир — той
писатель — жазушы
писать — жазу
письмо — хат
пять — бес
пить — ішу
пища — тамақ, ас
пиявка — сүлік
плавать — жүзу, малту
плакать — жылау
пламя — жалын
план — жоспар
плата — төлеу, ақы
платок — орамал
плевать — түкіру
племя — ұрпақ, тайпа
плечо — иық, иін
плод — жеміс
плохой — жаман, нашар
площадь — алаң
победа — жеңіс

победить	— жеңу
повод	— сылтау; тізгін
поворот	— бұрылыс
поговорить	— сөйлесу
поговорка	— мәтел
погода	— ауа райы
подать	— әперу, қол жалғап жіберу
подвода	— көлік, лау
подготовка	— дайындау, әзірлеу
поддержка	— қолдау, сүйсу
подкова	— таға
подковать	— тағалау
поднять	— көтеру
подошва	— ұлтан
подписать	— қол қою
подражание	— еліктеу
подрасти	— өсею
подтверждению	— растық, растау
подумать	— ойлану
подушка	— жастық, көпшік
подчас	— кейде, оқта-текте
подчеркнуть	— астын сызу
подчинение	— бағыну
подъем	— көтеру, өр
пожалеть	— аяу
пожар	— өрт
пожелание	— тілек
позволить	— рұқсат ету
позвонить	— сылдырлату, телефон соғу.
поздно	— кеш
поздравить	— құттықтау
познать	— тану
позор	— масқара
поискать	— іздестіру
поймать	— ұстап алу
пойти	— бару
пока	— әзірше, әзірге
показатель	— көрсеткіш
покачать	— тербету
показать	— көрсету
поклажа	— жүк

покой	— тыныштық
поколение	— ұрпақ
покончить	— бітіру, аяқтау
покрыть	— жабу
поле	— дала, егістік жер
ползать	— еңбектеу
политика	— саясат
полностью	— толығымен, түгелімен, тұтасымен
полный	— толық, жуан
положение	— жай, күй, жағдай; ереже
полость	— қуыс
полтора	— бір жарым
получить	— алу
польза	— пайда
поместить	— орналастыру
помнить	— есте сақтау
помочь	— көмектесу, жәрдемдесу
понятие	— ұғым
понятно	— түсінікті
поправка	— түзету
пора	— мезгіл болды; мезгіл
поражение	— жеңілу
порог	— табалдырық, босаға
порок	— кемістік
поросенок	— торай
портить	— бүлдіру
порядок	— тәртіп
посадить	— отырғызу
послезавтра	— бүрсүгүні
послелог	— шылау
послушать	— тыңдау
поставить	— қою
постановление	— қаулы
построение	— құру
постоянный	— тұрақты
построить	— салу; құру
пот	— тер
потеря	— жоғалту; шығын
поток	— сел, тасқын
походка	— жүріс

почва — жер қыртысы
почему? — неге?
почет — құрмет
пошутить — әзілдеу, қалжыңдау
пояснение — түсіндіру
правда — шын, рас
правило — ереже
правильный — дұрыс
правление — басқарма
превзойти — асып түсу
предел — шет, шек
предисловие — сөз басы, алғы сөз
предложение — сөйлем
предмет — зат, нәрсе
предположение — болжау, жорамал
представитель — өкіл
предупреждение — ескерту
прежде — бұрын
прекрасно — тамаша
прения — жарыссөз
пререкание — керісу, тәжікелесу, салғыласу
пресный — тұщы
преступление — қылмыс
преувеличение — асырып айту
прибавить — қосу
приближение — жақындау
прибыль — пайда, кіріс
привести — алып келу
привет — сәлем
привлечение — қатыстыру
привязать — байлап қою
приговор — үкім
прием — қабылдау
приемыш — асыранды бала
признание — тану, мойындау
призыв — шақыру, үндеу, ұран
прийти — келу
приказ — бұйрық
прикрепить — бекіту
прилежание — ықылас, ынта
приличие — сыпайылық

приложение — қосымша
пример — мысал
принять — алу, қабыл алу, қабылдау
природа — табиғат, жаратылыс
присутствие — қатынасу
причина — себеп
проба — сынау, байқау. татып көру
пробка — тығын
проведение — өткізу
проверка — тексеру
проворный — епті
продать — сату
продолжение — жалғасы
продукт — өнім; азық-түлік
проект — жоба
проиграть — ұтылу
пройти — өту
промысел — кәсіп
пропасть — жоғалып кету
пропустить — өткізу
просмотр — қарау
просто — жай, әншейін
протест — наразылық, қарсылық
противник — дұшпан
противоречие — қайшылық
прохлада — салқын
прочитать — оқып шығу
прочный — берік
прошлый — өткен
прыгать — секіру, қарғу
прямой — тура, түзу
птица — құс
пуговица — түйме
пудра — опа
пуля — оқ
пустить — жіберу
пусто — бос
пусть — мейлі
путать — шатастыру
путь — жол
пух — түбіт, мамық

пчела — бал арасы
пшеница — бидай
пшено — ақтаған тары
пятилетка — бесжылдық
пятка — өкше
пятно — дақ

Р

работа — жұмыс
работать — жұмыс істеу
работник — қызметкер
рабочий — жұмысшы
равенство — теңдік
равнение — теңелу
равно — тең
равнодушно — селқостық
равноправие — тең праволылық
радость — қуаныш
раз — бір рет
разбор — талдау
разве? — солай? шын ба?
разведать — барлау
разведка — шолу, барлау
развитие — даму
разговор — сөйлесу
разгром — талқандау
раздать — таратып беру
разлука — айрылу
размер — мөлшер, көлем
разнобой — ала ауыздық, әр қилылық, алалық
разрешение — рұқсат
разумный — ақылды
район — аудан
рак — шаян; мед. рак — қатерлі ісік
рана — жара
рано — ерте
раньше — ертерек
раскрыть — ашу

раскачать — теңселту
расписка — қолхат
распределить — үлестіру
распространить — тарату
распустить — таратып жіберу
рассвет — таң сәрі
рассказ — әңгіме
рассказать — әңгіме айту
рассмотреть — қарастыру
расти — өсу
растрата — ысырап ету, шашу
расход — шығын
расцвет — гүлдену
расширение — кеңейту
рвать — жұлу, жырту
реализовать — іске асыру
реальный — шын, орындалатын
ребенок — бала
ребро — қабырға
резать — кесу, тілу
результат — нәтиже
ремень — қайыс
ремесло — қолөнер кәсібі
ремонт — жөндеу
речь — сөйлеу, сөз
решение — шешім, қарар
ржаветь — тоттану, тот басу
рисковать — тәуекелге бел байлау
рисовать — сурет салу
ровесник — құрдас
ровно — тегіс, дәл
рог — мүйіз
род — ру, тек
Родина — Отан
родной — туысқан, туған
рожь — қара бидай
розовый — қызғылт
рот — ауыз
роща — тоғай
ртуть — сынап
рубаха — жейде

рубить	— шабу, жару
руда	— кен
рука	— қол
рукав	— жең
рукавица	— биялай, қолғап
руководить	— басшылық ету
русло	— арна
ручаться	— кепіл болу
рыба	— балық
рыбак	— балықшы
рыло	— тұмсық
ряд	— қатар, рет
рядом	— қатар

С

сабля	— қылыш
сало	— тоң май
сам	— өзі
самый	— дәл өзі
сани	— шана
сапог	— етік
сахар	— қант
сборка	— құрастыру
сват	— құда
сведение	— мәлімет
свекла	— қызылша
сверло	— тескіш
свет	— жарық
свеча	— шырақ
свидание	— жолығысу
свидетель	— куә, айғақ
свидетельство	— куәлік
свинья	— шошқа, доңыз
свисток	— ысқырық
свобода	— бостандық
свободный	— ерікті
сводка	— жиынды мәлімет
свой	— өзінің, өзінікі
свояк	— бажа
связать	— байлап тастау

связь — байланыс
сгореть — күйіп кету, өртеніп кету
сдать — тапсыру
сделать — істеу
север — солтүстік
сегодня — бүгін
седло — ер, ершік
сезон — маусым, мерзім
секретный — жасырын, құпия
сельскохозяйственный — ауыл шаруашылық
сено — пішен
сердце — жүрек
серебро — күміс
серый — сұр
серьезный — байыпты, салмақты
сестра — қарындас; апа; сіңлі
сесть — отыру
сеть — тор; тармақ; ау
сеять — себу, егу
сзади — артынан
сидеть — отыру
сила — күш
сильный — күшті
синий — көк
сирота — жетім
система — жүйе
сказать — айту, деу
сказка — ертегі
сказуемое — баяндауыш
скала — жартас
скалка — оқтау
скачки — ат шабыс, бәйге
скворец — қараторғай
скидка — жеңілдік
склока — бас араздық
склонный — бейімді
склонять — септеу
скобка — жақша
сковорода — таба
скользить — сырғанау
скользкий — тайғақ

сколько? — қанша? нешеу?
скопление — жиналу, топтану
скоро — тез, жылдам, ұзамай
скорость — жылдамдық
скорый — шапшаң
скот — мал
скрипеть — сықырлау
скромный — кіші пейіл
скрыть — жасыру
скряга — сараң
скука — іш пысу, зеріту
слабый — әлсіз, күшсіз, нашар
слава — даңқ
сладкий — тәтті
след — із
следить — қадағалау
следствие — салдар, нәтиже
следующий — келесі, жалғасы
слеза — көз жасы
слепой — соқыр
слива — қара өрік
сливки — каймақ
слияние — қосылу
словарь — сөздік
слово — сөз
сложный — күрделі, қиын
слой — қабат
слон — піл
слуга — қызметші, малай
служба — қызмет
служить — қызмет ету
слух — есту
случай — уақиға
случайный — кездейсоқ
слушать — тыңдау
слышать — есту
слюна — сілекей
смазать — майлау
смежный — шектес, көршілес
смелый — батыл
смерть — өлім, ажал

смесь — қоспа
смех — күлкі
смеяться — күлу
смотреть — қарау
смутный — көмескі, күңгірт
смысл — мағына
снабжение — жабдықтау
снег — қар
снова — жаңадан
сноровка — ысылғандық
сносный — біршама жарарлық
сноха — келін
снять — алып тастау
собака — ит
соболь — бұлғын
собрание — жиналыс
собрать — жинау
собственность — меншік
событие — уақиға
совесть — ар, ұждан
совещание — кеңес
совсем — тіпті, мүлде
согласие — ризалық, келісу
согласовать — келісу, ризаласу
содействие — қолғабыс ету
содержание — мазмұны
содоклад — қосымша баяндама
соединить — біріктіру, қосу
сознание — сана
сок — шырын
сокол — сұңқар
сокращение — қысқарту
сокровища — қазына
солидный — байсалды; мол; маңғаз; тұлғалы
солнце — күн
соль — тұз
сом — жайын
сон — ұйқы; түс
соображение — ой, пікір
сообщение — хабарлау; хабар

сорвать	— жұлып алу; бүлдіру
соревнование	— жарыс
сорняк	— арамшөп
сорока	— сауысқан
сосед	— көрші
сосна	— қарағай
состав	— құрам
состояние	— хал-жай, күй
сохранение	— сақтау
сочетание	— үйлестіру, ұштастыру
сочувствие	— көңіл білдіру, шеттестік, жаны ашу
союз	— одақ
спад	— көшкін
спад снежных лавин	— қар көшкіні
спасение	— құтқару
спасибо	— рахмет
спать	— ұйықтау
спереди	— алдынан
спина	— арқа
списать	— көшіріп жазу
список	— тізім
спокойный	— тыныш, жайлы; сабырлы
способ	— тәсіл, амал
способный	— қабілетті
справка	— анықтама
спустить	— түсіріп жіберу
спутник	— серік
сравнение	— теңеу, салыстыру
сразу	— бірден, лезде, шапшаң
среда	— орта; сәрсенбі
средство	— құрал; қаражат
срок	— мерзім
ставить	— қою
старик	— шал, қарт
старина	— 1. қария, 2. бағы заман
старший	— үлкені; үлкен
старый	— қартайған; ескі
стать	— тұру; болу
стащить	— сүйреп әкету
стебель	— сабақ

стекло	— шыны, айнск
стена	— қабырға, жар, кересе
степень	— дәрежс
степь	— дала
стереть	— сүртін тастау
стирка	— кір жуу
столб	— бағана
сторож	— күзетші
сторона	— жақ
стоять	— түрегеліп тұру
стража	— күзет
страх	— қорқыныш
страховать	— қауіпсіздендіру
стрела	— садақ оғы
стрелять	— ату
стричь	— қырқу, күзсу
строгий	— қатал
строительство	— құрылыс
строить	— салу
стройный	— сымбатты, сұңғақ бойлы
стрясти	— сілку
стужа	— ызғырық
ступень	— баскыш (баспалдақ)
ступня	— табан
стыд	— ұят
судорога	— құрысу
суждение	— пікір
сумерки	— ымырт, іңір
сумма	— жалпы саны
супруг	— жұбай
суровый	— қатаң
суслик	— саршұнақ
сутки	— тәулік
суть	— мәнісі
сухой	— құрғақ
сучок	— бутақ
сушить	— кептіру
сущность	— мән
сцена	— сахна
счастье	— бақыт, ырыс
счет	— есеп

считать — санау
считаться — санасу
съесть — жеп қою
сын — ұл
сыр — ірімшік
сырой — дымқыл; шикі; өңделмеген
сырость — дымқылдық
сыч — байғыз
сюда — мұнда

Т

табак — темекі
таинственный — құпия, жұмбақ
тайна — сыр, құпия
тайный — жасырын
так — осындай
такой — мұндай
такса — кесімді баға
талия — мықын, бел
там — сонда
танец — би
таскать — сүйрсу
тащить — сүйретіп алып жүру
таять — еру
твердый — қатты
твой — сенің, сенікі
творец — жасаушы
творительный падеж — көмектес септік
творить — жасау
телега — арба
тело — дене
тема — тақырып
темнота — қараңғылық
темный — қараңғы
темя — төбе
тень — көлеңке
тепло — жылы

терпеть — шыдау
терять — жоғалту
тесать — жону
тесный — тар
тесто — камыр
тесть — қайын ата
тетерев — құр (құс)
тетерка — құрдың ұрғашысы
тетива — садақтың керме бауы
тетрадь — дәптер
течение — ағым
тешить — жұбату
теща — қайын сие
тигр — жолбарыс
тихий — бәсең, ақырын
ткань — мата
ткать — тоқу
товарищ — жолдас
тогда — сонда
то есть — яғни
толк — мағына, пайда
толкование — түсіндіру
толокно — талқан
толстый — жуан; толық
только — сол ғана, тек қана
тонкий — жіңішке; жұқа
тонуть — бату
топливо — отын
топор — балта
топорище — балтаның сабы
торговля — сауда
торжество — мереке, салтанат
торопить — асықтыру
тоска — зарығу, сағыну
тот — сол
тотчас — дереу
точить — қайрау
точно — дәл
тошнить — жүрек айну
трава — шөп
тренировать — үйрету

тронуть — ұстау, қол тигізу
тропа — соқпақ
труба — түтік; мұржа
труд — еңбек
трудиться — еңбек ету
трудно — қиын
трудодень — еңбеккүн
трус — қорқақ
тряпка — шүберек
трясти — сілку
туда — сонда
тупик — тұйық
тут — осында
тухлый — борсыған
туча — бұлт
туша — тұтас ет
тушить — сөндіру, өшіру
ты — сен
тыкать — түрту, шұқу
тысяча — мың
тюк — тең, тай
тюлень — итбалық
тюльпан — қызғалдақ
тяжба — айтыс-тартыс; дау — шар
тяжелый — ауыр
тянуть — тарту, сүйрету

У

убавить — азайту, кеміту
убедительный — нанарлық, сенерлік
убежать — қашып кету
убежище — баспана
убить — өлтіру
убой — сою
убыток — зиян
уважаемый — қадірлі, құрметті
уверить — сендіру
увести — алып кету
увлечение — әуестену, еліту
уволить — шығару; босату

угадать — болжап білу
угар — иіс
угаснуть — сөну
углерод — көміртегі
углубить — тереңдету
угол — бұрыш
уголь — көмір
угрожать — қорқыту, күш айту
удаление — қашықтау
удар — соққы
ударение — екпін
ударить — соғып қалу, қойып қалу
удача — сәт
удивительный — таң қаларлық
удобный — қолайлы, ыңғайлы
удовлетворительно — қанағаттанарлық
удочка — қармақ
уж — сары жылан
ужин — кешкі тамақ
узел — түйін
узкий — тар, қысаң, енсіз
узнать — тану
уйти — кету
указать — көрсету
указка — көрсеткіш
укол — түйреу; дәрі егу
укрепить — бекіту, нығайту
укрыть — жабу
улица — көше
уловить — ұстау; қолға түсіру
улучшение — жақсарту
улыбка — жымию
ум — ақыл
умелый — ысылған, епті, шебер
уместно — орынды
унести — алып кету
упасть — жығылу
уплата — төлеу
упорный — қажырлы
употребить — қолдану, жарату
управление — басқару, басқарма

уровень — деңгей
урожай — астық өнімі
урок — сабақ
усвоение — меңгеру; игеру
усилить — күшейту
ускорение — жеделдету
условие — жағдай
условный — шартты
услуга — қызмет, көмек
усовершенствовать — жетілдіру
успеть — үлгіру
успех — табыс
успешно — ойдағыдай
усталость — шаршау
установить — орнату
устареть — ескіру
уступить — жол беру, орын беру
усы — мұрт
утвердить — бекіту
утешить — көңілдендіру, жұбату
утка — үйрек
уточнение — анықтау
утро — таңертең, таң
утроба — құрсақ
уха — балықтың сорпасы
ухаживание — күту
ухо — құлақ
уход — кету; күтім
ухудшение — нашарлату
участие — қатысу
учащийся — оқушы
учеба — оқу
учебник — оқулық
ученый — ғалым, ғұлама
учить — оқыту, үйрету
учреждение — мекеме
ущелье — аңғар
ущерб — зиян
уют — ыңғайлы, жайлы жағдай
уяснение — айқындау

Ф

фазан — қырғауыл
фаланга — бүйі
фальшь — жалған, өтірік
фантазия — қиял
фарш — тартылған ет
флаг — жалау
фонд — қор
форма — түр
формировать — жасау, құру
фронт — майдан
функция — қызмет
фураж — жемшөп

Х

халатный — селқос, немқұрайды
характер — мінез; сипат
хвала — мақтау
хватать — ұстай алу
хватить — жеткілікті болу (саны)
хворость — шыбық
хворь — ауру
хвост — құйрық
хилый — жүдеу, әлсіз
хитрить — айлакерлік жасау, қулық жасау
хитрый — қу
хищный — жыртқыш
хлеб — нан, астық
хлебать — ұрттау
хлебороб — егінші
хлев — мал қора
хлестать — шықпырту
хлопок — мақта
ход — жүріс
ходить — жүру
хозяин — қожа, ие
холм — төбе

холод — суық
холодильник — тоңазытқыш
холостой — бойдақ
хороший — жақсы
хотеть — тілеу
храбрость — батылдық
хранить — сақтау
хребет — жон
хриплый — қарлыққан, қырылдаған
хромать — ақсау, сылту
хромой — ақсақ
хрустеть — сыртылдау
хрящ — шеміршек
худой — нашар; жаман; жүдеу

Ц

цапля — көкқұтан
царапать — тырнау
цвести — гүлдену
цвет — түс, бояу
цветок — гүл
целебный — ем болатын, шипалы
целиком — тұтасымен
целина — тың
целый — бүтін
цель — мақсат
цена — баға, нарық
ценный — бағалы
цепь — шынжыр
цинк — қалайы
цыпленок — тауықтың балапаны

Ч

чабан — шопан, қойшы
чайка — шағала
час — сағат
часовой — күзетші
частный — жеке
частый — жиі

часть	— бөлім, тарау
чахотка	— құрғ ауру, өкпе ауруы
чаша	— тостаған
чашка	— шыны аяқ
чаяние	— мүдде, арман
чей?	— кімдікі? кімнің?
человек	— адам, кісі
человечество	— адамзат
чепуха	— бос сөз
черт	— шайтан
чередование	— алмасу
черемуха	— мойыл
черепаха	— тасбақа
чересчур	— тіпті, аса, тым
черешня	— шие
чернеть	— қараю
чернила	— сия
черный	— қара
черпак	— ожау, бақырашп, шөміш
черпать	— батырып алу
черствый	— қатып қалған; қатыбас
черта	— сызық
чертить	— сызу
чесать	— қасу
честь	— абырой, намыс
четверть	— тоқсан, ширек
четкий	— айқын
четный	— жұп
чешуя	— қабыршақ
чиж	— шымшық
чинить	— түзету
чиркать	— шағу
число	— сан
чистить	— тазалау
чистый	— таза
читать	— оқу
член	— мүше
чрезвычайный	— төтенше
что?	— не?
чувство	— сезім
чугун	— шойын

чудо — кереметт
чуждый — жат
чужой — бөтен, басқа
чурбан — дөңбек
чуткий — сергек, сезгіш
чуть — сәл, азғана
чутье — сезгіштік

Ш

шаг — адым, қадам
шагом — аяңдап
шакал — қорқау қасқыр
шалаш — күрке
шалить — тентектік жасау
шалун — ерке, тентек
шанс — зор дәме, үлкен үміт
шатать — шайқау
шаткий — солқылдақ
шашки — дойбы
швырнуть — лақтырып жіберу
шевелить — қимылдату, қозғау
шелк — жібек
шелуха — қауыз
шепот — сыбыр
шерсть — жүн
шест — сырық
шея — мойын
шило — біз
шипеть — ысылдау, шыжылдау
ширина — ен, көлденеңі
школа — мектеп
шкура — тері
шов — тігіс
шрам — тыртық
штык — найза
шуба — тон, ішік
шум — шу, ың-жың
шутка — қалжың, әзіл

Щ

щавель — қымыздық
щедрый — қолы ашық, мырза, жомарт
щека — жақ
щекотка — қытық
щелочь — сілті
щель — саңылау
щенок — күшік
щипать — шымшу
щит — қалқан
щука — шортан

Э

экзамен — емтихан
экзема — қышыма, қотыр
экземпляр — дана
эпоха — дәуір, заман
эра — заман
этаж — қабат
этак — солай
этап — кезең
эти — осылар
это — бұл, осы
эффект — күшті әсер
эхо — жаңғырық

Ю

ювелир — зергер
юг — оңтүстік
южный — оңтүстік
юмор — мысқыл, әжуа
юноша — жас жігіт, бозбала
юный — жас
юридический — заң
ю. факультет — заң факультеті
ютиться — тар жерге орналасу

Я

я	— мен
яблоко	— алма
явиться	— келу; болу
явно	— ашық
ягода	— жидек
яд	— у, зәр
язва	— жара
язык	— тіл
языковед	— тілші
языковедение (языкознание)	— тіл білімі
язычок	— кішкене тіл
яйцо	— жұмыртқа
яма	— шұңқыр
яркий	— жарқын
яростный	— ашулы
ясный	— ашық, айқын
ястреб	— қаршыға
ячмень	— арпа
ящерица	— кесіртке
ящик	— жәшік; тартпа, суырма
ящур	— аусыл

СОДЕРЖАНИЕ

ПРИЛОЖЕНИЕ

Сдано в набор 10.11.92г.
Подписано в печать 23.12.92г.
Формат 84x108 1/32. Печать высокая.
Бумага офсетная №2.Тираж 50 000 экз. Заказ 1116.
Цена договорная.

Отпечатано в типографии ИПП "Орталык Казахстан"
470032, г.Караганда, ул. Ермекова, 33

Орхонский

йагы – враг
кылын – делаться
билге – мудрый
адак – нога
еки – два
кара – чёрный
балбал – статуя
инген – корова
таг – гора
йер – земля
ыд – посылать
барс – тигр
исиг – труд
келти – пришли
есир – покорённый
елт – вести
барк – дом
кан – кровь
аб – охота
алты – шесть
бес – пять
бирле – вместе
сыгыт – заставить
калын – толстой
билиг – знание
йаблак – плохой

